

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse instituut
Kriminaalõiguse, kriminoloogia ja kognitiivse psühholoogia õppetool

Reili Ebral

ALAEALISTE KARISTUSLIKUD HOIAKUD KÜBERKIUSAMISE SUHTES

Magistritöö

Juhendaja
MA (sotsioloogia ja poliitika), Anna Markina

Tartu
2012

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. MÕISTED JA TEEMA TEOREETILINE VIITERAAMISTIK.....	5
1.1. Kiusamine.....	5
1.2. Küberkiusamine.....	9
1.2.1. Küberkiusamise vormid ja tagajärjed.....	12
1.2.2. Rollijaotused küberkiusamise puhul	13
1.3. Hoiakud	16
1.4. Hoiakute kujunemine, omandamine ning muutmine.....	19
2. KÜBERKIUSAMISE KARISTUSLIKUD REGULATSIOONID SEADUSANDLUSTES KÜBERKURITEGEVUSE KONTEKSTIS	23
2.1. Põhiseaduslik ja tsiviilõiguslik regulatsioon	24
2.2. Karistusõiguslik regulatsioon.....	28
2.3. Isikuandmete kaitsest küberkeskkonnas.....	31
2.4. Arengutest Eesti õiguses ja selle praktikas.....	34
3. UURING ALAEALISTE KARISTUSLIKEST HOIAKUTEST KÜBERKIUSAMISE SUHTES.....	36
3.1. Uurimismeetod- ja aineistik	36
3.2. Valim.....	37
3.3. Interneti kasutamine valimi respondentide poolt	38
3.4. Küberkiusamine respondentide seas ning selle viisid ja vahendid.....	41
3.5. Jälgede jätmine Internetti ning küberkiusaja tuvastamise võimalikkus	42
3.6. Küberkiusamise karistatavus ning karistuste rakendamine	44
3.7. Küberkiusamisele reageerimine	48
3.8. Küberkiusamise tõttu karistada saamine ning küberkiusamise mõju	50
3.9. Uuringutulemuste kokkuvõte ja analüüs	52
3.10. Ennetustöö ja ettepanekud.....	59
SUMMARY	63
KIRJANDUS.....	65
LISA 1. UURINGU ANKEET.....	69

SISSEJUHATUS

Inimkond on käesolevaks ajaks jõudnud oma arengus infoühiskonda, kus võtmesõnadeks on üleilmastumine (globaliseerumine), digitaliseerimine, virtuaalsed võrgud, teadmised kui tootlikud jõud ning teadmistepõhine majandus. Üha rohkem pööratakse tähelepanu infotehnoloogilistele uuendustele, milleks kahtlemata on internet (küberruum). Küberruumi (*cyberspace*) moodustavad miljonid inimesed, kes suhtlevad üksteisega infotehnoloogiliste vahendite abil, ning kogu maailma miljonites arvutites salvestatud info, mis on kättesaadav kommunikatsioonikanalite kaudu.¹

Laste ja noorte turvalisus virtuaalkeskkondades on viimasel kümnendil saanud üha olulisemaks mureküsimuseks nii lastevanemate, haridustöötajate ja rahvatervise ametnike seas kui ka meedias. Kuna digitaaltehnika ja virtuaalsed tegevused on järjest suuremaks osaks noorte kultuurist, on koos sellega juurde tekkinud ja kasvanud ka erinevad noori ümbritsevad riskid ja ohud ning seda ka noortevahelises kiusamises. Kaasaegne tehnika võimaldab järjest enam kiusajatel laiendada oma haaret reaalsest füüsilisest maailmast kaugemale läbi digitaalsete tehnikavahendite nagu arvutid ja mobiiltelefonid, kus tehnikateadajamatel on võimalik teisi ööpäeva ringselt ahistada.² Õiguslikust vaatenurgast võib selline küberkiusamine oluliselt riivata ka isikute õigusi alates põhiseaduses kuni karistusseadustikus sätestatuni välja. Küberkiusamise mõjudesse ei tasuks kindlasti suhtuda ükskõikselt ega pealiskaudselt, kuivõrd need ei pruugi kaugeltki olla kergekujulised või triviaalsed, vaid neil on potentsiaal põhjustada tõsist psühholoogilist, emotsionaalset või sotsiaalset kahju. Tekkinud kahju võib põhjustada vägivalda, kehavigastusi ja isegi surma ning hilisemat kriminaalset käitumist nii kiusamise initsiaatori kui ka ohvri poolt.³

Varasemalt on küberkiusamist Eesti koolides uuritud selle uudsuse tõttu veel üsna vähe. Suurema tõuke andis selleks üle-Euroopalise projekti EU Kids Online käivitumine 2006. aastal. Muu teadustöö raames on kõnealust teemat Eestis põhjalikumalt uurinud Karin Naruskov ja Kerli Kuusk, kes on mõlemad kirjutanud sellest ka oma magistritöö vastavalt haridus- ja sotsiaalteadustes. Autorile teada olevalt ei ole küberkiusamistemaatikat

---

¹ A. Kukrus. Küberkuritegevuse tõkestamine infoühiskonnas. Riigikogu Toimetised nr 9, 2004;

² J. W. Patchin, S. Hinduja. Bullies Move Beyond the Schoolyard: A Preliminary Look at Cyberbullying. Youth Violence and Juvenile Justice. April 2006 vol. 4 no. 2, 148-169; M.O. Lwin, B. Li, R.P. Ang. Stop bugging me: An examination of adolescents' protection behavior against online harassment. Journal of Adolescence 35, 2012, 31-41.

³ J. W. Patchin, S. Hinduja, 2006.

õigusteaduse raames veel uuritud. Eeltoodu on seega kinnituseks probleemi uudsusele ja aktuaalsusele.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on kolme Tallinna linna kooli põhjal anda ülevaade alaealiste karistuslikest hoiakutest küberkiusamise suhtes ehk välja selgitada kas ja millisel määral tunnevad noored vastutust oma tegevuse eest virtuaalkeskkondades ning arvestavad sellele järgnevate võimalike karistustega. Töö autor peab kõnealuse teema uurimist vajalikuks ka seetõttu, et töö tulemused võivad anda olulist infot ka küberkuritegevuse võimaliku kasvu kohta tulevikus. Kuivõrd tänased küberkiusajad võivad osutuda homseteks küberkurjategijateks võib autori arvates üsna suurel määral sõltuda just sellest, millised on noorte seas karistuslikud hoiakud küberkeskkondades toimepandavate õigusrikkumiste suhtes.

Magistritöö on koostatud kvantitatiivse uurimistööna, mis koosneb teoreetilisest ja empiirilisel osast. Teoreetilises osas antakse ülevaade küberkiusamise temaatikast, seletades lahti küberkiusamise mõiste, tuues välja selle liike ja vahendeid. Lisaks analüüsitakse ja antakse ülevaade kõnealuse temaatikaga seonduvatest õiguslikest regulatsioonidest Eesti ja mujal ning pakutakse välja erinevaid lahendusi s.h. ennetustööks. Teoreetilise osa koostamisel tuginetakse peamiselt erinevatele Eesti ja välismaistele teadusartiklitele, uuringutele, õpikutele ja juhistele kui ka õigusaktidele, nende kommentaaridele ja seletuskirjadele ning kohtupraktikale. Kasutatud on valdavalt üksnes kõige värskemaid teadusallikaid, et maksimaalselt tagada probleemi käsitlemise kaasaegsus. Empiirilises osas analüüsitakse uurimistulemusi. Vaadatakse, kuivõrd tajuvad noored küberkiusamises võimalikku õigusvastast elementi ja võimalikke karistuslikke tagajärgi ning kas selles osas ilmneb vanuseastmeti erinevusi. Empiirilises osas on püstitatud kaks hüpoteesi:

1. Noored ei tunneta virtuaalkeskkondades piire õiguspärase ja õigusvastase käitumise vahel ega ole teadlikud küberkiusamisega kaasnevatest võimalikest karistuslikest tagajärgedest.
2. Hoiakutes küberkiusamise suhtes esineb erinevus vanuseastmeti (klasside vaheline).

Autor loodab, et käesolev töö annab tõe küberkiusamise temaatika ja sellega seonduva edasiseks uurimiseks ka õigusteaduses.

1. MÕISTED JA TEEMA TEOREETILINE VIITERAAMISTIK

Et alustada töös kasutatavate küber- ehk Internetimaailma mõistete lahtiseletamist, soovib käesoleva magistritöö autor kõigepealt lahti seletada selle enda mõiste. Eesti keele seletava sõnaraamatu kohaselt on Internet arvuteid ja väiksemaid arvutivõrke hõlmav maailma suurim hajus andmesidevõrgustik; arvutite ülemaailmne võrku ühendatud kogum.⁴ Üldiselt kasutatakse Internetti aga kahes tähenduses:

- Suure algustähega *Internet* on rahvusvahelise arvutivõrgu nimi. Seda võrku kasutavad tavakasutajad;
- Väikese algustähega *internet* ehk intervõrk on marsruutreiteritega (ingl.k. *router*) omavahel seotud võrkude rühm, mis võib funktsioneerida kui üks suur virtuaalne võrk.⁵

Interneti olulisimad tunnused on järgmised:⁶

- globaalsus – Interneti kaudu on hetkel ühenduses üle 146 riigi ja 150 miljoni inimese;
- interaktiivne iseloom – Interneti jututubadele ja serveritele pääseb kergesti ligi ning see tekitab võltsi vabadustunde oma avalduste ja väidete suhtes mida ei kontrollita piisavalt;
- kerge juurdepääs – erinevalt trüki- ja ringhäälingumeediast on juurdepääs Internetile suhteliselt lihtne, mistõttu on seal kerge levitada tõele mittevastavaid andmeid ja infot;
- kasutajate anonüümsus – ei esine kohustust kasutaja tegeliku identiteedi avaldamiseks, mille tulemuseks on vastutustundetud oma sõnade ja tegude eest.

Käesoleva magistritöö autor juhindub oma töös eeltoodud määratlustest.

1.1. Kiusamine

Selleks, et aru saada küberkiusamisest tuleb esmalt mõista kiusamiskäitumist ennast. Erinevad uurijad on püüdnud sõnastada kiusamise definitsioone, mis oma sisult on enamjaolt alati suures osas üksteisega kattuvad. Mõistet kiusamine võib defineerida väga erinevalt, sõltuvalt selle kasutamise kontekstist ja eesmärgist. Eestikeelses kirjanduses leiab kiusamise

---

⁴ Internet – Eesti keele seletav sõnaraamat, Arvutivõrgus:
<http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=internet&F=M> (04.04.2012)

⁵ A. Kukrus. Viidatud töö.

⁶ S. Luide. Interneti-teenuse pakujate õiguslik staatus ja vastutus – Juridica 2001, nr 5, lk 329-336.

sünonüümina näiteks mõisteid koolikonflikt, koolivägivald ja agressiivne käitumine. Inglisekeelses kirjanduses on valdavalt kasutusel aga kõnekeelne väljend bullying.⁷

Kõige laiemas tähenduses kuulub kiusamine antisotsiaalse käitumise, kui üldmõiste alla, mille all võib välja tuua neli suurt rühma käitumisviise:

1. agressiivne käitumine – nt kaklemine, teiste süüdistamine;
2. opositsiooniline käitumine – nt trotslikkus ja vastuhakk;
3. staatusega seotud antisotsiaalne käitumine, mis on omane vaid noorukiealistele – nt põhjusteta koolist puudumine, kodust ära jooksmine;
4. varavastane antisotsiaalne käitumine – nt vandalism, varastamine, süütamine, valetamine, halastamatus ja julmus loomade vastu.⁸

Kiusamise mõistet tuleb eristada mõistest agressioon, kuivõrd kiusamise puhul esineb võimusuhte tasakaalutus kiusaja(te) ja ohvri(te) vahel ning kiusamiskäitumise korduvus ohvri suhtes. Kusjuures tasakaalutus ohvri ja kiusaja vahel ei puuduta vaid nende füüsilisi karakteristikuid (nt pikkus, kaal), vaid ka kiusaja hääletooni, poosi jne. või kõrvalseisjate hulka.⁹ Agressiivset käitumist on defineeritud, kui tahtlikku valu või haiget tegemist teisele inimesele.¹⁰ See võib olla füüsiline või psühholoogiline rünnak või hirmutamise, kusjuures füüsilist agressiivset käitumist nimetatakse vägivaldaks või vägivaldseks käitumiseks, mis on agressiivse käitumise üks alaliikidest. Kiusamine ja vägivald, olles mõlemad agressiivse käitumise alakategooriad, võivad omavahel ka kattuda.¹¹ Seega ei saa suurt osa agressiivset käitumist, nt kahe füüsiliselt ja vaimselt võrdse inimese vahelist konflikti või agressiooni, pidada kiusamiseks. Kiusamisest tuleks eristada ka eakaaslaste vahelist narritamist, mille puhul selle objekt peab tegevust ohutuks ja mänguliseks ning tegemist ei ole teist indiviidi kahjustava rünnakuga. Samas, kui narritamine muutub korduvaks ja kahjustab teist inimest, siis on tegemist kiusamisega. Piir narritamise ja kiusamise vahel on väike ning narritamisest võib aja jooksul saada kiusamine. Kiusamist ja narritamist peetakse ka kattuvateks

---

⁷ K. Kõiv. Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda, 2006.

⁸ Samas.

⁹ Samas.

¹⁰ F. J. Bruno. The family encyclopedia of child psychology and development. New York: John Wiley & Sons. Inc. 1992, pp 12.

¹¹ K. Kõiv. Viidatud teos.

mõisteteks, kusjuures narritamist teostatakse minimaalses ulatuses või nii, et see sõltub kontekstist – seda saab võtta mänguliselt ning teist inimest mitte kahjustavana.¹²

Üks levinud viisidest kiusamise defineerimiseks on selle käsitlus käitumusliku protsessina. Selle kohaselt on kiusamine protsess, et luua ja säilitada sotsiaalset domineerimist agressiivse käitumise abil ning see kestab edasi nii, et ohver ei saa seda lõpetada kas selle tõttu, et tal puuduvad oskused, ta pole võimeline efektiivselt integreeruma eakaaslastega või tal pole oskusi olla eakaaslaste alagrupi liige.¹³ Kiusamine toimub enamasti sellistes gruppides, kust ohver ei saa lahkuda, näiteks on koolid just sellised institutsioonid, sest kooliharidus on (vähemalt teatud eani) kohustuslik ning kooli vahetus või koduõpe ei ole alternatiivid, mida on võimalik kergesti teostada.¹⁴ Teise väga laialdaselt kasutusel oleva definitsiooni kohaselt käsitletakse kiusamist, kui korduvat tahtlikku agressiivset käitumist, mis teeb teisele inimesele haiget ja mis viib süstemaatilise võimusuhte kuritarvitamiseni.¹⁵

Üldistatult võib seega öelda, et kiusamine on ühe või mitme inimese negatiivsed ja sageli agressiivsed või manipuleerivad, teatud aja jooksul korduvad teod teise inimese või inimeste suhtes. See on väärnähtus ja põhineb jõudude ebavõrdsusel. See on varjatud, antud hetke ja olukorda ärakasutav, alatu ning korduv.

1.1.1. Kiusamise liigid

Kiusamist võib liigitada füüsiliseks, mittefüüsiliseks, otseseks, kaudseks ja vara kahjustavaks. Seda teostab indiviid või indiviide grupp aja jooksul süstemaatiliselt selleks, et saavutada võimu, staatust, või saada asju.¹⁶ Järgnevalt toob käesoleva töö autor välja iga liigi lühikirjelduse.

1. **Füüsiline** kiusamine on kõige selgem kiusamise vorm ning esineb siis, kui inimene saab füüsiliselt kannatada füüsilise rünnaku läbi.
2. **Mittefüüsiline** kiusamine võib olla verbaalne või mitteverbaalne:

---

¹² Samas.

¹³ L. M. Crothers, E. M. Levison. Assessment of bullying: A review of methods and instruments. Journal of Counseling and Development, 82, 2004, pp 496-503.

¹⁴ K. Kõiv. Viidatud teos.

¹⁵ P. K. Smith. Bullying and harassment in schools and the rights of children. Children and Society, 14, 2000, pp 294-303.

¹⁶ K. Sullivan. The anti-bullying handbook. Oxford and New York: Oxford University Press, 2001.

- a) **Verbaalne kiusamine** toimub sõnadega mis tahes vormis. See on nt solvav telefonikõne, väljapressimine, hirmutamine või ähvardamine, sõimamine, rassistlikud märkused, narritamine, seksuaalse alatooniga solvangud, mõnitamine või julmade märkuste tegemine, laimu ning pahatahtlike kuulujuttude levitamine. Verbaalset kiusamist nimetatakse ka psühholoogiliseks või vaimseks kiusamiseks.
- b) **Mitteverbaalne kiusamine.** See võib olla kas otsene või kaudne. Otsene mitteverbaalne kiusamine kaasneb verbaalse ja füüsilise kiusamisega. Kaudne kiusamine on manipuleeriv ning sageli salalik.
- **Otsene mitteverbaalne mittefüüsiline kiusamine** on seotud ähvardavate mitteverbaalsete suhtlemisvahendite kasutamisega. Selle alla kuuluvad ebaviisakad liigutused ja grimassid, mida sageli ei peetagi kiusamiseks, sest arvatakse, et see on kahjutu. Tegelikult on sellise käitumise eesmärgiks oma ülemvõimu näitamine ning kiusatava ähvardamine, et teda võidakse igal ajal endi hulgast välja heita.
  - **Kaudne mitteverbaalne mittefüüsiline kiusamine** on manipuleerimine suhetega. See on tahtlik ning sageli süstemaatiline ignoreerimine, mittekaasamine ja tõrjumine, õelate kirjade saatmine ja teiste õpilaste vaenule õhutamine.
3. **Otseseks** kiusamiseks nimetatakse avalikke füüsilisi rünnakuid ohvri suhtes.
4. **Kaudset** kiusamist on nimetatud suhetega seotud kiusamiskäitumiseks. Kaudne kiusamine on seotud teiste inimeste sotsiaalse manipuleerimisega, kasutades neid vahenditena kellelegi kolmandale kahju (haiget) tegemiseks muutes viisi, kuidas teised invidiidid tajuvad ja tema käitumisele reageerivad. Seda on nimetatud ka psühholoogiliseks kiusamiseks.¹⁷ Kaudse kiusamise liigid võivad olla ka: teiste kohta alusetute juttude rääkimine; inimese seljataga temast halva rääkimine; teistega kokkuleppimine, et selle inimesega ei sõbrustata; teiste veenmine selles, et teine inimene ei meeldi. Kaudse kiusamise alla kuulub ka sotsiaalne väljaarvamine või isoleerimine grupist ning kuulujuttude rääkimine, mille korral agressor jääb anonüümseks ning õhutab teisi ohvrile haiget tegema.¹⁸
5. **Vara kahjustamine.** Siia kuuluvad riie katkirebimine, raamatute lõhkumine, isiklike asjade hävitamine, vargused ja muu sarnane.

---

¹⁷ P. K. Smith. Viidatud teos.

¹⁸ K. Kõiv. Viidatud teos.

Tänapäeva koolides on probleemiks veel kaks kiusamise liiki – rassistlik kiusamine ning seksuaalsete vähemuste vastu suunatud kiusamine. Kuigi Eesti kontekstis ei ole autorile teada olevalt selleteemalist uurimust läbi viidud ega saanud kinnitust, kuivõrd sellist kiusamist meie koolides esineb, ei maksaks autori arvates nimetatud liiki siiski kõrvale heita või tähelepanuta jätta. Nii nagu areneb ühiskond arenevad ka selle käitumise vormid ja liigid ning üldine tendents on, et sellised käitumismallid liiguvad üha nooremate ühiskonnaliikmete suunas. Reaalses elus võib kiusamine seega olla üks ülalmainitud vormidest või nende kombinatsioon.¹⁹

Kokkuvõtvalt võib seega öelda, et kiusamisega on tegu siis, kui õpilane satub korduvalt ja süstemaatiliselt teise või teiste tahtliku, negatiivse tegevuse objektiks. Kiusamisega on seotud üldiselt jõusuhete tasakaalutus, mis võib põhineda vanusel, füüsilistel omadustel, positsioonil rühmas või toetajaskonnas. Kiusajal on võimu või jõudu, mille abil ta suudab saavutada kiusatava suhtes üleoleku. Kiusamine on seega võimu või jõu väärkasutus. Kiusamisega pole tegu, kui kaks võrdset õpilast selgitavad oma vahekordi või riidlevad või kui kiusamise ja ilkumise objektiks satuvad juhuslikult erinevad õpilased.

1.2. Küberkiusamine

Erinevate küberkiusamise teemaliste uuringute läbiviijad ja teoreetikud ei ole senini suutnud anda ühte kindlat definitsiooni küberkiusamise kirjeldamiseks. Neis uuringutes, mis senini on läbi viidud, on küberkiusamise puhul kasutatud erinevaid definitsioone ja saadud ka üsna erinevaid tulemusi. Wolak, J., Kimberly, J. M., ja Finkelhor, D.²⁰ toovad välja, et 2000 aastal alaealiste seas läbiviidud uuringu kohaselt 6% vastanutest oli olnud küberkiusamise subjektiks. Küberkiusamise mõiste selles uuringus oli defineeritud kui: „interneti vahendusel saadetud või avalikkusele nähtavalt postitatud ähvardused või muu ründav käitumine (mitte seksuaalsed pakkumised, ahvatlused) nooruki suhtes“. Patchin ja Hinduja defineerivad küberkiusamist kui „kellegi tüütamist internetis seal hulgas öelal toonil narrimist, solvavate hüüdnimedega kutsumist, tahtlikult väljajätmist internetitegevustest ja sellega ähvardamist, ähvardamist ja seksuaalse alatooniga, ebameeldivate asjade ütlemist“. Nimetatud autorite

---

¹⁹ K. Sullivan, M. Cleary, G. Sullivan. Kiusamine koolis: mis see on ja kuidas sellega toime tulla. Tartu: Atlex, 2004.

²⁰ J. Wolak, J.D., Kimberly J. Mitchell, Ph.D., D. Finkelhor, Ph.D.: Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration of Online Harassment by Known Peers and Online-Only Contacts. Journal of Adolescent Health 41, 2007, 51–58.

poolt 2006. aastal läbiviidud uuringu põhjal järeldati, et 29% noortest olid kogenud kiusamist internetis.²¹ Hilisemas uuringus Patchini ja Hinduja²² defineerivad küberkiusamist aga lühidalt, kui tahtlikku korduvat kahju tekitamist elektroonilise meediumi vahendusel, millisteks enamasti on interneti ühendusega personaalne arvuti ning mobiiltelefon. Mõlemad vahendid võimaldavad kiusajal edastada solvava ja halvustava sisuga sõnumeid ohvrile, kolmandatele isikutele või avalikesse foorumitesse või keskkondadesse, mida paljud virtuaalkeskkondade kasutajad külastavad. Moessner defineerib küberkiusamist kui: „kasutades Interneti, mobiiltelefone või muud tehnikat saatmaks või postitamaks teksti või pilte eesmärgiga teha haiget (solvata) või valmistada piinlikust teisele inimesele“ ning leiab, et internetis kiusamist on kogenud 43% 13-17aastastest noortest.²³ Hitchcock on aga välja toonud, et virtuaalne ahistamine viitab hoopis soovimatule suhtlusele, mis on enamasti pidev ning hõlmab endas häirivat ja kohatut sisu, mis ei lõppe ka siis, kui selle objekt soovib lõpetada kontakti selle toimepanijatega.²⁴

Wolak, J., Kimberly, J. M., ja Finkelhor, D. soovivad siiski mittekasutada terminit „kiusamine“ kirjeldamaks kõiki virtuaalkeskkonnas toimuvaid isikuvastaseid rünnakuid, kuivõrd need varieeruvad oma karakteristikute poolest suures ulatuses. Selle asemel soovivad nad kasutada mõistet „virtuaalne ahistamine“ (*online harassment*) koos selgitusega, et tegemist ei ole kiusamisega juhul kui see ei ole seotud või ei ole osa väljaspool virtuaalkeskkonda (*offline bullying*) toimuvast kiusamisest. Kuivõrd algselt käis kiusamise kontseptsioon eelkõige koolis toimuvate situatsioonide kohta, kus noortel olid kestvad nõ näost-näku suhted teiste (tuttavate) noortega. Internet, kontrastiks koolile, on aga kontekst, kus suhtlus toimub üheaegselt nii reaalses elus tuttavate isikute kui ka täiesti võõrastega. Mõlemad kujutavad endast potentsiaalset allikat ähvardamisele, hirmutamisele ning muretekitavale suhtlemisele vaatamata sellele, et mõlemad erinevad teatud määral oma karakteristikute poolest. Termin „kiusamine“, kuivõrd seda on defineeritud kooli kontekstis, ei kohaldu seega väga hästi virtuaalse ahistamisega.²⁵ Käesoleva töö autor nõustub toodud ettepanekuga osaliselt jäädes siiski käsitlemise juurde, kus (küber)kiusamine hõlmab endas (virtuaalset) ahistamist.

²¹ J.W. Patchin, S. Hinduja. 2006.

²² S. Hinduja, J.W. Patchin. Cyberbullying: An Exploratory Analysis of Factors Related to Offending and Victimization, *Deviant Behavior*, 29:2, 2008, 129-156. Arvutivõrgus: <http://dx.doi.org/10.1080/01639620701457816>

²³ C. Moessner. Cyberbullying. *Trends Tudes* 2007; 6:1–4.

²⁴ M.O. Lwin, B. Li, R.P. Ang. Viidatud teos; J. A. Hitchcock. Online harassment (cyberstalking): What it is and what to do if it happens to you. Retrieved February 27, 2009.

²⁵ J. Wolak, J.D et al. Viidatud teos.

Küberkiusamine esineb ühteviisi nii koolikeskkonnas kui ka väljaspool seda. Õpilased kasutavad selleks isiklikke digitaalseid vahendeid nagu mobiiltelefonid, digikaamerad, tahvelarvuteid ja nutitelefone (üldnimetusega PDA'd ehk *Personal digital assistant*) ning isiklikke arvuteid.²⁶ Nende vahendusel saab kiusaja saata ahistavaid e-kirju või kiirsõnumeid (*instantmessages*), postitada nilbeid, solvavaid ja laimavaid sõnumeid virtuaalsetele nõ teadetetahvlitele (lehekülgedele), või koostada laimava sisuga veebilehekülgi avalikustamiseks ja levitamiseks. Ahistavaid tekstisõnumeid (SMS) saab ohvrile saata ka mobiiltelefoni kaudu.²⁷

Mobiilid ning isiklikud arvutid pakuvad mitmeid eeliseid teiste ahistamiseks ja kiusamiseks. Esiteks, küberkiusajad saavad jääda anonüümseks. Ajutised e-posti aadressid ja pseudonüümid jututubades, kiirsõnumi programmides ja muudes virtuaalkeskkondades võivad muuta agressori isiku kindlakstegemise üsna raskeks. Selline anonüümsuse taha peitumine võib kiusaja vabastada normatiivsetest ja sotsiaalsetest piirangutest tema käitumises. Nii samuti on kiusajatel lihtsam läbi virtuaalkeskkondade kiusata, kuivõrd nende kasutamine võtab vähem aega, kui isiklikult verbaalselt või füüsiliselt kiusamine.

Teiseks, järelvalve küberkeskkondades on kas vähene või puudulik. Vaatamata sellele, et jututubade ja teiste virtuaalkeskkondade administraatorid jälgivad regulaarselt sealseid indiviidide vahelisi dialooge, eesmärgiga tabada väärkäitumisi ning eemaldada ründava iseloomuga kasutajaid, jäävad nende kontrollimisalast välja indiviidide vahel saadetavad isiklikud sõnumid, mida näevad üksnes selle saatja ja saaja. Veel enam, puudub otsene järelvalve arvuti või mobiiltelefoni vahendusel saadetatavate e-kirjadele ja tekstisõnumitele. Lisaks toetab küberkiusamist tihti ka üleüldiselt kasvav tendents arvutite paiknemisest noorukite elu- ja isiklikes ruumides ning tõdemus, et enamasti on noorukid arvutite ja mobiiltelefonide võimalustega paremini kursis, kui nende vanemad, mistõttu ei pea nad enamasti väga muretsema selle pärast, et nad võiksid oma kiusliku tegevusega vanematele vahele jääda. Elektroonilised vahendid võimaldavad indiviididel kontakteeruda teistega igal ajal ja igas kohas. Fakt, et enamik noori kasutab interneti kodus, viitab sellele, et küberkiusamine võib olla invasiivne fenomen, mis võib jälitada inimest ka siis, kui ta asub või tegutseb väljaspool kooli või kooliaega.²⁸

---

²⁶ N. Willard, M.S., J.D. Cyberbullying Legislation and School Policies. Where are the Boundaries of the "Schoolhouse Gate" in the New Virtual World? Center for Safe and Responsible Use of the Internet, 2007.

²⁷ Justin W. Patchin, Sameer Hinduja. 2006.

²⁸ Samas.

Küberkiusamise või –ähvardamiseks mõeldud materjal – tekst või pildid – võidakse postitada kas personaalsetele veebilehtedele või blogidesse, edastatakse e-posti kaudu, peetakse arutelusid gruppides, teadetetahvlitel, jututubades, kiirsõnumi programmide vahel või mobiiltelefonides.

1.2.1. Küberkiusamise vormid ja tagajärjed

Küberkiusamine võib võtta erinevaid vorme:²⁹

- Agressiivne leim (*flaming*) – virtuaalsed nn kaklused elektroonilise sõnumivahetuse näol kasutades vihast ja vulgaarset kõneviisi.
- Ahistamine – korduvalt jälkide, õelate ja solvavate sõnumite saatmine.
- Halvustamine – laimu ja kuulujuttude saatmine või postitamine kellegi kohta eesmärgiga kahjustada tema reputatsiooni või sõprussuhteid.
- Isikukehastus – kellegi teise mängimine ja materjali saatmine või postitamine eesmärgiga tekitada isikule pahandusi, seada teda ohtu või kahjustada tema mainet või sõprussidemeid.
- Reetmine – kellegi saladuste või piinliku info või piltide jagamine.
- Petmine (tüssamine) – kelleltki saladuste või piinliku info nõ väljarääkimine ning seejärel selle virtuaalselt jagamine.
- Väljajätmine – sihilikult ja julmalt kellegi väljajätmine virtuaalsetest gruppidest.
- Küberjälitamine – korduv, intensiivne ahistamine ja laimamine, mis sisaldab endas ka ähvardamist ning tekitab märkimisväärset hirmu.

On üldteada, et nn näost-näku toimuv kiusamine võib endaga kaasa tuua pikaajalise psühholoogilise kahju selle ohvritele. See kahju sisaldab endas madalat enesehinnangut, depressiooni, viha, ebaõnnestumisi koolis ja kooli vältimist ning mõningatel juhtudel ka kooli vägivalda või suitsiidi. Kiusamisega kaasnevad mõjud kehtivad kahtlemata ka küberkiusamise puhul. Võib olla võimalik, et küberkiusamise tõttu tekkinud kahju võib olla isegi suurem kui seda on nn traditsioonilise kiusamise puhul sest:

- suhtlemine virtuaalkeskkonnas võib olla äärmiselt kõlvatu ja julm,

---

²⁹ Nancy Willard, M.S., J.D. Educator's Guide to Cyberbullying and Cyberthreats. Center for Safe and Responsible Use of the Internet, 2007.

- küberkiusamisest ei ole võimalik eemale pääseda – kiusamine saab toimuda igapäev ja 24 tundi järjest,
- küberkiusamiseks kasutatavat materjali saab jagada üle maailma ning see on tihti tagasivõetamatu (korvamatu),
- küberkiusajad võivad esineda anonüümselt ning õhutada ka tundmatuid „sõpru“ selles osalema,
- teismelised ei pruugi täiskasvanutele virtuaalkeskkonnas toimuvast rääkida, kuna nad on emotsionaalselt traumeeritud, süüdistavad kõiges ennast, kardavad karistada saada või muretsuvad, et nende virtuaaltegevusi ning telefonikasutust hakatakse oluliselt piirama.³⁰

Eeltoodust võib seega täheldada, et küberkiusamise vormid ja viisid kattuvad oma olemuselt suures osas tavapärase kiusamise vormide ja viisidega. Oluliseks erinevuseks on siin vaid anonüümsus, suurem „publik“ ehk isikute hulk, kelle ees seda tehakse ning lihtne ligipääsetavus (sh ohvrile), mis omakorda võimaldab kiusajal kasutada julmemaid võtteid oma eesmärgi saavutamiseks ning teostada kiusamist veelgi efektiivsemalt.

1.2.2. Rollijaotused küberkiusamise puhul

Nii nagu tavapärase kiusamise puhul, esineb ka küberkiusamise puhul rollijaotus. Käesoleval ajal on enamik õpilasi, kes on virtuaalselt sotsiaalselt aktiivsed, olnud kaasatud ka küberkiusamisse ühel järgnevatest viisidest.³¹

Esiteks kiusajatena või „mahategijad“ ehk isikutena, kes ahistavad ja alandavad teisi, eriti neid, kes tunduvad neile teistsugustena või vähem väärtuslikena või „tagasitegijad“ ehk isikud, keda on teiste poolt kiusatud ning kes üritavad interneti kaudu kättemaksta või oma viha väljavalada. Küberkiusaja võib olla ohvrile tuttav isik või täiesti võõras. Ta võib olla ka anonüümne, millisel juhul ei saa tuvastada, kas ohver teda tunneb või mitte. Küberkiusaja võib õhutada selliseks tegevuseks ka teisi isikuid, kes ei pruugi ohvrit ennast tundagi. Küberkiusamisse kaasatuna võib olla ka selle ohvrina, kes mõnel juhul võivad olla ise kiusajateks koolis ning teises olukorras (virtuaalmaailmas) kiusamise sihtmärgid.

---

³⁰ Samas.

³¹ Samas.

Teise suurema grupi moodustavad kõrvalseisjad, kes jagunevad nii nimetatult kahjulikeks kõrvalseisjateks ehk isikuteks, kes julgustavad ja toetavad kiusajat või vaatavad kiusamist pealt nõ eemalt ega tee midagi, et sekkuda või ohvrit aidata ning abivalmitemks kõrvalseisjateks ehk isikuteks, kes püüavad leida abi kiusamise peatamiseks, protestivad selle vastu, pakuvad tuge ohvrile või räägivad sellest mõnele täiskasvanule. Üks tähtsamaid strateegiaid küberkiusamise vastu võitlemisel olekski ergutada õpilasi olema abivalmitemks kõrvalseisjateks.

Küberkiusamine ja –ähvardamine võib olla seotud koolisisese kiusamisega (reaalse kiusamisega koolis). Mõnikord isik, keda kiusatakse koolis saab selle osaliseks ka virtuaalselt. Teistel juhtudel isikust, keda koolis kiusatakse, saab küberkiusaja, kes teostab oma kättemaksu küberkeskkonnas. Esineb ka olukordi, kus ohver elab oma viha ja depressiooni välja virtuaalkeskkonnas levitades ise häirivat (*distressing*) materjali. Seega kui keegi teatab küberkiusamisest on äärmiselt oluline võtta aeg maha ja olukorda lähemalt uurida ning analüüsida, kuivõrd probleemi nii nimetatud juured võivad asuda hoopis sügavamal, kui seda esialgu paistab.

Küberkiusamine võib olla põhjustatud ka isikutevahelistest suhetest – seal hulgas romantilistest lähisuhetest. Kui suhe saab läbi, võib üks osapooltest asuda teist virtuaalselt kiusama. Nii võivad teismelised virtuaalsetesse tülidesse sattuda ka suhete pärast. Niisamuti võib küberkiusamine tuleneda ka vihast või eelarvamustest, näiteks kiusamine rassi, religiooni, füüsilise võimekuse või seksuaalsete orientatsioonide pärast. Teismelised peavad küberkiusamist sageli ka meelelahutuseks ehk mänguks, millega teistele haiget teha.³²

Püüdmaks hoiduda või piirata küberkiusamist või selle tekkimist, tuleks isikutel läbi mõelda oma tegevused ja käitumine Internetis. Enim soodustavad selle tekkimist/jätkumist riskikäitumised küberkeskkonnas.³³

Noorukitele on kombeks virtuaalkeskkondades avalikustada suurel hulgal oma kontaktinfot ja tundlikku isiklikku informatsiooni. Muu hulgas kasutatakse interneti võimalusi, loomaks kontakte seksuaalseteks tegevusteks, ulatudes virtuaalsest arutelust seksi teemadel kuni reaalse kohtumiseni, postitades või levitades seksuaalse alatooniga pilte või videosid.

---

³² Samas.

³³ N. Willard M.S., J.D. Educator's Guide to Cyberbullying, Cyberthreats & Sexting. Center for Safe and Responsible Use of the Internet, 2005.

Teismelised ei tundu teadvat või tunnetavat sellise avalikustamise permanentset loomust ning võimalust, et keegi võib seda infot ükskõik kellele ja kuhu edasi saata.

Depressioonis noorukitel on üsna tihti kombeks omavahel suhelda ka veebilehekülgedel ja gruppides, mis jagavad infot suitsiidi ja enesevigastamise erinevate meetodite (nt lõikumine, anoreksia, minestamine) kohta ning julgustavad noori neid proovima. Nii samuti külastatakse ja jagatakse enda kohta infot veebilehekülgedel nii nimetatud jõukudele, mis õhutavad „teiste“ vihkamist ning värbavad aktiivselt oma liikmeteks vihaseid, nõ lahutatud noori. Mõned neist noortest kasutavad interneti võimalusi, et koordineerida ohtlikke tegevusi. Eeltoodut toetavad ka vägivaldsed mängud, mis hõlmavad endas tihti seksuaalseid või eelarvamustepõhist agressiivsust. Noorukid osalevad tihti sellistes virtuaal simulatsioonides, mis survestavad tugevalt arusaamist, et kogu virtuaalne suhtlus, kaasaarvatud vägivald, on kõigest mäng.

Eelkirjeldatud riskikäitumiste esinemist Euroopas kinnitavad EU Kids Online poolt 2009-2011 läbiviidud uuringu tulemused³⁴, milliste kohaselt 12% Euroopa 11-16-aastastest on külastanud vihkamist õhutavaid veebilehekülgi, 10% on külastanud anoreksiateemalisi veebilehekülgi, 7% on külastanud nii enesevigastamise kui ka narkootikumide teemalisi veebilehekülgi ning 5% on külastanud suitsiidi teemalisi veebilehekülgi. 21% uuringus osalenutest vastas, et on külastanud vähemalt ühte eelmainitud veebilehekülgedest. Seoses isikuandmete väärkasutusega vastas 7% osalenutest, et oli uuringule eelnenud aastal langenud identiteedivarguse ohvriks, 4% vastanute puhul kasutati nende isiklikku infot ebameeldivalt ja soovimatul viisil ning 1% oli langenud raha pettuse ohvriks. 9% kõikidest uuringus osalenutest vastas, et oli kogenud vähemalt ühel viisil eelmainitud isiklike andmete väärkasutamist.

Üleüldiseks riskikäitumiseks võib pidada ka interneti sõltuvust, mis kujutab endast ülisuurt internetis ajaveetmist, põhjustades sellega puudujääke teistes eluvaldkondades. Internet pakub teismelistele võimalust igal ajal võimalust oma reaalse maailma igapäevastest muredest pääsemiseks soodustades nii ka eeltoodud tegevuste ilmnemist või süvenemist.

---

³⁴ Arvutivõrgus: [http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineIIReports/Final%20report.pdf](http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20(2009-11)/EUKidsOnlineIIReports/Final%20report.pdf)

1.3. Hoiakud

Kuivõrd käesoleva töö keskmeks on karistuslike hoiakute uurimine alaealiste seas, peab autor vajalikuks anda põgus ülevaade üldisest hoiakute kujunemisest ning selle võimalikest mõjudest käitumisele. Kuivõrd hoiakud ennustavad teatud kindlat käitumist³⁵ aitab nende uurimine ja kaardistamine luua selgemat ettekujutust ja arusaama valdkonna probleemidest ja kitsaskohtadest ning seeläbi väljatöötada uusi strateegiaid ja vahendeid nende kui mitte muutmiseks siis ohjamiseks. Kui tahetakse muuta või suunata kellegi käitumist, tuleb alustada ennekõike vastavate hoiakute muutmisest.³⁶

Hoiakut kui mõistet on püütud defineerida pea aegu, et sajandi algusest alates (W.I. Thomas, F. Znaniecki poolt aastal 1918). Peamisteks põhjusteks, miks on adekvaatset definitsiooni sellele keeruline leida seisneb nii selles, et definitsioone endid on erinevate uurijate poolt püütud sõnastada väga palju ning sõna ise leiab väga erinevat kasutuspinda ja konnotatsioone ehk tundmuslikke lisatähendusi.³⁷ Hoiakut on defineeritud kui: püsivat valmisolekut reageerida teatud kindlal viisil;³⁸ õpitud eelsoodumust, reageerimaks püsivalt soodsal või ebasoodsal viisil antud objekti suhtes;³⁹ kestvate positiivsete või negatiivsete hinnangute süsteemina, emotsionaalsete läbielamuste ning sotsiaalsete objektide suhtes poolt või vastutegutsemise tehnikana;⁴⁰ eelsoodumusena reageerimiseks – erinevalt teistest valmisolekuseisunditest on eelsoodumused hinnanguliseks reageeringuks;⁴¹ integreerunud süsteemse struktuurina hõlmates ühe hoiaku suhet mitmesse objekti või ühele objektile suunatud erinevate hoiakute vahelisi suhteid.⁴²

Seega on hoiak inimese kalduvus hinnata asju ja olukordi lähtuvalt lubatu ja keelatu aspektist. Hoiakud kuuluvad isiksuse eelsoodumuslike nähtuste struktuuri määrates oma kogumis ära isiksuse kalduvused, eelistused, huvid, suundumused jms. Neid peetakse vahepealseks lüliks tajutava maailma asjade, sündmuste ja mõjurite ning isiku poolt neile antud reageeringute vahel. Hoiakust tuleneb kavatsus, mis eelneb toimingule. Suhtumise puhul on kavatsused

---

³⁵ T. Bachmann, R. Maruste. Psühholoogia alused. Tallinn: TEA Kirjastus, 2011, lk 359-368.

³⁶ Samas.

³⁷ M. Simonson, N. Maushak. Instructional Technology and Attitude Change. The Handbook of Research from Educational Communications and Technology. 2001. Arvutivõrgus: <http://www.aect.org/edtech/ed1/34/index.html#341>

³⁸ Samas.

³⁹ M. Fishbein, I. Ajzen. Attitude intention and behavior: An introduction to theory and research. Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1975.

⁴⁰ N. Hayes. Sotsiaalpsühholoogia alused. Tallinn: Külim, 2002.

⁴¹ Samas.

⁴² Samas.

teadvustatud, sattumuse puhul enamasti kavatsuslik teadvustatud komponent puudub. Hoiakkoosneb järgmistest komponentidest:⁴³

- Afektiivne – mida isik tunneb hoiakuobjekti suhtes, tema hinnangud, meeldimised või emotsionaalsed reaktsioonid olukorra, objekti või isiku suhtes. Afektiivsed reageeringud peegelduvad isiku füüsilistes erutustes tunnete näol. Näiteks küberkiusaja suhtes ärevuse ja hirmu tundmine ohvri poolt temaga koolis kohtudes.
- Kognitiivne – tõekspidamised ja arusaamad hoiaku objektist seal hulgas iseendast, tema objektiivne määratlus. Kognitiivne komponent viitab sellele, kui palju isik mingist konkreetsest teemast teab (teemat valdab). Küberkiusamisega seoses näiteks teadmised ja arusaamine Internetist ja selle tööpõhimõtetest.
- Käitumuslik (konatiivne) – kuidas isik tegelikult reageerib hoiaku objektile, millised on tema toimingud selle suhtes. Näiteks isiku reageering tema mõnitamisele Internetis vastumõnitamisega tema ründaja suhtes.

Selliste komponentidega mudelit peetakse hoiakute ABC mudeliks ehk peamiseks mudeliks. Nimetatud komponendid on enamasti omavahel seotud, kuid on siiki ka täheldatud, et kognitiivsed ja afektiivsed käitumiskomponendid käitumise endaga alati ei sobitu ja ei pruugi seal ka alati avalduda.⁴⁴ Lisaks eeltoodud kolmele komponendile on mudelisse kuuluvaks peetud ka käitumuslikke kavatsusi, mis sisaldavad endas isiku plaane teatud viisil käituda.⁴⁵

Eeltoodud peamistele komponentidele esinevad lisaks veel:⁴⁶

- Emotsioon – hoiakud sisaldavad tundeid;
- Objekt – igasugune hoiak on seotud mingisuguse objektiga, mille poole või vastu ta on suunatud, selleks võib olla kas konkreetne ese või abstraktne idee;
- Suund – seos hoiakusubjekti ja objekti vahel, olles kas positiivne või negatiivne;
- Intensiivsus – subjekti seotuse aste objektiga, väljendub nt. ükskõiksusega, vihkamisega, usaldusega, skeptiksisuga vms;
- Püsivus – toob hoiakukäsitluse ajadimensiooni.

Kõik toodud hoiaku komponendid on omavahel seotud ning moodustavad raamistiku või ettekujutuse hoiakust. Hoiakutel on isiksuse suhtes ka mitmed olulised funktsioonid,

---

⁴³ N. Willard M.S., J.D. 2005; T. Bachmann, R. Maruste. Viidatud teos; M. Simonson, N. Maushak. Viidatud teos.

⁴⁴ R.T. LaPiere. Attitudes vs. Actions. Social Forces, 13, 1934, 230-237.

⁴⁵ M. Simonson, N. Maushak. Viidatud teos.

⁴⁶ R. Loik. Väärtuskasvatus Õppekirjanduses. Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna väljaanne nr.8, Tartu 1999, lk 58-59.

kujundades meie maailmanägemuse, tõlgendused ja tõekspidamised kooskõlas juba välja kujunenud tõekspidamiste ja eneseteadvuse süsteemiga.⁴⁷

Hoiak kuulub käitumist motiveerivate ja suunavate tegurite hulka. Kuivõrd inimene püüdleb maailmatunnetuses ennustatavuse ja korrapära poole, püüdes asjadest ja sündmustest luua kooskõlalist süsteemi võib öelda, et hoiak omab kognitiivset funktsiooni. Nad mõtestavad kogemusi ja annavad aluse hinnangutele. Ekspressiivse funktsiooni tõttu väljendavad hoiakud aga isiksust ja kirjeldavad tema omadusi, eelkõige väärtusi. Neil on ka kohastumuslik otstarve, mis seisneb selles, et sotsiaalselt soovitatavaid ja aktsepteeritavaid suhtumisi väljendades saame kasulikke reageeringuid teistelt inimestelt ning meie sobivaid hoiakuid tunnustatakse. Lisaks on hoiakutel ka kommunikatiivne ning mina-kaitse funktsioon. Nimetatutest esimese abil aitab hoiak suhelda ja teavet vahetada ning teise abil vältida meie eneseteadvuse ja eneseväärikuse kahjustamist või vähendada kahjulikke mõjusid.

Seega annavad hoiakud käitumisele kiiruse, järjepidevuse ja psühholoogilise ökonoomia, hoides nii kokku keeruliseks arutluseks ja mõtiskluseks minevat aega ja energiat ning suunates meid toimima kooskõlas meie isiksuse püsivate seadumuslike omadustega.⁴⁸ Hoiakud ei pruugi aga igakord isiku tegelikus käitumises avalduda. Peamiseks põhjuseks peetakse siin tegeliku elu ja sotsiaalsete suhete poolt paika pandud piire, mis ei luba hoiakutel igal juhul käitumise tasandil avalduda.⁴⁹

Hoiakud on tihedalt seotud ka väärtuste ja uskumustega. Väärtustega on seotud kesksed hoiakud, mis moodustavad meie maailmavaate vundamendi. Väärtused ise on abstraktid ja üldised printsiibid, mis puudutavad käitumise mustreid antud kultuuris või ühiskonnas ja mis kantakse ühiskonna liikmetele üle sotsialiseerimisprotsessi kaudu. Need on fundamentaalsed standardid, millel on suur mõju sotsiaalsele juhtimisele ja korrastusele.⁵⁰ Hoiaku käsitus on tihedalt seotud ka tänapäevaste väärtusteoreetiliste arusaamadega, millel on täheldatud struktuuralseid sarnasusi ja mida võib sageli mõõta sarnaste meetoditega. Selletõttu on hakatud sellist süsteemi üldistatult nimetama "hoiakupõhiseks".⁵¹ Uskumused on aga hinnangutest vabad väited, mida peetakse tõesteks. Isiklikud uskumused ei väljendu aga üks-

---

⁴⁷ T. Bachmann, R. Maruste. Viidatud teos; M.B. Smith, J.S. Bruner, R.W. White. Opinions and personality. In J. Murphy et al. (Eds.), Dialogues and debates in social psychology, 1984. Hove, U.K.: Lawrence Erlbaum Associates Ltd. 1964.

⁴⁸ N. Willard M.S., J.D. 2005.

⁴⁹ Samas.

⁵⁰ M. Fishbein, I. Ajzen. Viidatud teos.

⁵¹ R. Loik. Viidatud teos.

ühele käitumisest tuletatud hoiakutes.⁵² Uskumustest kujuneb inimesel välja mingisugune ootus.

1.4. Hoiakute kujunemine, omandamine ning muutmine

Hoiakute õppimise ja omandamise kohta esineb erinevaid teooriaid. A. Bandura ja F.J. McDonald'i teooria kohaselt omandab inimene hoiakuid teisi imiteerides ja jäljendades, vajamata selleks otsest õpetust.⁵³ Teise teooria kohaselt kujunevad hoiakud siis, kui inimene saab objektiga üha enam tuttavaks, kujundades objekti kohta uskumuste kogumi, mille hindamisel kujuneb konkreetne hoiak objekti kohta.⁵⁴ Fishbeini ja Ajzeni järgi kujuneb inimese hoiak tõenäoliselt saadava tulemuse uskumusest.⁵⁵ Uskumustel on kolm tasandit: teadvustamine, omaksvõtt ja isiklik omaksvõtt. Selleks, et inimene muudaks oma hoiakut mingi objekti suhtes, peab ta jõudma viimasele tasandile (peab toimuma isiklik omaksvõtt). Alles seejärel muudab ta oma käitumist. Seda aga mõjutab oluliselt sotsiaalne surve, mida hoiakute käsitlemisel ei saa alahinnata.⁵⁶

Erialakirjanduses leiab mitmeid hoiakumuutuste katekoriseerimise skeeme, mis enamasti on üsna sarnased. Üldpildis võib hoiakuteooriaid jaotada aga nelja kategooriasse: järjepidevuse teooriad, õppimisteooriad, sotsiaalse hinnangu teooriad, funktsionaalsed teooriad.⁵⁷

Kaasaja üks mõjukamaid hoiakumuutuste ja psühholoogilise mõjustamise teooria ja mudel pakuti välja 1980.-90. aastatel Richard Petty ja John Cacioppo poolt ELM (*Elaboration Likelihood Model*) mudeli kujul. See mudel kujutab endast veenmisele suunatud suhtlust ning sellest tulenevate hoiakumuutuste kirjeldamist ja lahtimõtestamist. Võtmeküsimuseks on teabe (sõnad, pildid, argumendid, vormistus jne) psühholoogilise töötlemise sügavus ja suunitlus. See lähenemine sisaldab endas aga osalusmäära mõistet. Seega olenevalt sellest, kuivõrd sügavalt ja adekvaatselt on teabe vastuvõtja suuteline sõnumis sisalduvat oma taju, tähelepanu, mälu ja mõtlemise abil mõistma ja lahti mõtestama ning kuivõrd oluline see tema

---

⁵² M. Fishbein, I. Ajzen. Viidatud teos.

⁵³ A. Bandura, F. J. McDonald. Influence of social reinforcement and behavior of models on children's moral judgments. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 47, 1953, pp 274- 281.

⁵⁴ R.E. Petty, J.T. Cacioppo. *Attitudes and persuasion: Classic and contemporary approaches*. Dubuque: WC Brown, 1981.

⁵⁵ T. Bachmann, R. Maruste. Viidatud teos.

⁵⁶ M. Fishbein, I. Ajzen. Viidatud teos.

⁵⁷ A. Eagly, S. Chaiken. *The psychology of attitudes*. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1993; D. O'Keefe. *Persuasion*. Newbury Park, CA: Sage. 1990.

jaoks on, määrab ära inimese teabe vastuvõtu osalusmäära ehk teisi sõnu haaratuse, huvitatuse, süvenemise. Mõjutavas teates sisalduva teabe töötamise põhjalikkus ja adekvaatsus sõltub nii isiksuse püsiomadustest (motivatsioon, oskused, vilumused, asjatundlikkus mingis valdkonnas jms) kui ka situatiivsetest teguritest (kuivõrd häirevaba on tähelepanu, palju on aega, millised on füüsilised vastuvõtutingimused jne) ja osalustüübist.⁵⁸

Petty ja Caccioppo teooria kohaselt esineb kahte tüüpi mõjustusteesid – pindmised ja kesksed. Pindmise mõjustustee puhul keskendutakse peamiselt info välistele, meelelahutuslikele ja vormistuslikele tunnustele. Eeldatakse, et kui teate välistele külgedele (nt välimus, hea muusika, stilistilised efektid jne) kujuneb positiivne hoiak, siis kandub see üle ka teate või selle edastaja sisulistele külgedele. Nii toetub mõjutatav isik enamasti harjumuspärastele ja lihtsatele uute teadmiste avastamisele ilma asja olemusse ja argumentide loogikasse sügavalt süüvimata – otsused ja lõpphinnangud võetakse vastu rutiinselt. Mõjustuse edu sõltub sellest, kas tabatakse ära veenvale suhtlusele viitavad tunnused (atraktiivsus, autoriteet, esitaja enesekindlus jne). Kui mõjustatav on motiveeritud teavet töötama ja seda ka asjatundlikult oskab ning tal võimaldatakse küsimusse süveneda, on tegemist süstemaatilise sõnumitöötamisega ja see toimub keskse mõjustustee kaudu. Olulisimateks teguriteks on sellisel juhul argumentide tugevus, asjakohasus ja teabeedastuse asjatundlikkus. Olulisemates küsimustes tuleks eelistada ja taotleda viimast hoiakute muutmise varianti.⁵⁹

Eelkirjeldatud teooriasse on lisandunud ka käsitlus mõjustava teate vastuvõtja nii nimetatud teisestest mõtlemisprotsessidest. Klassikalises ELM-teoorias määras mõjustava teate töötlemise sügavust ja lõppkokkuvõttes selle mõju hoiakutele neli peamist protsessi:

1. Lihtsa mõjustava stiimuli otsene vastuvõtt madala osalusmäära tingimustes.
2. Stiimuli töötlemine sisulise argumendina.
3. Sõnumikohase mõtlemise kallutuseefektid.
4. Infotöötamise ulatuse mõjutamine piiranguteta mõtlemise tingimustes.

Viimasel ajal arvestatakse metakognitiivse tasemega mõjustava teate töötlemisel, et mõtted ja tajud tekitavad teiseseid mõtteid ja tajusid. Ehk näiteks seda, kuidas inimene ise suhtub oma esmasesse mõttesse. Üldiselt, mida kindlamad on inimesed oma enesehinnangutes mõjustavatele teadetele reageerides, seda suurema tõenäosusega nende hoiakud tegelikult ka muutuvad. Oluliseks mõjuriks kognitiivse töötamise juures on kaasnevad emotsioonid. Näiteks

---

⁵⁸ Talis Bachmann, Rait Maruste. Viidatud teos.

⁵⁹ Samas.

üks ja seesama tajumus ja järelmus, milleni jõuab inimene mingit sõnumit või reklaami vastu võttes, muudab hoiakut suurema tõenäosusega siis, kui ta on heas tujus või õnnelik võrreldes sellega, kui ta on kurb või rahutu. Samasugune efekt on ka edukas olemisel või heal staatusel. Enesehinnang mõjub hoiaku muutmisele ja kinnistumisele ka siis, kui mõjutatav isik saab lisainfot või elamusi, mis tema kindlusastet mõjutavad, juba pärast mõjustava teatega kokkupuutumist.⁶⁰

Mõjustamise ja hoiakumuutuste mudelites on viimasel ajal kognitiivsete protsesside kõrval rohkem arvestatud automaatsete intuitiivsete hinnangute, impulsiivsete reageeringute, erapoolikute emotsionaalsete kallutuste, raskestimuetavate subjektiivsete harjumuste mõjusid. Hoiakutel on lisaks nii eksplitsiitne tase (teadlikud suhtumised) kui ka implitsiitne tase (sättumused, mida isik ise ei oska teadlikult lahti seletada). Esmased automaatsed intuitiivsed hinnangud kuuluvad just viimaste hulka.⁶¹

Lisaks hoiakute muutmisele taotletakse sageli ka olemasolevate hoiakute kaitsmist, säilimist, kinnistumist ja tugevnemist. Selleks kasutatakse erinevaid võtteid. Nii nimetatud kaitsepookimise puhul esitatakse ohustavat psühholoogilist mõju väiksetes doosides teadlikult enne selle saabumist täiel määral ja vastase poolt esitatuna. Selline võte tugevdab olemasolevaid hoiakuid kaitse seisundi tekitamise ja ettevalmistava kaitsva psühholoogilise töötluse kaudu. Hoiak on tugev siis, kui inimene tajub, et seda jagab suur osa või enamik tema referentgrupi liikmetest. Hoiaku kaitstavus suureneb siis, kui on tekitatud sotsiaalne seotus vastava hoiaku või seisukohaga. Kui inimene on teiste kuuldes mingite seisukohtadega esinenud, siis hoiab ta nendest hiljem ka tugevamini kinni. Hoiakut tugevdab ka vastutustunne antud seisukoha või seda väljendavate inimeste/institutsiooni eest.⁶²

Hoiakutega seonduvad ka eelarvamused, millisel juhul on enamasti tegemist gruppidevaheliste hoiakutega, mis ei ole faktiliselt põhjendatud. Eelarvamus tekib erisuste „meie-nemad“ pinnalt. Elarvamus on negatiivne või positiivne hoiak indiviidi suhtes, mis põhineb selle indiviidi kuuluvusel teatud gruppi. Enda omadest erinevaid omadusi, jooni ja tunnuseid peetakse sobimatuteks ja ebameeldivateks. Eelarvamusliku suhtumisega kaasneb sageli üldiste abstraktsete omaduste omistamine konkreetsele üksikisikule ilma vastavat faktilist kontrolli tegemata. Eelarvamused on üldiselt raskesti ületatavad, ent eduka ühistöö ja

---

⁶⁰ Samas.

⁶¹ Samas.

⁶² Samas.

tegevuse kaudu inimeste lähendamine ja selle leidmine, mille vastandudes esialgu võõrdunud ja umbusklikud rühmad leiavad rohkem ühiseid huve ja siduvaid tunnuseid.⁶³

Kokkuvõtvalt võib öelda, et hoiakud kujutavad endast keerulist fenomeni, mida on aastakümneid teadlaste poolt uuritud. Üldine käsitlus aga on, et hoiakud on indiviidide poolt õpitud eelsoodumused reageerimiseks, mis panevad meid tõenäoliselt mingil kindlal viisil käituma. Hoiakud ei ole jälgitavad, kuid nad aitavad kaasa isikute jälgitavate tegevuste kujunemisele. Ühtset kujunemislugu hoiakutele aga ei ole ning kindlasti mängivad nende kujunemisel oma osa pärilikkus, keskkond, teised inimesed, sotsiaalne keskkond jne. Suurimat osa mängib aga hoiakute kujunemisel informatsioon ja selle edastamine. Infot saab edastada nii negatiivses valguses kui ka positiivses, sellest oleneb palju, millise seisukoha inimene võtab. Sellele tuginevalt omavad info edastajad suurt rolli inimese hoiaku kujundamisel. Ka hoiakute muutmise kohta on pakutud erinevaid teooriaid, millest enamus on vähemal või suuremal määral omavahel ka seotud, mistõttu nende liigitamine võib tihtipeale üsna keerukaks osutuda.

---

⁶³ Samas.

2. KÜBERKIUSAMISE KARISTUSLIKUD REGULATSIOONID SEADUSANDLUSTES KÜBERKURITEGEVUSE KONTEKSTIS

Kuivõrd küberkiasamine võib põhjustada olulist psühholoogilist kahju on alust eeldada, et see sisaldab õigusvastast elementi, mistõttu peab käesoleva töö autor vajalikuks tuua välja just need regulatsioonid seadusandluses, millised sätestavad vastutuse küberkeskkonnas toimepandavate tegude eest ning milliste vastu alaealised kas teadmatusest või ka teadlikult – seal hulgas küberkiasamise käigus – kõige enam eksivad.

Riigi tasandil ei ole Eesti Vabariigis üheski seaduses internetis aset leidvat kiasamist konkreetselt reguleeritud. Seega tuleb küberkiasamisel lähtuda seadustest, milles on sätestatud tagakiasamine, laimamine, maine kahjustamine, arvutikuriteod jms reaalses elus. Kuivõrd (küber)kiasamiskäitumine esineb kõige sagedamini just alaealiste seas rakendub nende suhtes karistusõiguses veidi erinev kord kui täisealiste suhtes. Nii tuleb nooremate kui 14-aastaste puhul enamasti rakendamisele alaealiste mõjutusvahendite seadus ning 14-aastaste ja vanemate puhul tuleb arvestada karistusseadustiku (edaspidi kasutatud ka kui KarS) paragrahvis 87 sätestatud. Mõlemal juhul lähtutakse aga karistusseadustikus sätestatud väär- ja kuriteokoosseisudest. Ühtlasi tulevad kõnealla ka põhiseaduses (edaspidi PS) sätestatud põhiõigused nagu au ja väärkuse teotamine ning diskrimineerimine.

Euroopa Liidu kontekstis rakenduvad kõnesoleva valdkonnaga seoses peamiselt järgmised õigusaktid:

- Küberkuritegevuse konventsioon – European Treaty Series (edaspidi ETS) No. 185, Budapest 23.11.2001;⁶⁴
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2000/31/EÜ infoühiskonna teenuste teatavate õiguslike aspektide, eriti elektroonilise kaubanduse kohta siseturul;⁶⁵
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2002/58/EÜ, milles käsitletakse isikuandmete töötlemist ja eraelu puutumatuse kaitset elektroonilise side sektoris (eraelu puutumatust ja elektroonilist sidet käsitlev direktiiv);⁶⁶
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 95/46/EÜ, 24. oktoober 1995, üksikisikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise kohta;⁶⁷

⁶⁴ Arvutivõrgus: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/185.htm>

⁶⁵ Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:178:0001:01:ET:HTML>

⁶⁶ Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002L0058:ET:HTML>

⁶⁷ Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0046:et:NOT>

- Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (ETS 5) ja selle uus redaktsioon;⁶⁸
- Euroopa Nõukogu 1981.a. isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsioon – ETS 108;⁶⁹
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 95/46/EÜ artikli 29 töörühma arvamused ja soovitused – seal hulgas arvamus 5/2009;⁷⁰
- Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 23.11.2010 soovitus CM/Rec (2010) 13 isikute kaitsest isikuandmete automatiseeritud töötlemise profiilide loomise kontekstis;

Nimetatud õigusaktid ja soovitused ei ole toodud loetelus ammendavad. Küll aga on nendes sõnastatud põhimõtetest ja definitsioonidest lähtutud ka KarS-i koosseisude täiendamisel ja muutmisel, mistõttu võib öelda, et meie karistusõigus kõnealuses valdkonnas on kooskõlas Euroopa Liidus sätestatud põhimõtetega. Eeltoodust tulenevalt ei keskendu töö autor eraldi rahvusvahelisele ja Euroopa Liidu sisesele regulatsioonile, vaid käsitleb teemaga seonduvaid punkte paralleelselt siseriiklike regulatsioonidega. Siinjuures peab töö autor vajalikuks ka rõhutada, et käesolevas peatükis käsitletakse ainult kitsalt e-teenuste osutamisega seonduvaid õigusakte, mis reguleerivad küberkuritegevust ja andmekaitset puudutavaid küsimusi. Uurimisalast jäävad seega välja EÜ sidevahendite direktiiv (97/7/EÜ) ning võlaõigusseaduse alasse jääv.

2.1. Põhiseaduslik ja tsiviilõiguslik regulatsioon

Kuivõrd küberkiusamiskäitumine hõlmab endas valdavalt verbaalsel ja visuaalsel teel teise isiku au ja väärikustunde ning reputatsiooni (maine) kahjustamist, esineb siin selge põhiõiguste riive. Selle õiguse kandjaks on võrdselt kõik füüsilised isikud. Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi PS) paragrahv 17 sätestab, et isikul on kohustus mitte teotada kellegi au ja head nime. Sellega on PS seadnud õiguse aule ja heale nimele iseseisvaks põhiõiguseks. Kõnealust paragrahvi tuleb aga sõltuvalt kontekstist vaadelda paralleelselt seoses nii inimväärikuse printsiibi (PS § 10) või süütuse presumptsiooniga (PS § 22), õigusega eraelu puutumatusele (PS § 26), õigusega arvamuste ja veendumuste vabadusele (PS § 41), õigusega väljendusvabadusele (PS § 45) või ka õigusega kahju hüvitamisele (PS § 25). Põhiseaduse

⁶⁸ RT II 2000, 11, 57 ja RT II 2010, 14, 54

⁶⁹ Arvutivõrgus: <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/108.htm>

⁷⁰ Arvutivõrgus: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/index_en.htm

kommentaaride kohaselt⁷¹ võib au ja väärkuse riive aset leida nii mitteavalikult ehk kitsas ringis üksikute isikute vahel kui ka avalikkuse ees. Seda võidakse teha nii inimesele antud hinnangutega, temale ja tema kohta öelduga, isiku panemisega au ja väärkust riivavasse, alandavatesse ehk teotavatesse oludesse, samuti tegudega, mis ei ole otse füüsiliselt suunatud tema vastu, kuid mille eesmärk on tema au ja väärkustunde riivamine, tema alandamine, kahjustamine või teotamine. Hea nime, maine ehk reputatsiooni riive eeldab aga avalikku, laia publiku ees aset leidvat või suurt hulka inimesi mõjutavat sekkumist. See tähendab inimese reputatsiooni kahjustamist avaliku arvamuse mõjutamise kaudu, mida enamasti tehakse mainet kahjustavate avalike hinnangutega, mis võivad olla edastatud ükskõik millisel üld- ja laiatoimelisel viisil nagu avalik esinemine, trükis või küberruum. Oluliseks tunnuseks on siin ründe pahatahtlik taotluslik iseloom ja häbistav alandav viis.

Karistusõiguslik kaitse eelmainitud põhiõigusele Eestis puudub. Küll aga on ette nähtud tsiviilõiguslik kaitse võlaõigusseadusega (edaspidi VÕS). VÕS paragrahv 1046 sätestab isiklike õiguste kahjustamise õigusvastasuse, millise kohaselt isiku au teotamine, muu hulgas ebakohase väärtushinnanguga, isiku nime või kujutise õigustamatu kasutamine, eraelu puutumatus või muu isikliku õiguse rikkumine on õigusvastane, kui seadusega ei ole sätestatud teisiti. VÕS kommentaaride kohaselt⁷² on isiku au teotamine, eelkõige võimalik tema kohta ebakohaste väärtushinnangute ehk väärtusotsustuse avaldamisega. Au teotav väärtushinnang väljendub isikule antud hinnangus, mis oma sisu või vormi tõttu võib olla konkreetses kultuurikeskkonnas halvustava tähendusega. Au teotamine eeldab au teotava informatsiooni avalikustamist kui teotunnust. Selline väärtushinnang võib VÕS kommentaaride kohaselt olla väljendatud ja avaldatud ka karikatuuris, luuletuses, laulus või fotokompositsioonis, samuti treiste juuresolekul tehtud au teotavas žestis. Isiku väärkuse rikkumine võib toimuda ka viisil, mis ei kahjusta isiku mainet avalikkuse ees, näiteks näkku sülitamine või isiku solvamine avalikkusele mitteteatavaks saanud viisil. Teise isiku kohta väärtushinnangu avaldamine ei ole otseselt keelatud ehk õigusvastane, kui see ei ole vastava hinnangu konteksti arvestades konkreetses kultuurikeskkonnas halvustava või negatiivse tähendusega ning on kohane (põhjendatud). Riigikohtu tsiviilkolleegiumi (edaspidi RKTK) otsuste nr 3-2-1-161-05 p 12 ja 3-2-1-63-02 p 7 kohaselt on isiku mainet kahjustav väärtushinnang kohane, kui väärtushinnangu avaldajal on mõistlik õigustus teist isikut üldsuse

⁷¹ E.-J. Truuväli jt (koost). Eesti Vabariigi põhiseadus: Kommenteeritud väljaanne. Teine, täiendatud väljaanne. Tallinn: Juura, 2008, lk 186.

⁷² P. Varul jt (koost). Võlaõigusseadus III, 8. Ja 10. Osa (§-d 619-916 ja 1005-1067). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2009, lk 658-663.

ees negatiivselt kajastada ning kui isik ise on andnud põhjust selliseks hinnanguks. Väärtushinnangu põhjendamatus võib olla tingitud ka ebakohasest väljendusviisist.

Lisaks au teotava väärtushinnangu avaldamisele eristatakse Eesti kohtupraktikas ka au teotava tegelikkusele mittevastava asjaolu avaldamist, mis on sätestatud VÕS paragrahvis 1047 lõigetes 1 ja 2, kusjuures lõikes 1 kasutatud mõiste asjaolu avaldamine on samatähenduslik varasemalt kasutatud mõistega faktiväite avaldamine. Faktiväiteks on seega isiku kohta mistahes andmeid sisaldav lause. See on põhimõtteliselt kontrollitav ja tema tõesus või väärus kohtumenetluses tõendatav (RKTKo 3-2-1-11-04 p 10).

Isiku nime, kujutise, eraeluliste andmete või muude isikuandmete kasutamine ilma selle isiku loata kuulub samuti paragrahvis 1046 sätestatud isiklike õiguste alla. Isiku nime õigustamatu kasutamine väljendub eelkõige isiku nime kasutamises isiku identifitseerimist võimaldaval viisil massiteabevahendite abil või muul viisil avalikkusele kättesaadaval viisil ilma isiku nõusolekuta. Isiku kujutise all peetakse silmas tehniliste või kunstiliste vahendite abil jäädvustatud isiku pilti või muud kujutist, mis hõlmab isiku identifitseerimist. Eraeluliste andmete all tuleb aga VÕS kommentaaride kohaselt mõista mis tahes andmeid tuvastatud või tuvastatava füüsilise isiku kohta – eelkõige isikuandmete kaitse seaduse (IAKS) paragrahvis 4 nimetatud isikuandmed. Õigusvastasuse tuvastamisel ainult § 1046 järgi vabaneb rikkuja vastutusest, kui ta tõendab süü puudumise VÕS § 1050 järgi. Kui rikkumine seisneb aga ebaõigete andmete avaldamises, siis nimetatud paragrahvi ei kohaldata ning lähtuda tuleb paragrahvi 1047 lõikest 3. Muude isiklike õiguste nagu näiteks õigus seksuaalsele, rahvuslikule, rassilisele või poliitilisele enesemääramisele jne on kannatanul võimalik nõuda rikkumisega tekitatud kahju hüvitamist (§ 131 ja 134 lg 3) või rikkumise lõpetamist (§ 1055). Kuivõrd § 1046 on dispositiivne, võivad pooled sõlmida ka lepingu, millisega reguleerivad kahju põhjustamisest tekkinud kohustusi sättes öeldust erinevalt.

Eeltoodu kohaselt võib seega öelda, et au teotamise traditsiooniline aspekt seisneb selles, et au teotavad andmed peavad olema tehtud teatavaks ehk avaldatud vähemalt ühele kolmandale isikule. Sellisel juhul on enamasti alati ka teada, kes oli selliste andmete avaldaja ning enamjaolt ka isikute ring, kes väidetavalt au teotavaid andmeid nägid või kuulsid. Internetis on aga au teotamine oluliselt suurema ulatusega, kuivõrd seal avaldatu jõuab laialdase ja kindlaksmääramata isikute hulga, kui seda oleks andmete edastamisel muude kommunikatsioonivahendite kaudu. Avaldamiseks internetis loetakse: e-kirja saatmist;

sõnumi postitamist foorumisse või uudistegruppi; tekstipaigutamist veebilehele; faili koostamist, mida on võimalik alla laadida.⁷³

Küberkiasamine hõlmab endas tihtilugu ka teise isiku saladuste ja eraelu järele uurimist, mida üsna tihti saadakse isiku kontodesse (näiteks e-posti) sisenedes ja seal toimetades. Sellist tegevust võib aga põhiseaduse paragrahvi 43 järgi käsitleda kui õiguse sõnumisaladusele rikkumist. Paragrahv 43 kohaselt on igalühel õigus tema poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele, milles eraneid võib kohtu loal teha üksnes kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seadusega sätestatud juhtudel ja korras. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (edaspidi EIÕK) räägib oma artiklis 8 õigusest korrespondentsi saladusele koos õigusega austusele era- ja perekonnaelu ning kodu vastu. Kirjavahetuse saladust mainitakse Kodaniku- ja poliitiliste õiguste pakti artiklis 17. Põhiseaduse kommentaaride kohaselt hõlmab sõnumite saladuse õiguse kaitseala sõnumite vahetamist posti ja muude tehniliste vahendite abil. Kaasaegsed tehnoloogilised vahendid võimaldavad saata sõnumeid sisaldavaid signaale erineval viisil, millest levinumad on sõnumite saatmine arvutisüsteemi, mobiiltelefoni ja faksiga. Seega on seaduseandja siin olnud oma regulatsioonis ettenägelik, kuivõrd kirjade saatmine on üks vanimaid sõnumite saatmise viise. Kuivõrd tänapäeval on e-kirjade edastamine sõnumite saatmise üldkasutatavaks viisiks tagab ka see fakt õiguse sellisel viisil edastatud sõnumi saladusele.

Lisaks eeltoodule seondub (küber)kiasamiskäitumisega ka PS § 12, mis sätestab kohustuse mitte õhutada rahvuslikku, rassilist, usulist, poliitilist vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist. PS § 12 lg 1 lause 2 sisaldab endas erilisi võrdsuspõhiõigusi, milliste eesmärgiks on kaitsta vähemusi ning neid tohib piirata üksnes siis, kui seda nõuab mõni muu põhiõigus või muu põhiseaduslikku järku õigusväärtus. Põhiseaduse kommentaaride kohaselt on üsna probleemne rahvuse tõttu diskrimineerimise keeld, kuivõrd on raske määrata, mida rahvus tähendab. Seda võib määratleda, kui isiku kodakondsust või kui isiku etnilist kuuluvust. Kui lähtuda PS-st siis selle § 36 lg 3 viitab sellele, et rahvust PS tähenduses tuleks siiski tõlgendada isiku etnilise kuuluvusena. Siin jääb aga ebaselgeks, mis on rahvuse alusel diskrimineerimise keelu täpsemaks kriteeriumiks. PS kommentaaride kohaselt soovitatakse mõistet „rahvus“ rakendada alles siis, kui vaheteo kriteeriumi ei õnnestu subsumeerida tunnuste „rass“, „nahavärvus“, „keel“ või „päritolu“ alla. PS § 12 lg 2 järgi on eelnimetatute vihkamisele, vägivallale ja diskrimineerimisele õhutamine seadusega keelatud ja karistatav.

⁷³ S. Luide. Interneti teel au teotamine. Õiguslikud probleemid. – Juridica nr 8, 2003, lk 543-549.

Karistusõigusnormiks on siin näiteks karistusseadustiku (edaspidi KarS) § 151, mis näeb ette karistuse sotsiaalse vaenu õhutamise eest. Kõnealune PS § 12 on aga üsnagi problemaatiline säte, kuvõrd kohustab seadusandjat kehtestama karistusõiguse normi ühiskonnakihtide vahelise diskrimineerimise õhutamise eest jättes aga selgusetuks, mida mõista ühiskonnakihtide all ning kuidas või milliste tunnuste alusel eristada nende kohtode omavahelist diskrimineerimist. Samuti on määratlemata õhutamise mõiste.

2.2. Karistusõiguslik regulatsioon

Enamuse kübermaailmas toimepandavate õigusrikkumistega seonduvatest regulatsioonidest leiab aga karistusseadustikust. Need kuriteokosseisud ei ole koondatud eraldi peatükki, vaid on lülitatud varavastaste süütegude peatükki, kuivõrd arvutit kasutades saab toime panna ka muid kuritegusid, näiteks kuritegu intellektuaalomandi vastu. 13. peatükk "Varavastased süüteod" näeb ette järgmised otseselt arvutite ja arvutisüsteemide ning infovõrkudega seotud kuriteokosseisud ning sätestab vastutuse selliste kuritegude eest.

KarS § 206 sätestab vastutuse arvutiandmetesse sekkumise eest, mis hõlmab arvutisüsteemis olevate andmete või programmi ebaseaduslikku muutmist, kustutamist, rikkumist või sulustamist, samuti arvutisüsteemi andmete või programmi ebaseaduslikku sisestamist, kui sellega on tekitatud oluline kahju.

Arvuti on seade, mis teostab vastavalt programmile arvutiandmete automaattöötlust. Arvutisüsteem on ETS-i 185⁷⁴ (teatud ka kui küberkuritegevuse konventsioon) artikli 1 punkti a kohaselt andmeid programmi järgi automaatselt töötlev seade või omavahel ühendatud seaded. EL NRO artikli 1 punktis a kasutatakse aga mõistet infosüsteem, mis on „seade või omavahel ühendatud või seotud seadmete rühm, mille hulgast üks või mitu seadet teostavad vastavalt programmile arvutiandmete automaattöötlust; samuti nimetatud seadme või seadmete rühma salvestatud, töödeldud, väljavõetud või edastatud arvutiandmed, mis on vajalikud kõnealuse seadme või seadmete rühma toimimiseks, kasutamiseks, kaitseks ja hoolduseks“. ⁷⁵ Mõlemast definitsioonist on lähtutud ka KarS-i kommentaarides. Seega hõlmab arvuti kriminaalmateriaalõiguslikus mõttes nii elektronarvuteid kui ka muudel

---

⁷⁴ ETS 185 – Convention on Cybercrime, 23.11.2001 – Arvutivõrgus:
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/185.htm>

⁷⁵ E. Tikk, A. Nõmper. Viidatud teos, lk 181.

põhimõtetel töötavaid arvuteid ja süsteeme, millest ainult üks osa teostab automatiseeritud andmetöötlust. Üheks oluliseks tunnuseks siinjuures on ka programmeeritavus. Sätet keeleliselt tõlgendades võib jõuda tulemuseni, et seaduslikult programme kustutades ja selleläbi kahju tekitades saab järgneda vaid tsiviilvastutus. Millal on aga programmi kustutamine ebaseaduslik ja missuguste seaduste juurde meid seaduslooja selle sättega juhatda tahab võib tekitada aga segadust. Säte oleks tunduvalt konkreetsem, kui termin „ebaseaduslik“ vahetataks terminiga „omavoliline“. Samasugusele järeldusele on jõudnud, ka Indrek Metusa oma artiklis „Telekommunikatsioonialased õigusrikkumised“. ⁷⁶ Nii määratlevad ka karistusseadustiku kommentaarid, et kõnealuse sätte kohaldamiseks on oluline, et eelnimetatud manipulatsioonide teostamiseks puudus teostajal luba. Teise kõhkclusena võiks välja tuua olulise kahju põhjustamise nõude. Kahjude rahaline arvestamine analoogsetes kuritegudes on olnud praktikas suureks probleemiks ja arvutikuriteoga põhjustatud muuliigilise olulise kahju hindamise praktika puudub sootuks. ⁷⁷

KarS § 207 sätestab vastutuse arvutisüsteemi toimimise takistamise eest, mis hõlmab endas ebaseaduslikku andmete sisestamist, edastamist, kustutamist, rikkumist, muutmist või sulustamist. Kõnealune säte on suunatud just arvutisüsteemi funktsioonide täitmise halvendamise, eelkõige arvutisüsteemi poolt ülesannete täitmise aeglustamise vastu. KarS kommentaaride kohaselt on arvutisüsteemi toimimise takistamine selle funktsioonide täitmise vähemalt ajutise lakkamise põhjustamine. Erinevus andmetesse sekkumisest (§ 206) seisneb aga selles, et iga andmetesse sekkumine ei pruugi kaasa tuua arvutisüsteemi töö häirimist või takistamist. Seega on § 207 erinormiks § 206 suhtes. Samuti on erinevus ka selles, et § 207 puhul võib admetesse sekkumine olla ka seaduslik, kui sellega vähemalt kaudse tahtlusega häiritakse või takistatakse arvutisüsteemi toimimist.

KarS § 208 sätestab vastutuse nuhk- ja pahavara ning arvutiviiruse levitamise eest. Levitamise all tuleb siin karistusseadustiku kommentaaride kohaselt mõista nimetatud programmi edastamist vähemalt ühte arvutisse, mille valdaja ei ole selleks nõusolekut andnud. Selle sätte rakendamisel saab põhiküsimuseks tahtluse tuvastamine. Viiruse levitamine võib toimida ühe nupule vajutusega või koguni iseenesest. Kuidas selgitada välja viiruse levitaja tahtlus või asjatundmatus selle tegevuse juures jääb uurimisorganite otsustada. ⁷⁸

---

⁷⁶ I. Metusa. Telekommunikatsioonialased õigusrikkumised – Juridica nr 5, 2002, lk 312-320.

⁷⁷ Samas.

⁷⁸ Samas.

Vastutuse varalise kasu saamise eest arvutiprogrammide või andmete ebaseadusliku sisestamise, muutmise, kustutamise, rikkumise, sulustamise või muul viisil andmetöötlusprotsessi ebaseadusliku sekkumise teel sätestab karistusseadustiku paragrahv 213. Teo koosseis nõuab siin varalise kasu tekkimist teo toimepanijal. Esmapilgul tundub, et sätte rakendamine võiks kujuneda üsna lihtsaks, ent praktika on näidanud, et kahju tekkimist ja selle põhjuslikku seost teoga on lihtsam tõendada, kui teo toimepanijal kasu tekkimist.⁷⁹

Kui pikka aega oli karistusõiguses reguleerimata arvutikuriteo ettevalmistamine siis 2008. aasta märtsis jõustunud seadusemuudatusega see tühimik täideti ning seadustikku täiendati uue kuriteokoosseisuga. Karistusseadustiku uue paragrahvi 216¹ kuriteokoosseisu objektiivse külje moodustab niisuguste andmete, programmide, seadmete valmistamine, kasutamine, levitamine või muul viisil kättesaadavaks tegemine, mille eesmärgiks on või mille tööpõhimõte on rünnete toimepanemine arvutisüsteemide vastu, sh ründed andmete ja arvutisüsteemi toimimise vastu. Siia alla kuuluvad kõikvõimalikud häkkimisriistad (*hacking tools*), aga ka arvutiviirused, nuhkvara ja pahavara, mida kasutatakse selleks, et toime panna või võimaldada ründeid arvutisüsteemi vastu, samuti arvutisüsteemis sisalduvate andmete vastu. Tähelepanu tuleb pöörata ka arvutisüsteemis sisalduvate andmete vastu suunatud rünnete, kuna nt koodide, salasõnade kolmandate isikute valdusesse saamine, võimaldab sooritada järgnevaid ründeid. Eraldi on kõnesolevas paragrahvis sätestatud muude nimetatud kuritegude toimepanemiseks vajalike andmete kasutamine, levitamine või muul viisil kättesaadavaks tegemine. Siinkohal on mõeldud andmeid, mida on vaja arvutikelmuse toimepanemiseks, näiteks teiste isikute isikuandmed, sh krediitkaardi andmed või Interneti-panga juurdepääsukoodid, mis võidakse andmesubjektilt saada pettuse (*phishing*) või arvutisüsteemis sisalduvatele andmetele ebaseadusliku juurdepääsu teel.⁸⁰

Arvutisüsteemi ebaseaduslik kasutamine (KarS § 217) sätestab vastutuse sellele ebaseadusliku juurdepääsu eest koodi, salasõna või muu kaitsevahendi kõrvaldamise või vältimise teel. Siin tuleb karistusseadustiku kommentaaride kohaselt lugeda kõnealune tegu karistatavaks alates hetkest, kui sissetungija saab pärast kaitsevahendi kõrvaldamist või selle vältimist esimesed andmed sissemurtud arvutisüsteemist, sisestab sinna uusi andmeid või käivitab selles mõne programmi. Koosseisu täitmiseks piisab siin kaudsest tahtlusest. Kitsaskohaks kõnealuse sätte juures on mõiste „muu kaitsevahend“. Tõlgendada on jäetud

---

⁷⁹ Samas.

⁸⁰ Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: [www.riigikogu.ee/?...KarS%20seletuskiri%20\(167\)...](http://www.riigikogu.ee/?...KarS%20seletuskiri%20(167)...)

selle ulatus ja see, kas mõistega võiks olla hõlmatud ka mehhaanilised kaitsevahendid. KarS kommentaaride kohaselt võib selliseks kaitsevahendiks olla igasugune muu tark- või riistvaraline lahendus või ka infotehnoloogiaväline vahend, mis on kasutatav kasutusõiguse tuvastamiseks. Muu hulgas on Riigikohus oma lahendis 3-1-3-9-98 väljendanud seisukohta, et ka lukustamata sahtlist võõra asja võtmine on vaadeldav vargusena tõkke kõrvaldamise teel. Seega võib siin järeldada, et ebaseaduslik on iga kasutus, milleks kasutajal puudub luba.

KarS § 157¹ sätestab vastutuse delikaatsete isikuandmete ebaseadusliku avaldamise eest. Selle kohaselt, on delikaatsete isikuandmete ebaseaduslik avalikustamine, andmete juurdepääsu võimaldamine või andmete edastamine omakasu eesmärgil või kui sellega on põhjustatud oluline kahju teise isiku seadusega kaitstud õigusele või huvile karistatav rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega. Delikaatsete isikuandmete loetelu on täpsemalt toodud isikuandmete kaitse seaduse paragrahvis 4. Lühemalt öeldes on tegemist selliste mis tahes andmetega tuvastatud või tuvastatava füüsilise isiku kohta, sõltumata millisel kujul või vormis need andmed on. Karistusseadustiku kommentaaride kohaselt tuleb selliste andmete avalikustamise all mõista juurdepääsu teadlikku võimaldamist määratlemata isikute ringile. Nii avalikustamist, juurdepääsu võimaldamist kui ka edastamist loetakse andmete töötlemise viisiks, mis on ebaseaduslik, kui selleks ei ole nõusolekut või seadusest tulenevat alust.

Teise isiku identiteedi ebaseaduslik kasutamine on alates 2009. aastast KarS-is reguleeritud paragrahvis 157². Selle kohaselt on teist isikut tuvastavate või tuvastada võimaldavate isikuandmete tema nõusolekuta edastamise, nendele juurdepääsu võimaldamise või nende kasutamise eest eesmärgiga luua teise isikuna esinemise teel temast teadvalt ebaõige ettekujutus, kui sellega on tekitatud kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele, või varjata kuritegu karistatav rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega.

2.3. Isikuandmete kaitsest küberkeskkonnas

Kui rääkida isikuandmete kaitsest küberkeskkonnas, tõusetuvad järgmised õiguslikud küsimused ja probleemid. Üldteada tõde on see, et internetis (võrgus) olemisest ja seal tegutsemisest jäävad alati maha isikuandmelised jäljed. Iga internetisessioon sisaldab vähemalt kahte põhiõiguse teostamist: informatsiooniõiguse rakendamist (inimõiguste konventsiooni artikkel 10) ning isikuandmete töölemise riivet (inimõiguste konventsiooni

artikkel 8) viisil ja mahus, millest internetikasutaja endale sootuks aru ei anna.⁸¹ Lisaks tavapärasele virtuaalkeskkondade külastamisel mahajäävatele jälgedele isikuandmetest avaldavad inimesed ja enamasti just noorukid suurel hulgal oma isikuandmeid ka ise vabatahtlikult, mõtlemata sügavamalt järgi selle üle, et keegi võib neid enda tarbeks ära kasutada (nt küberkiusamise või ahistamise eesmärgil). Üheks selliseks peamiseks kohaks on tänapäeval kujunenud sotsiaalsuhtluskeskkonnad nagu näiteks Facebook (edaspidi Facebook). Selle kasutajad loovad endale kasutaja konto, mis sisaldavad märkimisväärse koguse informatsiooni ja isikuandmeid – 90,8% profiilidest sisaldavad fotot, 87,7% kasutajatest avaldab oma sünniaja, 39,9% avaldab oma telefoninumbri, 50,8% avaldab oma elukoha ning kontod on enamjaolt täielikult identifitseeritavad kasutaja ees- ja perenime järgi.⁸²

Eeltoodust tulenevalt avalduvad kaks peamist probleemi alates hetkest, mil kasutaja muudab oma meelt või tekib vajadus andmetöötlus lõpetada. Isik võib küll oma konto koos selles sisalduvate andmetega kustutada, kuid praktiliselt on täiesti võimatu kontrollida andmete kasutamist, näiteks kopeerimist, andmete avaldamise perioodi vältel ning pärast algandmete kustutamist. Teine andmekaitseteemaline õiguslik küsimus tekib aga siis, kui isikuandmeid avaldatakse isiku kohta teis(t)e isiku(te) poolt – mida sageli esineb ka küberkiusamiskäitumise puhul. Probleem seisneb nimelt selles, et andmesubjekt ei suuda kontrollida teiste isikute (nn Facebooki sõprade jt poolt) avaldatud pilte jm infot. Nii võidakse avalikustada andmesubjektist eraviisiliselt tehtud fotosid ja infot, mida andmesubjekt ehk ise ei avalikustaks.⁸³ Sarnaselt sotsiaal suhtluskeskkondadega võivad isikuandmet sattuda isiku enda või kolmandate isikute kaudu ka teistesse internetikeskkondadesse nagu näiteks YouTube.com jt, kus informatsioon on samuti hõlpsasti kättesaadav ja salvestatav ning edasine andmetöötlus väljub andmesubjekti kontrolli alt nii andmetöötluse sisu ja vormi kui ka andmetöötajate isikute ringi osas. Seoses internetisuhtlusvõrkudega võeti 2009. aastal Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 95/46/EÜ⁸⁴ artikli 29 töörühma poolt vastu arvamus 5/2009 (tuntud ka kui suhtlusvõrgu arvamus).⁸⁵ Nimetatud arvamuses on töörühm seisukohal, et suhtlusvõrgu teenuse kasutamine väljub enamjaolt isikuandmete direktiivi reguleerimisalast

---

⁸¹ M. Männiko. Õigus privaatsusele ja andmekaitsele. Tallinn: Juura, 2011, lk 110.

⁸² Samas.

⁸³ Samas.

⁸⁴ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 95/46/EÜ, 24. oktoober 1995, üksikisikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise kohta. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0046:et:NOT>

⁸⁵ Töörühm loodi direktiivi 95/46/EÜ artikli 29 alusel. Tegemist on Euroopa sõltumatu nõuandeorganiga andmekaitse ja eraelu puutumatuse vallas. Töörühma ülesanded on kirjeldatud direktiivi 95/46/EÜ artiklis 30 ja direktiivi 2002/58/EÜ artiklis 15. Töörühma dokumendid on arvutivõrgus kättesaadavad: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/index_en.htm

välja jäävast isiklikust või kodusest eesmärgist. Üldiselt on juurdepääs kasutaja avalikustatud andmetele nagu profiiliandmed, sissekanded, arvamused jne piiratud kasutaja enda valitud kontaktidega. Küll aga võivad kasutajad saada ka suurel hulgal selliste kolmandate isikute kontakte, keda nad ei pruugi tegelikult tunda. Kontaktide suur arv võib viidata sellele, et isiklike eesmärkide erandit ei kohaldata mistõttu tuleks töörühma arvates kasutajat ennast pidada vastutavaks töötlejaks. Niisamuti peaks suhtlusvõrgu teenuse pakkuja kehtestama eraelu puutumatust tagavad tasuta vaikeseaded, millega piiratakse teabele juurdepääsu kasutaja enda valitud kontaktidega. Kui kasutaja teeb teadliku otsuse laiendada juurdepääsu lisaks enda valitud sõpradele, võtab ta endale vastutava töötleja kohustused. Kuivõrd aga ainult väike osa kasutajaid muudab üldiselt teenusega (nt suhtlusvõrgustikega) liitudes vaikeseadeid, peaks suhtlusvõrgu teenuse pakkuja kasutama eraelu puutumatust tagavaid vaikeseadeid, mis võimaldavad kasutajatel vabatahtlikult ja teadlikult nõustuda sellega, et juurdepääs nende profiilile on muudel isikutel peale kasutaja enda valitud kontaktide. Nii saab vähendada riski, et kolmandad isikud võiksid töödelda teavet ebaseaduslikult. Töögrupp on seisukohal, et nimetatud piirangud peaksid kehtima ka sisemiste otsingumootorite suhtes ning otsus laiendada juurdepääsu ei tohi olla kaudne.⁸⁶ Nii on näiteks ka populaarses Facebookis vaikeseadena talletatud andmed saadaval kõigile internetikasutajatele ning Facebooki kasutajal on neid seadeid võimalik privaatseks muuta.⁸⁷

Artikli 29 töörühm on oma suhtlusvõrgu soovitusel teinud isikuandmete ja privaatsuse kaitseks järgmised ettepanekud (soovitused):

- Kasutajaid tuleks suhtlusvõrgu teenuse pakkuja poolt nõuetekohaselt hoiatada nende endi või teiste eraelu puutumatusega seotud ohtude eest, mis tegikvad teabe üleslaadimisel suhtlusvõrku;
- Suhtlusvõrgu teenuse kasutajatele tuleks meenutada, et teisi isikuid käsitleva teabe üleslaadimine võib riivata nende eraelu puutumatust ja andmekaitseõigusi;
- Suhtlusvõrgu teenuse kasutajatele tuleks selle teenuse pakkuja poolt soovitada, et nad küsiks teisi isikuid kujutavate piltide või neid käsitleva teabe üleslaadimise soovi korral sellistelt isikutelt selleks nõusolekut.

Nii nagu on soovitanud ka Mari Männiko⁸⁸ on ka käesoleva magistritöö autor seisukohal, et igal suhtlusvõrguteenuse kasutajal peals olema võimalik lihtsate meetoditega teada saada, kes

---

⁸⁶ M. Männiksoo. Viidatud teos, lk 112-113.

⁸⁷ Samas.

⁸⁸ Samas.

on tema isikuandmeid töödeldud ja millisel viisil – näteks näha, milline sõber või muu isik on tema andmeid vaadanud, kopeerinud jne.

Lisaks eelnimetatud traditsioonilistele isikuandmetele on andmekaitse teoreetikute ja praktikute seas tekkinud küsimused ja eriarvamused ka seoses IP-aadressiga. Kui veel 2002. aastal oldi kahtleval seisukohal, kas IP-aadress ikka on isiku identifitseerimise tunnuseks, siis alates 2009. aastast ollakse juba kindlalt veendunud, et IP-aadressi tuleb lugeda isikuandmeteks. Isikuandmete direktiivi põhjenduse 26 kohaselt tuleb isiku tuvastatavuse kindlakstegemisel arvesse võtta kõiki vahendeid, mida vastutav töötleja või keegi muu võib andmesubjekti tuvastamiseks tõenäoliselt kasutada. Direktiivi isikuandmete märatluses viidatakse isikuga „seotud“ andmetele ning IP-aadresse kasutatakse laialdaselt nende kasutajate eristamiseks, keda tuleks kohelda erinevalt näteks reklaami personaliseeritud edastamise või profiili loomise kontekstis.⁸⁹

Eestis annab siseriiklikul tasandil õiguse isikuandmete kaitseks juba ka eelnevalt mainitud isikuandmete kaitse seadus. Selle paragrahv 22 sätestab, et kui andmesubjekt leiab, et isikuandmete töötlemisel rikutakse tema õigusi, on tal õigus pöörduda Andmekaitse Inspeksiooni või kohtu poole, kui seaduses ei ole sätestatud teistsugust korda. Kõnealuse seaduse järgnev paragrahv 23 annab isikule õiguse nõuda temale tekitatud kahju hüvitamist kas riigivastutuse seaduses või võlaõigusseaduses sätestatud alustel ja korras vastavalt sellele kas õigusi rikuti avaliku ülesande täitmise käigus või eraõiguslikus suhtes. Ühtlasi on isikul õigus nõuda ka isikuandmete töötlemise lõpetamist, parandamist, sulgemist ja kustutamist vastavalt paragrahvis 21 toodule.

2.4. Arengutest Eesti õiguses ja selle praktikas

Eelnevalt käsitletud kuritegusid ahvatleb enamasti toime panema suhteline anonüümsus ja mugavus, sest põhimõtteliselt ei ole arvutikuriteo toimepanemiseks vaja ei tugitoolist tõusta ega ruumist väljuda. Oma osa on ilmselt ka asjaolul, et enamjaolt on tegu isiku ja tehnoloogia suhtega ning isegi juhul, kui kuritegu toimepane isik mõnab ohvri olemasolu, jääb suhe ohvriga niivõrd kaugeks, et ei kutsu inimpsüühikas esile loomulikke pidurdusmehhanisme. Nii rakendub see ka küberkiusamise puhul. Hea on aga tõdeda, et Eesti, olles eesrindlik e-riik,

---

⁸⁹ Samas, lk 126.

on aktiivselt tegelenud ka selles valdkonnas õiguskaitse süsteemide täiendamise ja uuendamisega.

Nii loodi näiteks 1. juulil 2002 tolleaegse Eesti Vabariigi Siseministeeriumi Politseiameti Keskkriminaalpolitsei juurde infotehnoloogiakuritegude talitus. Tallinna Politseiprefektuuri (praegu Põhja Politseiprefektuur) kriminaalosakonna majanduskuritegude talituse juurde loodi neljaliikmeline rühm, kes oli spetsialiseerunud infotehnoloogia ja intellektuaalomandi valdkonda kuuluvate kuritegude menetlemisele. Eesti Vabariigi Siseministeeriumi Politseiameti Keskkriminaalpolitsei likvideeriti 31. detsembril 2009 ning asutuse baasil moodustati Politsei- ja Piirivalveameti keskkriminaalpolitseiosakond.

Lisaks kiitis Riigikogu 12. mail 2010. aastal heaks Eesti julgeolekupoliitika alused.⁹⁰ Nimetatud dokument sõnastab terviklikult Eesti julgeolekukäsitluse ja on aluseks valdkondlike ja üksikasjalikemate arengu- või tegevuskavade koostamiseks. Algselt 2001. aastal heaks kiidetud ja 2004. aastal muudetud julgeolekupoliitika aluste uuendamine 2010. aastal lähtus vajadustest koostada need NATO ning EL liikmena omandatud kogemuste põhjal, samuti julgeolekukeskkonna arengu tõttu. Julgeolekupoliitika aluste kehtivus ei ole ajaliselt piiritletud, kuid hiljemalt kolme aasta pärast on kavas dokument algataja kinnitusel üle vaadata.

Kõkkuvõtvalt võib öelda, et rääkides õiguspraktikast arvutikuritegude suhtes siis ühtset praktikat Eestis välja kujunenud ei ole. Ent julgelt võib aga tõdeda, et kirjeldatud kuritegudele on hakatud rohkem tähelepanu pöörama nii seaduse rekendaja kui ka seadusandja poolt. Sellele viitab nii arvutikuritegevuse ja selle avastamise protsendi kasv⁹¹ Eestis kui ka seadusandja tegevus lünkade täitmisel. Küll aga jääb siin veel nii öelda ruumi ohtrale ühiskonna teavitustööle ja selle läbi hoiakute muutmisele, mis iseenesestki mõistetavalt on üsna aega nõudev protsess.

---

⁹⁰ Dokument on arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.vm.ee/?q=node/9180>

⁹¹ Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. Kriminaalpoliitika uuringud 15. Kuritegevus Eestis 2010. Tallinn, 2011, lk 100-106.

3. UURING ALAEALISTE KARISTUSLIKEST HOIAKUTEST KÜBERKIUSAMISE SUHTES

3.1. Uurimismeetod- ja aineistik

Käesolevas töös püstitatud eesmärkide täitmiseks kasutati kvantitatiivset uurimismeetodit – anketeerimist. Ankeedi küsimustiku koostas käeoleva magistritöö autor ise arvestades seejuures magistritöö juhendaja ettepanekuid ja viiteid. Anketeerimine viidi läbi veebipõhiselt, kasutates selleks eformulari⁹² andmekogumiskeskonna võimalusi ning lisaks ka paberkandjal koolides ja klassides, kus ei olnud võimalik küsimustikku virtuaalselt täita (nt puudus arvutitund). Nii veebipõhine kui ka paberkandjal ankeet olid identsed, pakkudes respondentidele ühesuguseid võimalusi vastamiseks. Töö autor otsustas eelnimetatud meetodi kasuks, kuivõrd see võimaldab küsitleda paljusid inimesi lühikese aja jooksul ning uurija ei saa manipuleerida situatsiooni ega seisundiga. Kuivõrd tegemist on üsnagi tundliku teemaga, võimaldab anonüümne küsitlus saada võimalikult avameelseid vastuseid. Ankeetküsitlus võimaldab küberkiusamist puudutavaid arvamusi ja hoiakuid vastaja enda poolt kirjeldada ja hinnata.

Ankeedi sissejuhatavas (uuringut tutvustavas) osas oli ära toodud küberkiusamise lühike kirjeldus ja ülevaade ning vastuste märkimise kord. Ankeedis oli kokku 41 küsimust, mis jagunesid kahte teemablokki. Esimene osa sisaldas küsimusi objektiivsete tunnuste nagu sugu, vanus ja klass kohta ning arvuti, interneti ja mobiiltelefoni tegevuste ja nendele kulunud aja kohta. Teine osa ankeedist keskendus küberkiusamisele ja hoiakute uurimisele selle karistatavuse suhtes. Teise osa küsimused 1-3 ja 26 uurisid respondentide küberkiusamises osalemist ja teadlikkust selle võimalikust esinemisest tutvusringkonnas. Küsimusega 4 uuriti teadlikkust küberkiusamiseks kasutatavatest vahenditest ja nende kasutamise sagedusest. Küsimustega 5, 19 ja 20 püüti välja selgitada respondentide teadlikkust virtuaalkeskkondades liikumisel jäävatest tuvastatavatest jälgedest. Küsimused 6, 7 ja 9-14 käsitlesid küberkiusamisele reageerimist ning küsimused 23 ja 24 küberkiusamise võimalikke tagajärgi. Küsimused 8, 15-18 ja 27.1-27.3 uurisid respondentide seiuskohta ja arusaamist küberkiusamise liikide karistatavusest. Küsimustega 21, 22, 25 ning 28 ja 29 uuriti, kuivõrd respondendid teadvustavad ja on teadlikud virtuaalkeskkondades mitteõiguspärase tegevusega

---

⁹² <http://www.eformular.com/>

vahele jäämise ja karistada saamise võimalikkusest. Ankeedis oli kokku 26 suletud küsimust ja 15 küsimust, mis koosnes nii kinnisest kui ka lahtisest küsimusest.

3.2. Valim

Käesolevas uuringus osalesid kolme Tallinna kooli 5., 7., ja 9., klasside õpilased. Koolides olid paralleelklassid, kuid valimisse kuulus nendest juhuslikult valides üks. Nimetatud vanuseastmed valiti seetõttu, et kiusamiskäitumine on kõige ulatuslikum just põhikooliastmes.⁹³ Töö autor soovis muu hulgas uurida, kas küberkiusamiskäitumise osas esineb vanuseastmeti ka erinevusi. Uurimuses osalesid Tallinna Arte Gümnaasium, Tallinna Tehnika Gümnaasium ja Tallinna 37. Keskkool. Tallinna Arte Gümnaasium osales ka 2008. aastal Lastekaitse Liidu poolt läbi viidud projektis „Võitlus koolikiusamisega Tallinna koolides“

Valimi moodustamisel kasutati kättesaadavuse printsiipi – valimisse võeti need, keda oli võimalik kergesti kätte saada. Koolide valikule ei seatud ühtegi kriteeriumit ega tingimust – rakendati juhuvalimit. Küsitlus toimus 2012. aasta märts-aprill.

Küsitlusele vastas kokku 153 õpilast, kellest 74 (48,4%) olid poisid ja 79 (51,6%) tüdrukud. Jaotus klasside kaupa on toodud tabelis 1.

Tabel 1. respondentide jaotus klasside kaupa

5. klass (55 õpilast, 35,9%)		7. klass (55 õpilast, 35,9%)		9. klass (43 õpilast, 28,1%)	
Poisid	Tüdrukud	Poisid	Tüdrukud	Poisid	Tüdrukud
22 (40%)	33 (60%)	35 (63,6%)	20 (36,4%)	17 (39,5%)	26 (60,5%)

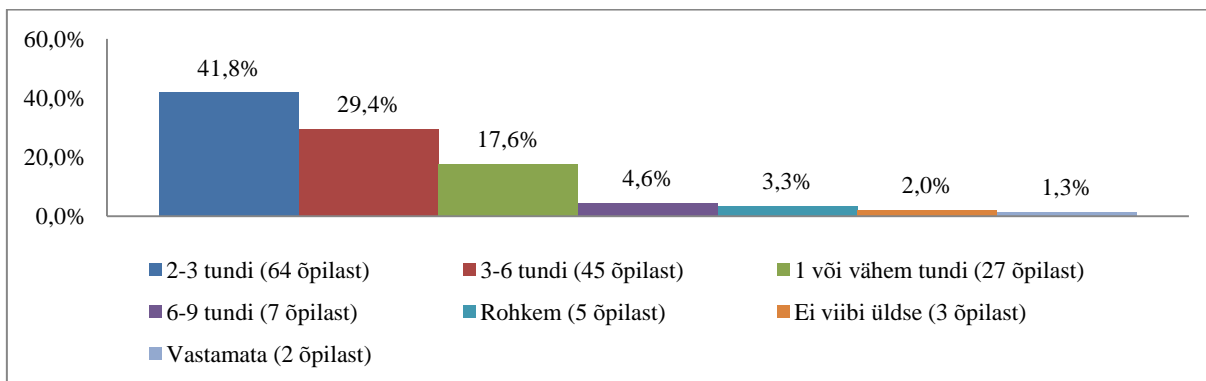
Uuringus osalenud õpilaste vanus oli vastavalt vanuseastmele 12-16 aastat.

⁹³ K.Kõiv. Viidatud teos, lk 60.

3.3. Interneti kasutamine valimi respondentide poolt

100% respondentidest vastas, et tal on kodus internetiühendusega arvuti ning enamasti veedeti internetis aega 2-3 tundi (64 õpilast, 41.8%), mida kajastab joonis 1.

Joonis 1. Internetis keskmiselt veedetud aeg päevas

Jooniselt 1 võib järeldada, et õpilased veedavad internetis keskmiselt 2-3 tundi päevas.

Lisaks internetiühendusega arvuti olemasolule uuriti õpilastelt ka mobiiltelefoni olemasolu kohta. 98,0% (150 õpilast) õpilastest vastas, et omab mobiiltelefoni. 1 õpilane märkis vastuseks, et ei oma ning 2 õpilast jätsid küsimusele vastamata.

Püüdes hinnata oma arvuti- ja internetialaseid teadmisi hindas üle poole respondentidest oma teadmisi mõlemas valdkonnas heaks – arvutialaseid teadmisi 79 õpilast ehk 51,6% ja Internetialaseid teadmisi 83 õpilast ehk 54,2%. 48 õpilast (31,4%) pidas oma arvutialaseid teadmisi keskmiseks ning 18 õpilast (11,8%) väga heaks. Internetialaseid teadmisi hindasid keskmiseks 38 õpilast (24,8%) ning väga heaks 28 õpilast (18,3%).

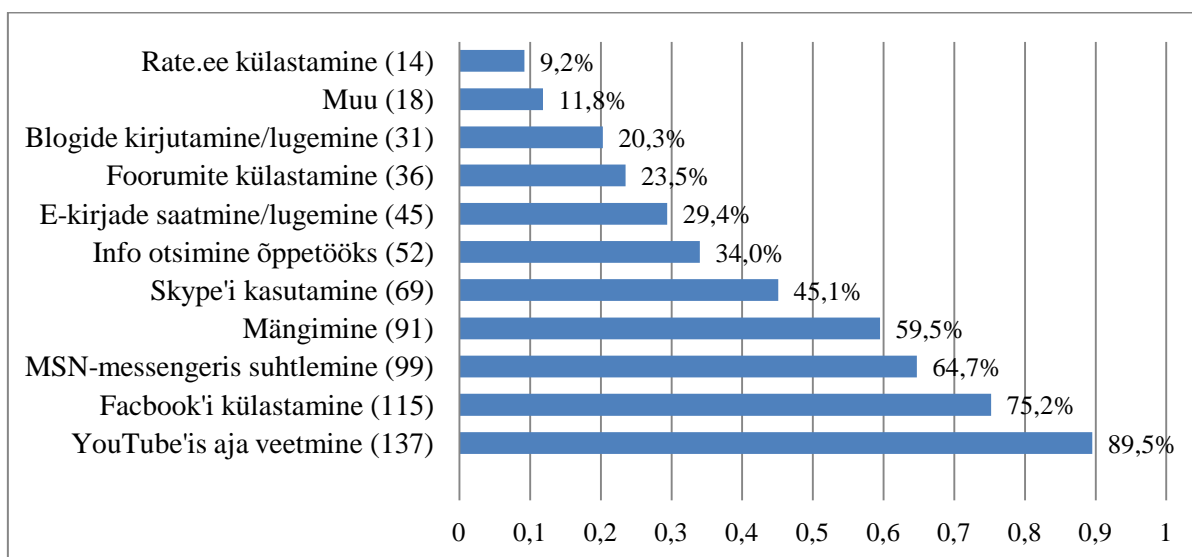
Tabel 2. Õpilaste hinnang arvuti- ja Internetialastele teadmistele selles veedetud keskmise aja suhtes

Õpilased, kes veetsid internetis 1 või vähem tundi				
	Head	Väga head	Keskmiised	Alla keskmise
Arvutialased teadmised	11 õpilast (40,7%)	1 õpilast (3,7%)	13 õpilast (48,1%)	2 õpilast (7,4%)
Internetialased teadmised	13 õpilast (48,1%)	2 õpilast (7,4%)	9 õpilast (33,3%)	3 õpilast (11,1%)
Õpilased, kes veetsid internetis 2-3 tundi				
	Head	Väga head	Keskmiised	Alla keskmise
Arvutialased teadmised	37 õpilast (57,8%)	5 õpilast (7,8%)	20 õpilast (31,2%)	0 õpilast (0%)
Internetialased teadmised	43 õpilast (67,2%)	9 õpilast (14,1%)	12 õpilast (18,8%)	0 õpilast (0%)
Õpilased, kes veetsid internetis 3-6 tundi				
	Head	Väga head	Keskmiised	Alla keskmise
Arvutialased teadmised	24 õpilast (53,3%)	8 õpilast (17,8%)	11 õpilast (24,4%)	2 õpilast (4,4%)
Internetialased teadmised	22 õpilast (48,9%)	11 õpilast (24,4%)	11 õpilast (24,4%)	1 õpilast (2,2%)

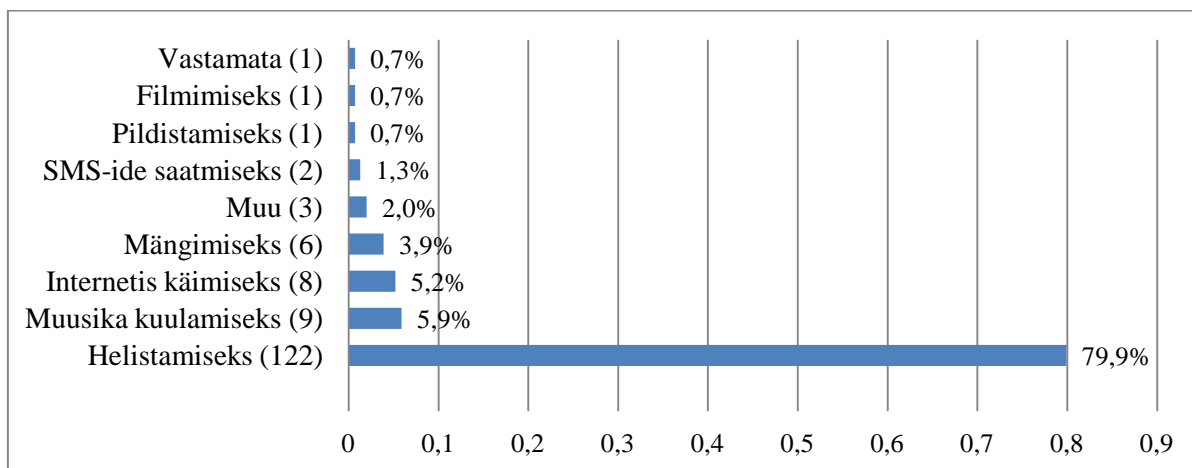
Tabelis 2 toodud andmete põhjal võib järeldada, et Internetis ja arvutis veedetud aeg ei avalda üldiselt olulist mõju õpilaste teadmistele virtuaalkeskonna kohta, kuivõrd nii need kes veedavad seal aega 1 või vähem tundi kui need, kes veedavad kuni 6 tundi hindavad ühtviisi oma teadmisi pigem heaks või keskmiseks. Küll aga kasvab vastavalt veedetud aja kasvamisele nende repondentide hulk, kes hindavad oma teadmisi väga heaks.

Kuivõrd õpilased külastavad virtuaalkeskondi üsna sageli, uuriti millised on nende peamised tegevused internetis ja mobiiltelefonis.

Joonis 2. Peamised tegevused Internetis

Joonis 3. Peamised tegevused mobiiltelefonis

Saadud tulemustest võib näha, et põhilisteks tegevusteks noorte seas on arvutimängude mängimine (91 õpilast, 59,5%), MSN-Messengeris suhtlemine (99 õpilast, 64,7%), Facebooki külastamine (115 õpilast, 72,2%) ja YouTube'is aja veetmine (137 õpilast, 89,5%). Mobiiltelefoni puhul märgiti põhiliseks tegevuseks helistamine (122 õpilast, 79,9%). Ühtlasi peab mainima, et kuigi peamiseks tegevuseks märgiti helistamine, lisati kommentaaridesse sageli juurde ka teisi loetelus olnud tegevusi nagu SMS-ide saatmine, muusika kuulamine, internetis käimine jne.

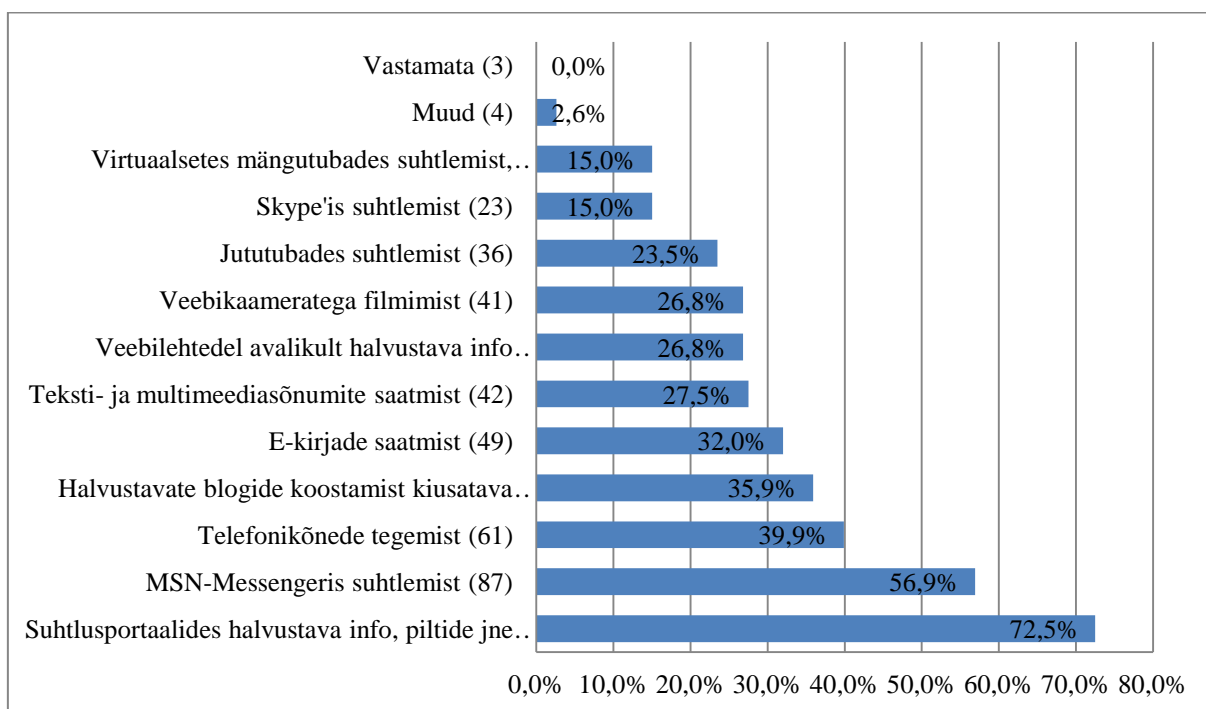
3.4. Küberkiusamine respondentide seas ning selle viisid ja vahendid

Teine osa ankeedist keskendus küberkiusamise temaatikale ning koosnes sellega seotud küsimustest, millised ühtlasi ka väljendavad koolinoorte karistuslikke hoiakuid küberkiusamise suhtes.

Esmalt küsiti noortelt, kas nad on ise kedagi kunagi Interneti või mobiiltelefoni vahendusel kiusanud, olnud kaaskiusajaks või sattunud ohvriks ja kas nende tutvusringkonnas võiks sellist kiusamise liiki esineda. 84,3% vastanutest ei olnud mitte kunagi ise kiusanud ega sattunud ka ohvriks. Seevastu 15,7% vastas, et kiusab virtuaalselt vahel harva ja 14,4% on sattunud paar korda kiusamise ohvriks. Küsimusele ohvriks sattumise kohta jättis vastamata 2 õpilast. Küsimusele küberkiusamise esinemisele tutvusringkonnas vastas 35,9% eitavalt ning 25,5% arvast, et pigem ei esine. 31,4% ei osanud öelda, kas küberkiusamist nende tuttavate seas võiks esineda. Jah ning pigem jah märkisid kokku 5,9% vastanutest ning küsimusele jätsid vastamata 2 õpilast. Seega ei saa öelda, et vaatamata suurele „eitajate“ ülekaalule küberkiusamist ei esine. Ühtlasi võib märgata, et enese ohvriks määratlejaid esineb mõnevõrra rohkem, kui kiusajaks määratlejaid. Autori arvates kõneleb see fakt sellest, et osatakse küll ära tunda ja anda hinnangut teiste kiusamiskäitumisele, kuid ilmselt ei osata seda näha või selleks pidada enda käitumist virtuaalkeskkondades. Töö autor leiab, et suur „eitajate“ protsent võib tingitud olla ka sellest, et enamus noori ei pea virtuaalkeskkondades toimuvat kiusamist selleks enne, kui olukord ei muutu neile piisavalt ebamugavaks või ei välju kontrolli alt.

Vaatamata sellele, et väga suur protsent repondentidest eitas küberkiusamises osalemist, selle ohvriks langemist ja selle esinemist tutvusringkonnas, oldi siiski hästi kursis küberkiusamise viiside ja vahenditega, mida iseloomustab joonis 5.

Joonis 5. Küberkiusamise viisid ja vahendid

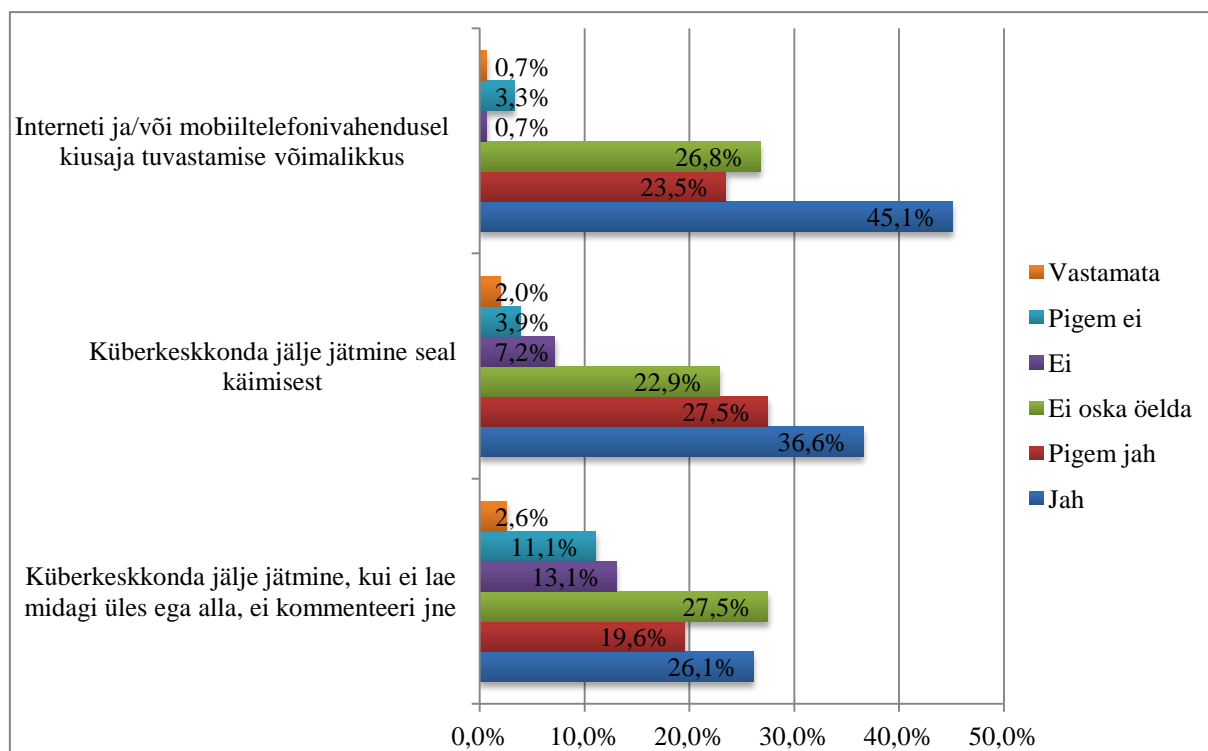
Jooniselt võib näha, et õpilased pidasid ülekaalukalt enim kasutatavaks küberkiusamise viisiks suhtlusportaalides info, piltide jm levitamist ja kommenteerimist ning MSN-Messengeris suhtlemist. Õpilased põhjendasid neid valikuid kasutamise lihtsuse ning kõige suurema publiku olemasoluga, mis võimaldavad kiusajal saavutada nii öelda maksimaalne tulemus ehk teha üsna lühikese ajaga võimalikult palju kahju võimalikult lihtsalt ja mugavalt. Sarnased tulemused esinesid ka Naruskovi ja Kuuse uuringutes. Seega võib öelda, et trend küberkiusamise viisides ei ole muutunud.

3.5. Jälgede jätmine Internetti ning küberkiusaja tuvastamise võimalikkus

Uuringus esitati õpilastele küsimusi isiku ja tegevusjälgede tuvastamise kohta virtuaalkeskkondades (küsimused 5, 19, 20, 28). Kõnealuste küsimustega püüti välja selgitada, kuivõrd õpilased tajuvad seda, et nende käikudest ja tegevustest jääb maha jälg, mille järgi on hiljem võimalik selle jälje jätnud vahendit tuvastada, mis omakorda võimaldab suure tõenäosusega leida ka vahendi kasutaja (nt kiusaja). Jooniselt 6 võib näha, et 45,1% vastanutest pidas Interneti ja mobiiltelefoni vahendusel kiusaja tuvastamist võimalikuks. Nii samuti märkis 36,6% vastanutest jaatavalt küberkeskkonna küllastamisel sellest jälje jäämisele. Samas jäid õpilased kahtlevale seisukohale, kas jälg jääb maha ka siis, kui küberkeskkonda

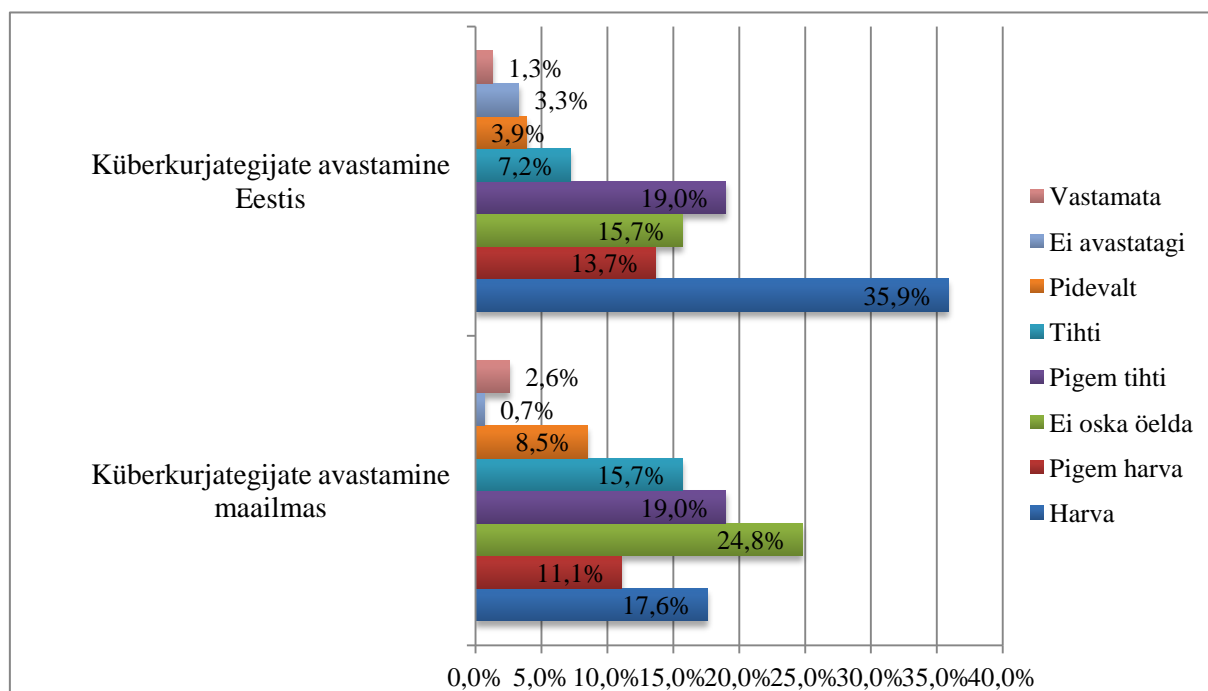
midagi üles või alla ei lae, ei kommenteeri vms (27,5% vastanutest). Mitmed respondendid tõid oma vastuse valikut põhjendustes välja just IP aadressi tuvastamise võimaluse.

Joonis 6. Jälje tuvastamise võimalikkus Internetis ja mobiiltelefonides

Saamaks toetavat infot õpilaste võimalike teadmiste ja hoiakute kohta seoses isiku ja tegevusjälgede tuvastamisega küberkeskkondades ning õigusvastase tegevusega vahelejäamisega, uuriti nende arvamust küberkurjategijate avastamise kohta Eestis ja mujal maailmas. Küsimusele, kui tihti avastatakse maailmas küberkurjategijaid vastas 19,0% (29 õpilast), et pigem tihti. 17,6% (27 õpilast) vastanutest arvas, et neid avastatakse harva ja 15,7% (24 õpilast) arvas, et tihti. Suurem osa vastanutest ehk 24,8% (38 õpilast) ei osanud aga seisukohta võtta. Sama küsimus esitati ka Eesti kontekstis, millisel juhul 35,9% (55 õpilast) vastanutest oli seisukohal, et Eestis avastatakse küberkurjategijaid harva ning üksnes 19,0% (29 õpilast) arvas, et pigem tihti. Arvamusi küberkurjategijate avastamise kohta kajastab joonis 7.

Joonis 7. Küberkurjategijate avastamine Eestis ja maailmas üldiselt

Tulemustest võib näha, et õpilaste hoiak küberkuritegevuse avastamise suhtes soosib pigem muud maailma kui Eestit, mis on töö autori arvates üsna huvitav. Võiks ju eeldada, et kuivõrd Eestit kajastatakse meedias üsna tihti, kui jõulist ja edukat e-riiki ning sama aktiivselt räägitakse ka küberturbe teemal ning küberkurjategijate vahelejäämistest, kalduks õpilaste hoiak pigem Eesti kui muu maailma poole. Saadud andmed kajastavad aga hoopis vastupidist pilti. Samuti on märkimisväärne, et kuivõrd õpilased ei hinda küberkuritegevuse avastamise protsenti Eestis kõrgeks, peetakse siiski õigusvastase käitumisega vahelejäämist pigem tõenäoliseks. Kõnelaust hoiakut kajastavad küsimuse küberkiusamisega vahelejäämise võimalikkusest vastused, milliste puhul 16,3% õpilastest pidas vahele jäämist võimalikuks ning 28,1% pigem võimalikuks. 6,5 % aga ei pidanud vahele jäämist võimalikuks ning 17,6% arvas, et vahele jäämine pigem ei ole võimalik. Seisukohta ei osanud võtta 28,8% õpilastest.

3.6. Küberkiusamise karistatavus ning karistuste rakendamine

Uurides alaealiste karistuslikke hoiakuid küberkiusamise suhtes, püüti selle välja selgitamiseks teada saada, kas küberkiusamist peetakse alaealiste seas karistatavaks ning kui tõenäoliselt nende hinnangul karistusi tegelikult ka rakendatakse.

Uurides õpilastelt, kas küberkiusamine peaks olema karistatav vastas 56,2% vastanutest (86 õpilast) jah ning 24,8% (38 õpilast) pigem jah. 11% (kokku 16 õpilast) oli seisukohal, et küberkiusamine ei peaks olema karistatav ning 8,5% (13 õpilast) ei osanud seisukohta võtta. Seega võib öelda, et suur enamus noortest on arvamusel, et küberkiusamine peaks olema karistatav. Selline hoiak viitab autori arvates ka sellele, et olenemata sellest, et uuringu tulemuste põhjal võiks öelda, et küberkiusamiskäitumine on koolinoorte seas pigem vähene, tunnetavad noored selle esinemist kaudselt ning soovivad selle eest kaitset ja vastutuselevõtmist.

Edasi uuriti, milline käitumine ja/või tegevus virtuaalkeskkondades noorte arvates võiks olla hetkel seadusega karistatav. Seoses e-postiga peeti karistatavaks tegevuseks kõige enam (54,9%, 84 õpilast) kellelegi e-posti konto loomist ja selle kasutamist pahatahtlikel eesmärkidel ning teise isiku e-kirjade töötlemist (33,3%, 51 õpilast) ja saatmist/edasisaatmist (31,4%, 48 õpilast). Kõige enam ei osanud karistatavuse suhtes seisukohta võtta teise isiku e-kirjade lugemise suhtes, kus vastajad jagunesid enam-vähem kaheks: ühed kes pidasid sellist käitumist karistatavaks või pigem karistatavaks ning teised kes olid seisukohal, et selline tegevus ei ole karistatav või ei osanud seisukohta võtta. Vastuolulised tulemused esinesid aga SPAM'i saatmise osas, kus esimesel juhul, kui õpilastelt uuriti, millised on nende teadmised SPAM'i kohta ning seejärel kas selline tegevus võiks olla ka karistatav, ei osanud 41,8% (64 õpilast) selles osas seisukohta võtta. 21,6% (33 õpilast) arvas, et ei ole karistatav ja 20,3% (31 õpilast), et pigem ei ole karistatav ning kõigest 8,5% (13 õpilast) pidas sellist tegevust pigem karistatavaks ja 5,2% (8 õpilast) karistatavaks. Küsimusele jättis vastamata neli õpilast. Kui aga hiljem esitati sama valik uuesti, ei osanud endiselt seisukohta võtta 25,5% (39 õpilast) vastanutest, ent 24,2% (37 õpilast) pidas SPAM'imist karistatavaks. Autori arvates tuleneb selline vastuolu sellest, et vaatamata sellele, et õpilased küll aimavad või on kuskilt kuulnud, kuid tegelikult päris täpselt ei tea, mida SPAM'imine tähendab ega oska seetõttu hinnata ka selle võimalikku karistatavuse astet. Vähene teadlikkus väljendus ka vastustes küsimusele, kus paluti selgitada selle mõiste tähendust. Vastustena toodi näiteks: „*Proovid igatmoodi inimest segada*“, „*ei lubata asju teha jne.*“, „*teisele pinda käima, mõttetute asjade levitamine facebookis.*“, „*see peaks olema see kui keegi sind mõnitab (trolling)*“ jne.

Seoses telefoniga peeti karistatavaks kõige enam solvavate, ahistavate sõnumite saatmist (32,0%, 49 õpilast), võõralt telefonilt eritariifsetele numbritele helistamist (30,7%, 47 õpilast) ning võõralt telefonilt erinevate telefonirakenduste ja –teenuste tellimist (29,4%, 45 õpilast).

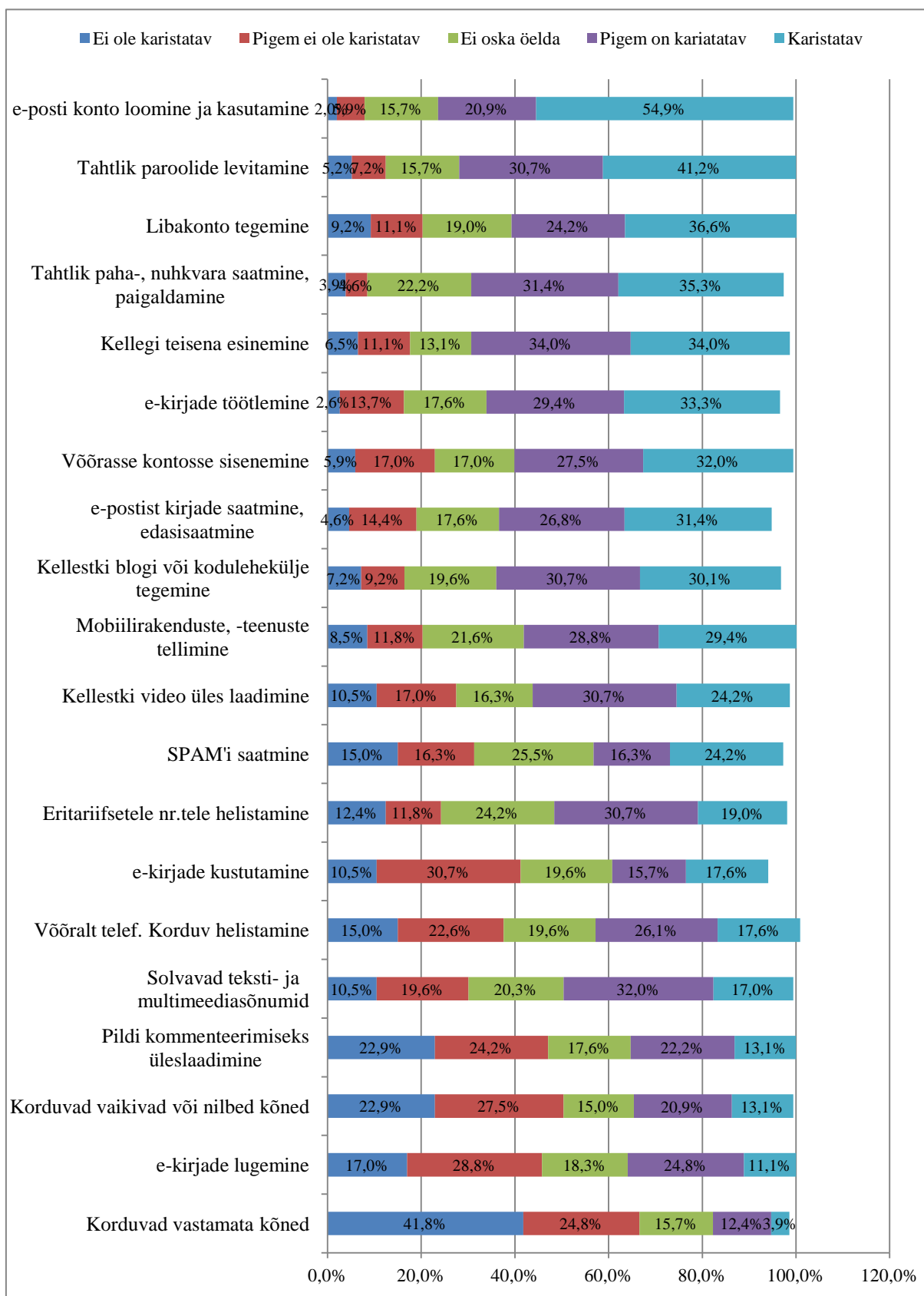
Karistatavaks ei peetud aga korduvate vastamata (41,8%, 64 õpilast) ja nilbete kõnede (27,5%, 42 õpilast) tegemist.

Lisaks e-postile ja telefonile uuriti õpilastelt ka muude erinevate tegevuste kohta virtuaalkeskkondades. Neist peeti karistatavaks kõige enam tahtlikult võõraste (st mitte enda isiklike) paroolide levitamist (41,2%, 63 õpilast), libakontode tegemist (36,6%, 56 õpilast) ning paha- või nuhkvara saatmist, paigaldamist või saatmist kellegi kontole või arvutisse (35,3%, 54 õpilast). Uuringu tulemustest jäi mulje, et kõige rohkem kaheldi kellegi pildi kommenteerimiseks ja jagamiseks üleslaadimise karistatavuses – 24,2% (37 õpilast) vastanutest oli seisukohal, et selline tegevus pigem ei ole karistatav, 22,9% (35 õpilast) arvas, et ei ole ning 22,2% (34 õpilast) oli seisukohale, et pigem on karistatav.

Kui vaadelda kõiki uuritud valdkondi paralleelselt võib näha, et kõige enam peeti karistatavaks käitumiseks kellelegi e-posti konto loomist ja selle kasutamist (54,9%). Järgnesid tahtlik paroolide levitamine (41,2%) ja libakonto tegemine (36,6%). Kõige vähem peeti karistatavaks korduvate vastamata kõnede tegemist (41,8%), korduvate vaikivate või nilbete kõnede tegemist (22,9%) ja kellegi pildi teistele jagamiseks ning kommenteerimiseks üleslaadimist (22,9%).

Ülevaate hoiakutest virtuaalkeskkondade tegevuste karistatavuse kohta annab all olev joonis 7.

Joonis 7. Alaealiste hoiakud virtuaalkeskkondades teostatavate tegevuste karistatavuse suhtes

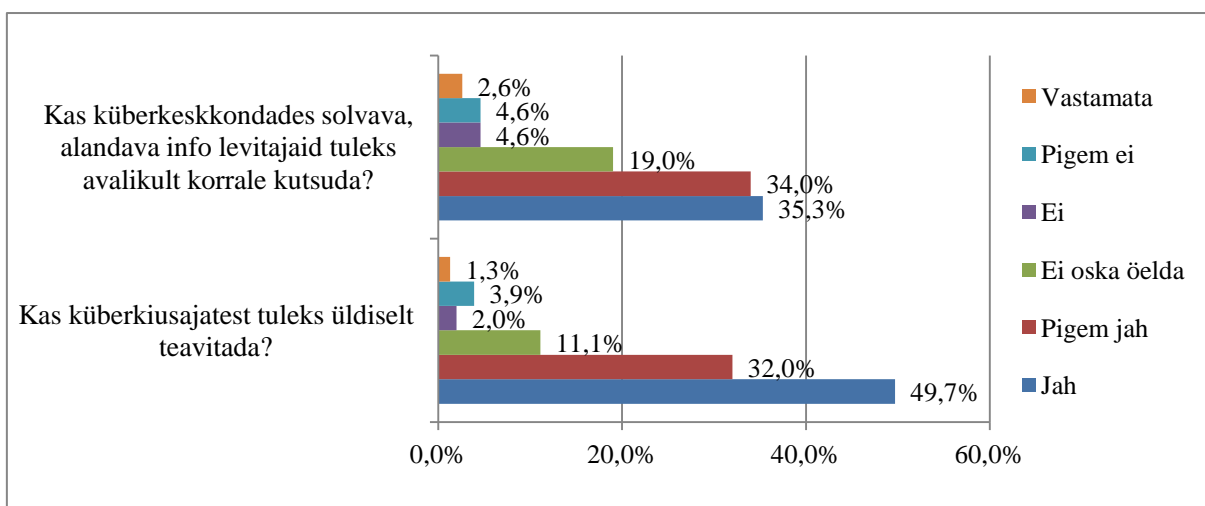

3.7. Küberkiusamisele reageerimine

Uuringus osalejatel paluti anda hinnang, kuivõrd nad peavad tõenäoliseks reageeringut küberkiusamisega vahele jäädes võimalike piirangute või karistuste rakendamise läbi kooli, kodu või muude võimude poolt. Andes hinnangut kooli poolsele võimalikule reageeringule klassijuhata, kooli juhtkonna jt poolt arvas 20,9% (32 õpilast) vastanutest, et küberkiusamine võib nende poolt kaasa tuua karistusi või piiranguid. 20,3% (31 õpilast) arvas, et pigem jah ning 37,9% (58 õpilast) ei osanud hinnangut anda. Seoses piirangute või karistustega koduste poolt, pidas nende rakendamist tõenäoliseks 29,4% (45 õpilast), 26,8% (41 õpilast) ei osanud seisukohta võtta ning 24,2% (37 õpilast) pidas karistuste või piirangute rakendamist koduste poolt pigem tõenäoliseks. Seega võib järeldada, et valdav enamus peab reageeringut kiusamisele pigem tõenäoliseks ja möönab selle saabumist.

Respondentide vastustest võib ühtlasi ka järeldada, et üldine hoiak avalikes küberkeskkondades (nt facebook, jututoad, blogid jms) solvava ja alandava info levitajate korrale kutsumise suhtes on positiivne – 35,3% (54 õpilast) vastanutest arvas, et sellised isikud tuleks kindlasti korrale kutsuda ning 34,0% (52 õpilast) et pigem tuleks korrale koutsuda. Samuti võib näha sarnast hoiakut ka konkreetsetest küberkiusajatest teavitamise suhtes, millisel juhul oldi seisukohal, et sellest tuleks samuti kindlasti kedagi teavitada – 49,7% (76 õpilast) vastas jah ning 32,0% (49 õpilast) pigem jah.

Joonis 8. Küberkiusajatest teavitamine

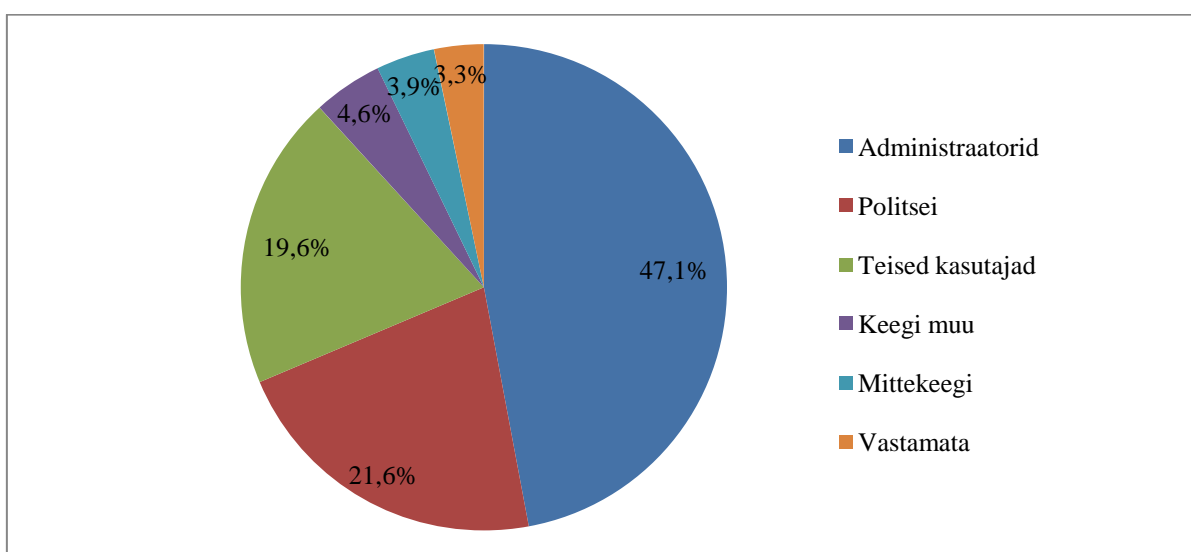

Vastuseks küsimusele, kes peaks avalikes küberkeskkondades solvava ja alandava info levitajaid korrale kutsuma domineeris vastus „administraatorid“ (47,1%, 72 õpilast). Pakuti ka

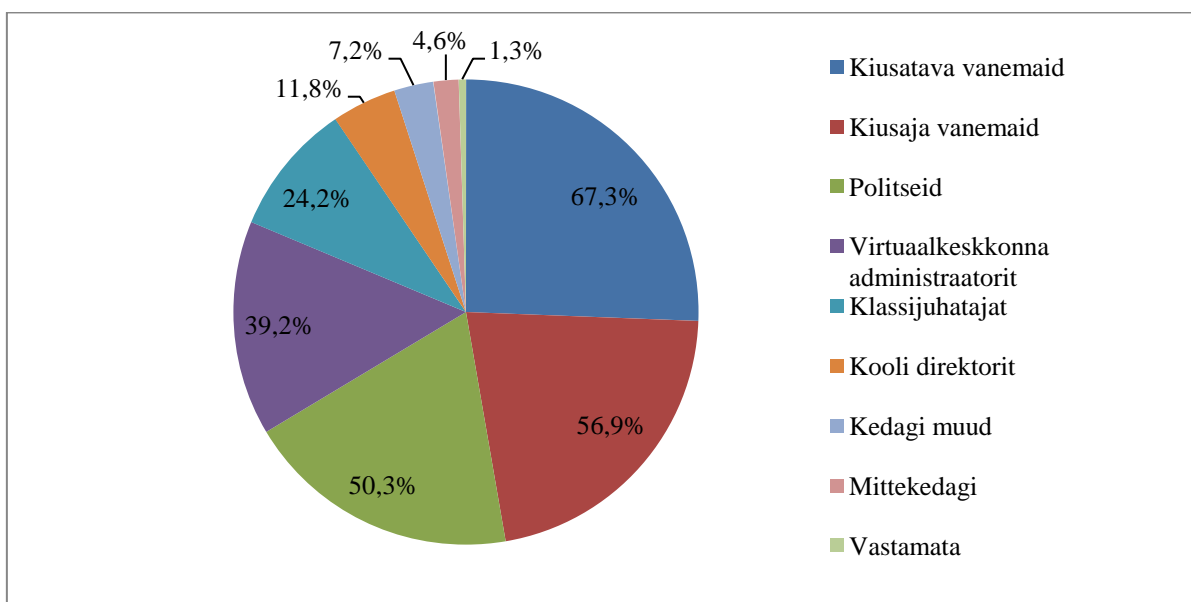

politseid (21,6%, 33 õpilast) ning teisi kasutajaid (19,6%, 30 õpilast). Küsimusele, keda tuleks aga konkreetsest küberkiusajast teavitada vastas 67,3% (103 õpilast), et kiusatava vanemaid ning 56,9% (87 õpilast), et kiusaja vanemaid. 50,3% (77 õpilast) vastajatest pidas vajalikuks teavitada politseid ning 39,2% (60 õpilast) virtuaalkeskonna administraatorit. Mõlema küsimustebloki puhul põhjendati valikuid enamasti sellega, et üksnes need isikud saavad respondentide arvates otseselt kiusamise vastu midagi ette võtta, et seda lõpetada. Vanemate ja klassijuhataja valiku puhul toodi põhjenduseks ka seda, et need isikud puutuvad nii kiusaja kui kiusatavaga kõige tihedamini (igapäevaselt) kokku, mistõttu on neil probleemile nii öelda kõige kiirem ligipääs.

Joonis 9. Kes peaks küberkeskkondades solvava, alandava info levitajaid korrale kutsuma?

Joonis 10. Keda tuleks küberkiusajatest teavitada?

Küsimusele küberkeskkondade administraatorite töö tõhususe kohta ei osanud 38,6% (59 õpilast) respondentidest seisukohta võtta ent 26,8% (41 õpilast) arvas, et administraatorid pigem teevad tõhusat tööd. 19,6% (30 õpilast) vastanutest oli seisukohal, et administraatorid siiski pigem ei tee küberkeskkondades tõhusat tööd. Autori arvates võib selline hoiak põhineda suuresti ka isiklikel kogemustel. Ent küsimuse vastustest, millega uuriti kas respondentide kontosid ja/või telefoninumbreid on kunagi suletud või neid sellega hoiatatud, puudus enamusel vastanutest (86,9%, 133 õpilast) selline kogemus, kuid 11,8% (18 õpilast) olid sellise tagajärje osaks langenud.

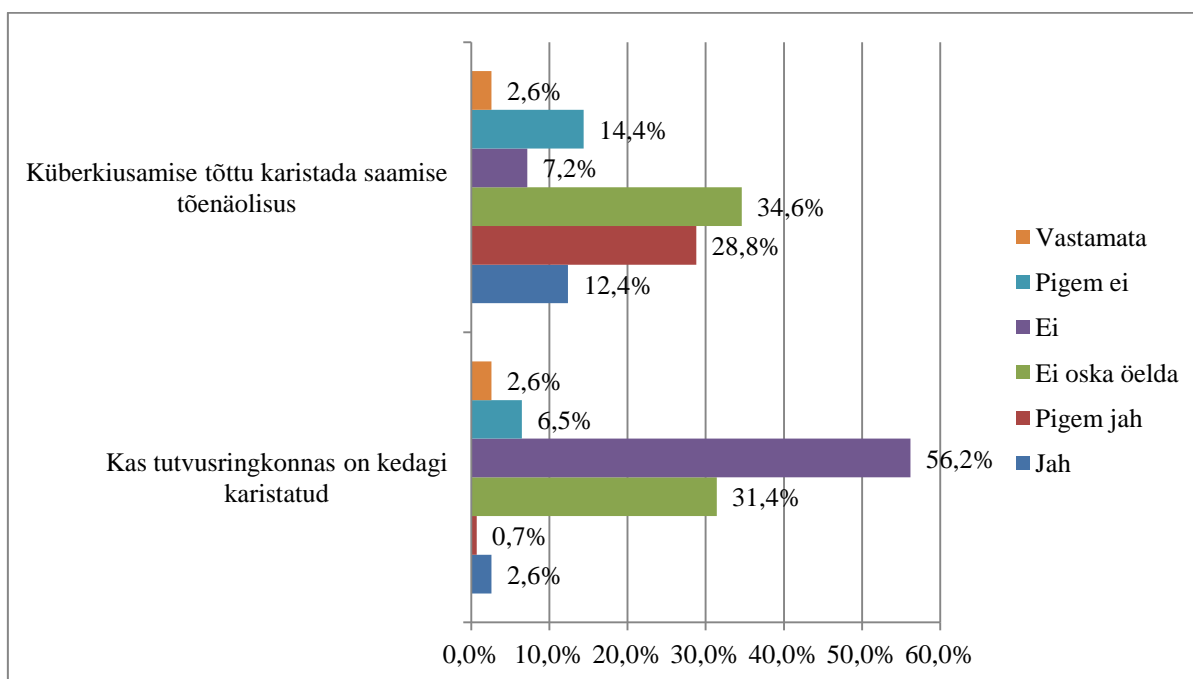
Noortelt uuriti ka nende endi küberkiusamisele reageerimise ning sellest teavitamise kohta. 54,9% (84 õpilast) vastanutest ei ole ise kunagi kedagi küberkiusamise pärast korrale kutsunud (nt palunud kiusajal oma solvav või alandav tegevus lõpetada vms) ent 28,1% (43 õpilast) vastas, et on seda teinud. Nn korrale kutsujate põhjendustest võis leida järgmisi seisukohti: „Sest see käis pinda“, „sest see on idiootne käitumine ja igavuse pärast on ka seda mõttetu teha“, „sest minu meelest on kiusamine väga ebameeldiv ja selleist käitumist ei vääri keegi“, „kuna see on solvav ja inetu teise inimese suhtes ja võib põhjustada tugevaid vaimseid probleeme ja alavääristada inimest“, „sest minu sõpra kiusati.“, „halb on vaadata kui kõikide teiste ees kedagi mitte millegi eest kiusatakse“, „sest mul hakkas sellest inimesest kahju“, „ma olin administraator“, „kuna teise inimese solvamine ei ole normaalne, eriti kui ei teada inimest, keda solvatakse“. Korrale kutsujate põhjendustest kajastub hoiak, et võõraste isikute ja ilma põhjuseta küberkiusamise suhtes ei olda üldiselt tolerantset ehk, kui selline käitumine kellegi suhtes ei ole nõ „õigustatud“ ei peeta seda normaalseks ning julgetakse sellele vastu astuda. Siinkohal tekib aga küsimus „õigustatuse“ mõiste suhtes.

3.8. Küberkiusamise tõttu karistada saamine ning küberkiusamise mõju

Eeltoodust tulenevalt uuriti õpilastelt, kui tõenäoliseks nad peavad küberkeskkonnas õigusvastaste tegude eest (sh küberkiusamise eest) karistada saamist ning kas respondentide tutvusringkonnas on neile teada olevalt küberkiusamise eest ükskõik millisel viisil karistatud. 34,6% (53 õpilast) ei osanud seisukohta võtta selle osas, kuivõrd tõenäoline karistada saamine oleks. 28,8% (44 õpilast) pidas karistada saamist pigem tõenäoliseks ning 14,4% (22 õpilast) oli seisukohal, et karistada saamine pigem ei ole tõenäoline. Respondentide tutvusringkonnas kellegi küberkiusamise tõttu karistamisest ei oldud enamast samuti teadlikud. 56,2% (86 õpilast) vastanutest oli seisukohal, et nende tutvusringkonnas pole küberkiusamise tõttu

kedagi ühelgi viisil karistatud, 31,4% (48 õpilast) ei osanud öelda, kas kedagi on selle eest karistatud ning 6,5% (10 õpilast) vastanutest arvas, et pigem ei ole karistatud. Jooniselt 11 võib näha, et vaatamata sellele, et suur osa vastanutest ei olnud teadlik, kas nende tutvusringkonnas on kedagi küberkiusamise tõttu karistatud või arvasid seda pigem mitte olevat, tunnetatakse siiski hästi karistada saamise võimalikkust.

Joonis 11. Küberkiusamise eest karistada saamise võimalikkus

Lisaks eeltoodule uuriti alaealistelt, kas küberkiusamine võiks kuidagi mõjutada nii kiusaja kui ka ohvri elu tulevikus. 46,4% (71 õpilast) vastanutest olid seisukohal, et küberkiusamine mõjutab kiusatava elu tulevikus ning 24,2% (37 õpilast) arvas, et pigem mõjutab. Mõjudena toodi välja kiusatava enesehinnangu langus, enesekindluse vähenemine, suhtlemisraskused, depressioon, suitsiidsed mõtted. Üks õpilane tõi välja ka juhu, kus tema tuttav on teinud kiusamise (sh küberkiusamise) tõttu enesetapu. Lisaks toodi välja, et küberkiusamine mõjub samamoodi nagu tavaline kiusamine. Niisamuti oldi ka seisukohal, et küberkiusamine võib mõjutada kiusaja elu tulevikus (37,9%, 58 õpilast, 25,5%, 39 õpilast – pigem võib mõjutada). 22,2% (34 õpilast) vastanutest ei osanud selles küsimuses seisukohta võtta ning 11,1% (17 õpilast) arvas, et küberkiusamine ei mõjuta kiusaja elu tulevikus. Mõjudena kiusajale toodi enim välja tööle saamise probleem. Küsimusele kiusatava kohta jättis vastamata 4 õpilast ning kiusaja kohta 5 õpilast. Tulemuste põhjal võib öelda, et õpilased teadvustavad väga hästi küberkiusamise võimalikke mõjusid ja tagajärgi nii ohvril kui ka kiusajal. Noored tõmbavad küberkiusamise puhul üsna tugevalt ka paralleele tavalise kiusamisega ohvri suhtes ning

toovad välja kaasaja oolulise punkti tööturul, kus tööandjal on võimalik oma (tulevasest) töötajast Internetis leviva info põhjal üsna hea „pilt“ kokku panna – kui usaldusväärseks tööandja seda infot võtab jääb muidugi tema enda otsustada. Noored tõid tuleviku mõjude seas välja ka selle, et info mis võib kiusatava kohta Interneti kättesaadavaks jääda võib põhjustada valearusaamu või luua vale ettekujutuse kiusatavast, põhjustades tööle mittevõtmise.

3.9. Uuringutulemuste kokkuvõte ja analüüs

Käesolevas magistritöös oli püstitatud kaks hüpoteesi:

1. Noored ei tunnetata virtuaalkeskkondades piire õiguspärase ja õigusvastase käitumise vahel ega ole teadlikud küberkiusamisega kaasnevatest võimalikest karistuslikest tagajärgedest.
2. Hoiakutes küberkiusamise suhtes esinevad erinevused vanuseastmeti.

Hüpoteeside püstitamisel lähtuti isiklikest kogemustest vesteldes noortega kübermaailmas käitumisest ning tuginedi varasematele uurimistöödele. Erinevused varasemate ning praeguse uurimuse tulemuste vahel võivad tingitud olla nii mõnestki tegurist – kultuurikontekst, uurimismetoodika jne. Nii nagu ka töö teoreetilise osa alguses mainitud sai on uurijad küberkiusamist mõõtnud erinevatest alustest lähtuvalt ning enamasti saab määravaks ka see, kuidas on uuringus defineeritud küberkiusamise mõiste. Käesoleva uuringu tulemuste põhjal võib öelda, et käesolevas töös püstitatud hüpoteesidest esimene leidis kinnitust osaliselt. Uuringu tulemuste põhjal võib öelda, et noored on üldiselt teadlikud küberkiusamisega kaasneva võivatest karistuslikest tagajärgedest, ent õiguspärase ja õigusvastase käitumise ja tegevuste eristamine põhjustab segadust ning üldist ebakindlust, mistõttu ei tunnetata hästi ka nende vahelisi piire. Püstitatud hüpoteesidest teine leidis aga kinnitust. Autor peab siin põhjuseks üldist laste kasvamisega kaasas käivat arengut ja silmaringi laienemist, mis ühtlasi mõjutavad ka isiksuse ja hoiakute kujunemist ning tekkinud hoiakute kinnistumist. Vaadeldes ja analüüsides uuringu tulemusi teemade kaupa võib teha aga järgmised kokkuvõtted ja järeldused.

Küsitluses osalenud 153-st õpilasest 48,4% olid poisid ja 51,6% tüdrukud, kes kõik omasid kodus internetiühendusega arvuti ning enamasti veedeti seal aega 2-3 tundi (41,8%). EU Kids Online poolt 2009-2011 läbi viidud uuringu tulemuste kohaselt veedavad 9-16 aastased

Euroopa noored Internetis 88 minutit päevas. Kusjuures 15-16-aastased veedavad Internetis aega 118 minutit, mis on poole võrra rohkem, kui 9-10-aastased. Lisaks tuuakse uuringu tulemustes välja, et laste ja noorte Interneti külastatavuse sagedus ja seal veedetud aja pikkus on üsna tihedalt seotud ka nende vanemate Interneti kasutatavusega. Ehk mida rohkem kasutab lapsevanem oma igapäevases elus Interneti, muu hulgas läbi selle ka oma lapsega suhtlemiseks, seda enam veedavad seal aega ka nende lapsed. 98,0% käesolevas uuringus osalenud õpilastest vastas, et omab ka mobiiltelefoni. Mobiiltelefoni olemasolu omab küberkiusamise uurimisel olulist tähtsust. Nii näiteks kajastus EU Kids Online uuringu tulemustes, et 33% uuringus osalenutest kasutas küberruumi sisenemiseks mobiiltelefoni või muud käes kasutatavat vahendit (nt tahvelarvutid). Üle poole repondentidest hindas oma arvuti ja internetialasedi teadmisi mõlemas valdkonnas heaks või keskmiseks. Analüüsisides internetis ja arvutis veedetud aega ning õpilaste hinnangut oma oskustele ja teadmistele nähtus, et internetis ja arvutis veedetud aeg ei avalda üldiselt olulist mõju õpilaste teadmistele virtuaalkeskkonna kohta, kuivõrd nii need, kes veedavad seal aega 1 või vähem tundi kui need, kes veedavad kuni 6 tundi hindasid ühtviisi oma teadmisi pigem heaks või keskmiseks. Küll aga kasvas vastavalt veedetud aja kasvamisele nende repondentide hulk, kes hindasid oma teadmisi väga heaks. Peamiste tegevustena internetis ja mobiiltelefonis märgiti YouToube'is aja veetmine (89,5%) ja Facebooki külastamine (72,2%). Nendele järgnesid MSN-Messengeris suhtlemine (64,7%) ja arvutimängude mängimine (59,5%). Mobiiltelefoni puhul märgiti põhiliseks tegevuseks helistamine (79,9%) ning lisati kommentaaridesse sageli juurde ka teisi loetelus olnud tegevusi nagu SMS-ide saatmine, muusika kuulamine, internetis käimine jne. Võrreldes tulemusi EU Kids Online uuringu tulemustega võib öelda, et need on suures osas kattuvad ning arvuti- ja Internetikasutuse trend on sama. Nimetatud uuringu kohaselt oli 86% vastanute peamiseks tegevuseks veebis videote vaatamine nt YouTube'i vahendusel ning 75% vastanutest käis Internetis peamiselt suhtlemas, kasutades selleks nii sotsiaalsõrgustikke, kiirsõnumeid kui e-posti. Sellele järgnesid arvutimängude mängimine ning muusika ja filmide allalaadimine või vahetamine teiste kasutajatega (56%) ning jututubades ja blogides ajaveetmine (23%). Autori arvates kõnelevad saadud tulemused sellest, et vaatamata sellele, et noored veedavad üsna palju aega virtuaalkeskkondades on sealsed tegevused ning ka keskkonnad, mida külastatakse, üldpildis ühed ja samad mistõttu ei toimu õpilaste teadmistes olulist arengut ega õpita juurde uusi teadmisi arvuti ja virtuaalkeskkonna enda kohta. See annab autori arvates seletust ka sellele, miks enamik vastanutest pidas oma teadmisi kas pigem heaks või keskmiseks.

Uurides õpilastelt küberkiusamise kohta vastas 84,3%, et ei olnud mittekunagi ise kiusanud ega sattunud ka ohvriks. Seevastu 15,7% vastas, et kiusab virtuaalselt vahel harva ja 14,4% on sattunud paar korda kiusamise ohvriks. Küsimusele küberkiusamise esinemisele tutvusringkonnas vastas 35,9% eitavalt ning 25,5% arvast, et pigem ei esine. 31,4% ei osanud öelda, kas küberkiusamist nende tuttavate seas võiks esineda. Küberkiusamise esinemist Eesti koolinoorte seas on varasemalt uuritud ka Karin Naruskovi⁹⁴ ja Kerli Kuusk⁹⁵ poolt. Naruskovi poolt 2009. aastal läbiviidud uuringu kohaselt osutus uuringus osalejatest 21% küberkiusajateks ja 35% -ohvriteks. Kerli Kuuse poolt 2010. aastal läbi viidud uuringus osutus kiusajateks 16,2% ja ohvriteks 21,5% ning samuti oli suur (58,7%) nende õpilaste arv, kes ei olnud kummasiki rollis. Seega ei saa öelda, et vaatamata suurele „eitajate“ ülekaalule küberkiusamist ei esine. Uuringute tulemusi kõrvutades võib ühtlasi ka märgata, et enese ohvriks määratlejaid esineb mõnevõrra rohkem, kui kiusajaks määratlejaid. Autori arvates kõneleb see fakt sellest, et osatakse küll ära tunda ja anda hinnangut teiste kiusamiskäitumisele, kuid ilmselt ei osata seda näha või selleks pidada enda käitumist virtuaalkeskkondades. Töö autor leiab, et suur „eitajate“ protsent võib tingitud olla ka sellest, et enamus noori ei pea virtuaalkeskkondades toimuvat kiusamist selleks enne, kui olukord ei muutu neile piisavalt ebamugavaks või ei välju nende kontrolli alt. Üldiselt võib aga öelda, et õpilased kinnitavad küberkiusamise olemasolu ja esinemist Eestis ning mõõnavad selle mõju nii ohvri kui ka kiusaja suhtes. Seda kinnitavad ka käesoleva uuringu tulemused, kus enamus vastajatest oli seisukohal, et selline käitumine mõjutab tulevikus nii ohvri (70,6%) kui ka kiusaja (63,4%) elu tuues põhjendustena muu hulgas välja nii depressiooni, suitsiidsed mõtted kui ka hilisemad probleemid tööle saamise osas. Murelikuks teeb aga see, et EU Kids Online uuringu tulemuste põhjal asub Eesti küberkiusamise statistika edetabelis esikohal. Nii on internetis kiusamise ohvriks langenute protsent Eesti puhul 14 kui näiteks Rootsis on see 11% ning Norras 8%. Üldine trend on aga, et skandinaaviamaades esineb küberkiusamist rohkem kui mujal Euroopas.

Nii nagu ka varasemates uurimustes peeti küberkiusamise viisideks ülekaalukalt suhtluportaalides info, piltide jm levitamist ja kommenteerimist ning MSN-Messengeris suhtlemist. Õpilased põhjendasid neid valikuid kasutamise lihtsuse ning kõige suurema publiku olemasoluga, mis võimaldavad kiusajal saavutada nii öelda maksimaalne tulemus ehk teha üsna lühikese ajaga võimalikult palju kahju võimalikult lihtsalt ja mugavalt. Seega võib

---

⁹⁴ K. Naruskov. Küberkiusamine kolme Tartu linna ja kolme Tartu maakonna kooli näitel. Magistritöö. Tartu, 2009, lk 41.

⁹⁵ K. Kuusk. Küberkiusamine ja sellega seotud karakteristikud Tallinna koolide 7.-9. Klasside õpilaste seas. Magistritöö. Tallinn, 2010, lk 44.

öelda, et trend küberkiusamise viisides ei ole muutunud, vaid pigem on kinnistunud ja saanud oma lihtsuse ja kiiruse tõttu üha populaarsemaks.

Hindamaks noorte karistuslikke hoiakuid küberkiusamise suhtes pidas autor vajalikuks uurimuses teada saada noorte teadmistest ja arvamusest küberkeskkonda jälgede jätmise, sellest tulenevalt vahelejäämise ja karistada saamise osas. Jälgede jätmist küberkeskkonda uuriti läbi kolme küsimuse: kas interneti ja/või mobiiltelefoni vahendusel kiusajat on võimalik hiljem tuvastada; kas küberkeskkondades käimine võib jätta kuskile jälje; kas jälg võib jääda ka siis, kui midagi üles ega alla ei lae, ei kommenteeri jne. Uuringu tulemustest lähtuvalt on üldine seisukoht noorte seas, et sõltumata vahendist ja tegevusest jääb küberkeskkondades liikudes kõigist maha jälg, mida on võimalik hiljem tuvastada. Kui vaadelda tulemusi vanuseastmeti võib märgata üldist teadlikuse kasvu.

Tabel 3. Jälje jätmine Internetis ja selle tuvastamise võimalikkus

Küberkiusaja tuvastamise võimalikkus tulevikus			
	Jah	Pigem jah	Ei tea
5. klass	29,1%	18,2%	45,5%
7. klass	49,1%	29,1%	18,2%
9. klass	60,5%	23,3%	14,0%
Küberkeskkonnas käimisel jälje jätmine			
5. klass	27,3%	25,5%	32,7%
7. klass	40,0%	27,3%	18,2%
9. klass	44,2%	30,2%	16,3%
Küberkeskkonda jälje jätmise võimalikkus, kui midagi üles ega alla ei lae jne.			
5. klass	14,5%	21,8%	32,7%
7. klass	29,1%	20,0%	29,1%
9. klass	37,2%	16,3%	18,6%

Paljud noored viitasid oma vastuste põhjendustes IP aadressi tuvastamise võimalusele. Küll aga ei ole noored teadlikud, et lisaks IP-aadressile võimaldavad kübermaailmas tuvastamist ka veebiküpsised ja välkküpsised (*cookies*). Nimelt on küpsis (tuntud ka kui Cookie, HTTP cookie, HTTP küpsis) on tekstikujuline andmeblokk veebilehitsejas, mida saadetakse määratud domeenile iga kord, kui isik teeb sinna päringu. Niimoodi saab server tuvastada isiku päringu teiste omadest ja pakkuda talle isikupärastatud andmeid. Võrreldes IP-aadressiga võimaldavad küpsised kasutajat täpsemalt tuvastada. Kui näiteks ühte arvutit jagab

mitu erineva kontoga kasutajat on igal kasutajal oma küpsis, mis üheselt identifitseerib tema kui arvutikasutaja. Kui arvutil on dünaamiline ja muutuv IP-aadress ning küpsiseid seansi lõpus ei kustutata, võimaldab selline küpsis IP-aadresside vahetamisel kasutajat jälitada. Nii saab seda kasutada ka liikuvatest arvutitest (nt sülearvutitest) pärinevate otsingute sidumiseks, kuna kasutajal on eri asukohtades sama küpsis. Eri arvutite üksikkasutajaid on võimalik küpsiste teel tuvastada ka juhul, kui need arvutid jagavad üht internetiühendust. Lisaks tavalistele veebiküpsistele kasutatakse ka välkküpsiseid, mis on mõeldud selleks, et varundada tavalisi veebiküpsiseid või salvestada kasutaja (isiku) otsingute kohta põhjalikku teavet. Eelnimetatud küpsised loob kasutaja kohta üldiselt otsingumootor (nt Google, Yahoo!, Neti.ee jt) ja salvestab need automaatselt kasutaja arvutisse ning nende sisu on otsingumootoritel erinev. Küpsiseid kasutatakse üldiselt selleks, et parandada otsingumootori teenuse kvaliteeti, salvestades kasutajate eelistusi ja jälgides kasutamise trende (nt seda, kuidas inimesed otsivad). Enamasti on küpsiseid ja nende kasutamist võimalik ka ise seadistada või kustutada näiteks veebilehitsejatega vaikimisi kaasa pandud kustutusvahendite abil, ent keerulisem on lugu välkküpsistega.⁹⁶

Käesoleva magistritöö autori jaoks pakkus huvitava tulemuse aga õpilaste seisukoht küberkuridegude avastamise ja küberkiusamisega vahele jäämise osas, kus suur enamus vastajatest oli seisukohal, et Eestis avastatakse küberkuritegusid võrreldes muu maailmaga harva, mis kõneleb autori arvates sellest, et noored ei pea Eestis tehtavat küberturbe alast tööd kuigi tõhusaks. Vanuseastmeti võis tulemustest näha, et hoiak maailma suhtes muutus pigem negatiivseks – küberkurjategijaid avastatakse harva. Kui viienda klassi õpilastest 20,0% oli seisukohal, et küberkurjategijaid avastatakse maailmas pigem tihti siis üheksandas klassis oli see protsent langenud 16,3 peale ning vastavalt oli tõusnud nende hulk, kes olid seisukohal, et küberkurjategijaid avastatakse harva (23,3%). Eesti kontekstis sarnast (positiivselt-negatiivsele) tulemust ei esinenud. Üldine hoiak Eestis avastatavate küberkurjategijate suhtes jäi vanuseastmeti ühtlaselt negatiivseks – küberkurjategijaid avastatakse harva (35,9%). Samas aga peeti küberkiusamisega vahele jäämist pigem võimalikuks, ent seda pigem tänu tuttavatele ja sõpradele, kes sellest teavitavad (nt kooli, koduseid). Ka siin võis vanuseastmeti täheldada ühtlast hoiakut – vastavalt 41,8% viies klass, 43,6% seitsmes klass ja 48,8% üheksandas klassis. Niisamuti oldi seisukohal, et küberkeskkondade administraatorid teevad pigem tõhusat (head) tööd, mille kinnituseks võib pidada ka käesoleva uuringu raames saadud tulemusi, kus vaatamata sellele, et suur enamus (86,9%) vastas negatiivselt on siiski 11,8%

---

⁹⁶ M. Männiko. Viidatud teos, lk 114-115.

vastanute kasutaja konto(sid) või telefoninubreid suletud või sellega hoiatatud, põhjendades seda õpilaste poolt veebikeskkonnas ropendamise ja kiusamisega.

Uurides õpilastelt aga küberkiusamisele reageerimise (sellest teavitamine ja võimalik karistada saamine) kohta oli hoiak uuringu tulemuste kohaselt suhteliselt ühtlane. Vaatamata sellele, et suurem enamus (34,6%) vastajatest ei osanud võtta seisukohta selle suhtes, kas küberkiusamisega vahele jäädes võiks üldiselt ükskõik millisel viisil karistada saada, olid paljud (28,8%) seisukohal, et see on pigem tõenäoline. Vanuseastmeti peeti karistada saamist kõige enam tõenäolisemaks viiendas ja üheksandas klassis vastavalt 43,6% ja 44,2% õpilastest. Seitsmendas klassis pidas seda tõenäoliseks 36,3% õpilastest. Nii peeti ka üldiselt tõenäoliseks karistuste või piirangute järgnemist kas kooli (20,9%) või koduste (29,4%) poolt. Kusjuured hoiakus koduste poolt karistada saamise suhtes võis näha vanuseastmeti ühtlaselt kasvavat trendi, mida ei saa aga öelda hoiaku suhtes kooli poolsele reageeringule. Kõige kõrgemad näitajad selles küsimuses olid seitsmendas klassis, kus 45,4% pidas kooli poolset reageeringut tõenäoliseks ning 25,5% pigem mitte. Vastavad tulemused viiendas klassis olid 34,6% ja 14,5% ning üheksandas 44,2% ja 21%.

Küberkiusajatest ning avalikes küberkeskkondades solvava ja alandava info levitajatest teavitamise suhtes, olid õpilased mõlemal juhul arvamusel, et seda tuleks kindlasti teha. Nii oldi seisukohal, et küberkiusajatest tuleks pigem teavitada ohvri ja kiusaja vanemaid ja politseid ning internetis laimu levitajatest pigem veebikeskkonna administraatoreid. Kui laimu levitajate suhtes oldi vanuseastmeti ühtsel seisukohal siis isikute suhtes, keda küberkiusamisest teavitada, läksid arvamused mõneti lahku. Nii pidasid viienda klassi õpilased esmalt vajalikuks teavitada ohvri vanemaid (72,7%) ning seejärel kiusaja vanemaid (65,5%) ning politseid (50,0%). Seistmes klass märkis samuti kõige enam ohvri vanemate teavitamist (67,3%), seejärel kiusaja vanemate teavitamise (56,4%) ning kolmandana veebikeskkonna administraatori teavitamise (50,0%). Üheksandas klassis peeti aga kõige enam vajalikuks teavitada politseid (62,8%) ning seejärel ohvri vanemaid (60,5%) ja veebikeskkonna administraatorit (53,5%). Põhjendustena toodi välja, et nimetatud isikud puutuvad laste ja kirjeldatud olukorraga kõige tihedamini kokku mistõttu on neil kõige lihtsam asjale piir panna. Kuigi veebikeskkondades laimu levitajate suhtes oldi ka seisukohal, et neid võiks korrale kutsuda ka teised kasutajad (19,6%) siis suur osa enamus vastajatest (54,9%) ei sõenda seda siiski teha. Üld kokkuvõttes oli aga 81% uuringus osalejatest seisukohal, et küberkiusamine peaks olema karistatav.

Saadud uuringu tulemuste põhjal võib järeldada, et üldine hoiak noorte seas kaldub pigem suunas, millise kohaselt küberkiusamist ei ole võimalik oluliselt varjata ning sellega vahele jäämise eest saadakse ning peakski saama mingil viisil karistada. Seda kinnitab ka uuringus osalenute ja küberkiusamise karistatavuse pooldajate kõrge protsent. Samas on aga endiselt palju ka neid noori, kelle hoiak karistada saamise suhtes vastupidine. Sellistel puhkudel on valdavaks enamasti seisukoht, millise kohaselt peetakse küberkiusamist ühiskonnas üldiselt ebaoluliseks probleemiks, mis kedagi ei huvita ja millega ei viitsita tegeleda. Õpilased kirjutavad oma vastustes: „ei usu, et keegi tegutsema hakkab“; „on hullemaidki probleeme ja sellega ilmselt ei viitsita nii palju tegeleda.“; „sest seda ei viitsita uurida“; „üldiselt ei jõua kõikide selliste juhtumitega tegeleda, kui kellegi elu ei ole ohus.“; „sest paljud ei pea seda kuritegevuseks“; „Tavaliselt ei ole inimesed nii karmid! Võiksid selles osas rohkem olla!“.

Kuigi käesoleva uuringu tulemused kajastavad alaealiste seas üldist hoiakut, millise kohaselt küberkiusamiega vahele jäämist ja selle eest mõnel viisil karistada saamist peetakse tõenäoliseks ja vajalikuks, jäävad siiski segaseks ja puudulikuks nende teadmised virtuaalkeskkonnas õiguspärasest käitumisest. Vaadeldes kõiki uuritud valdkondi paralleelselt võib näha, et kõige enam peeti karistatavaks käitumiseks kellegile e-posti konto loomist ja selle kasutamist (54,9%). Järgnesid tahtlik paroolide levitamine (41,2%), libakonto tegemine (36,6%), tahtlik paha- ja nuhkvara saatmine ning paigaldamine (35,3%), kellegi teisena esinemine (34,0%), e-kirjade töötlemine (33,3%), võõrasse kontosse sisenemine (32,0%), võõrast e-postist kirjade saatmine ja edastamine (31,4%) ning kellestki blogi või kodulehekülje tegemine (30,1%). Kõige vähem peeti karistatavaks korduvate vastamata kõnede tegemist (41,8%), korduvate vaikivate või nilbete kõnede tegemist (22,9%) ja kellegi pildi teistele jagamiseks ning kommenteerimiseks üleslaadimist (22,9%). Tegelikult olid kõik autori poolt küsitluse ankeedis toodud tegevused ühel või teisel viisil küberkiusamise kontekstis õigusvastased ja karistatavad. Õpilastes tekitas aga selline tegevuste eraldi välja toomine segadust ja ebakindlust. Näiteks peeti küll karistatavaks võõrasse (nt kiusatava) kontosse sisenemist ja võõrast e-postist kirjade saatmist ja edasisaatmist, ent e-kirjade kustutamist ja lugemist hinnati pigem mittekaristatavaks. Ilmnenu ebakindlus ja teadmatus uuringu vastustes on autori arvates märk sellest, et noored tegelikult siiski väga täpselt ei tea, milline käitumine ja millised tegevused on virtuaalkeskkonnas lubatud ning õiguspärane ja milliste korral on potentsiaalne oht panna toime õigusvastane tegu.

3.10. Ennetustöö ja ettepanekud

Võib öelda, et kiusamisest internetis hakati Eestis aktiivsemalt rääkima alles alates 2006. aastast, mil Eesti ühines üle-Euroopalise projektiga EU Kids Online, mis koondab enam kui 30 Euroopa riigi teadlasi, kes tegelevad laste ja noorte uue meedia kasutuse uurimisega. Projekt on tänaseks jõudnud oma kolmanda etapini, kus jätkub eelnevatel aastatel läbi viidud küsitlusandmete analüüs ja tulemuste publitseerimine. Lisaks viiakse läbi ka kvalitatiivseid uurimusi laste online-riskide tõlgendamiseks ning luuakse online-andmebaas Euroopas läbi viidud laste interneti- ja mobiilikasutuse alaste uurimuste kohta.⁹⁷ Lisaks eelmainitud projektile on ka muu teadustöö raames nende aastate jooksul läbi viidud küberkiusamise teemalisi uurimusi Eesti koolides, millistele on ka käesolevas töös jooksvalt viidatud ning mida on ka mõnel juhul võrdlusmaterjalina kasutatud. Lisaks uurimustele on tänaseks loodud mitmeid küberkiusamise teemalisi veebilehekülgi, lasteabi telefon ning tööd on alustanud ka veebikonstaabel, kelle peamiseks ülesandeks on anda internetis suhtlusportaalides inimestele nõu. Lisaks suhtlusportaalidele tegutseb veebikonstaabel aktiivselt ka mitmetes foorumites, kus teiste teemade seas aina rohkem küsitakse nõu ja otsitakse abi küberkiusamise suhtes. Alustatud on ka esimeste koolitusprogrammide ja –projektidega nii õpilastele, õpetajatele kui ka vanematele.⁹⁸ Seega võib öelda, et kõnealuse probleemiga on ka Eestis viimaks hakatud aktiivselt ja avalikult tegelema.

Rääkides aga ennetustööst küberkiusamise karistuslike hoiakute suhtes näeb autor võimaliku vahendina üksnes hoiakute muutmist või suunamist ühiskonnas tervikuna, kuivõrd tegelikult ei tea ka paljud täiskasvanud küberkeskkondade toimimise seaduspärasustest ning seal kehtivates reeglites. Ennetustöö võiks sellisel juhul väljenduda aktiivses teavitustöös virtuaalkeskkondades kehtivatest õigustest, ohtudest ja selle toimimise peamistest süsteemidest. Olulisel kohal on siin kindlasti ka meedia tegevus ja kaasatus projektidesse. Kindlasti ei tohiks siinjuures loobuda ka juba praegu kasutatavatest meetmetest ning laste ja noorte teavitustööst läbi koolide.

---

⁹⁷ Projekti kohta leiab infot aadressilt <http://eukidsonline.ut.ee/>

⁹⁸ Näiteks projekt „Targalt internetis“, mille raames on koostatud õpetajatele ka näitlik tunnikava, mis hõlmab endas muu hulgas ka küberkiusamise temaatikat. Projekti käigus loodud materjale leiab aadressidelt: www.targaltinternetis.ee ning www.koolielu.ee.

KOKKUVÕTE

Tänapäeva noored veedavad üsna suure osa oma ajast küberkeskkondades, kuhu kanduvad üle ka reaalse elu tegevused, mured ja probleemid. Infotehnoloogia kiire arenguga areneb ning võtab uusi vorme sellega paralleelselt ka päriselus toimuv. Nii on lood ka noortevahelise kiusamisega, mis tänaseks päevaks on jõudnud ka internetti. Küberkiusamise teemal on mitmeid uuringuid tehtud nii Ameerikas kui Kanadas ning ka Euroopas on selle uurimine ja kaardistamine aktiivsemalt käsile võetud. Maailmas suhtutakse üldiselt sellisesse suhteliselt uudsesse nähtusesse väga tõsiselt, kuivõrd küberkiusamisel võrreldes reaalses elus ehk nii nimetatud tavalise kiusamisega on tunduvalt salakavalam iseloom ning oluliselt tugevam negatiivne mõju. Kõige olulisemad erinevused tavapärase kiusamise suhtes on anonüümsus ja võimalus kiusata ööpäeva ringselt, kus juures selline kiusamine ei nõua oluliselt suurt tasakaalutust võimusuhetes, mis on eelkõige omane just tavapärasele kiusamisele. Küberkiusamise käigus on ühtlasi ka suur võimalus samaaegselt toimepanna õigusrikkumisi, kuivõrd suur enamus küberkiusamise viisidest hõlmab endas suuremal või vähemal määral teise isiku au ja väärikuse riivamist, sõnumisaladuse rikkumist, delikaatsete isikuandmete avaldamist ja nii edasi – loetelu siin on üsna pikk. Et saada aimu, kuivõrd julgelt ning vastutustundetult noored küberkiusamist kasutavad ning õigusvastaselt virtuaalkeskkondades käituvad, tuleb uurida nende hoiakuid sellise tegevuse karistatavuse suhtes. Käesoleva töö autorile teada olevalt ei ole kõnealuses valdkonnas konkreetset hoiakute uuringut veel läbi viidud.

Eeltoodust tulenevalt seati käesoleva magistritöö eesmärgiks anda ülevaade alaealiste karistuslikest hoiakutest küberkiusamise suhtes siseriiklikul tasandil ehk välja selgitada kas ja mil määral tunnevad Eesti noored vastutust oma tegevuse eest virtuaalkeskkondades ning arvestavad võimalike sellele järgnevate karistustega. Eesmärgi täitmiseks viidi magistritöö empiirilise osa raames kolme Tallinna kooli viiendas, seitsmendas ja üheksandas klassis läbi kvantitatiivne pilootuuring. Uuringu tulemuste analüüsi põhjal püüti välja selgitada, kuivõrd tajuvad noored küberkiusamises võimalikku õigusvastast elementi ja võimalikke karistuslikke tagajärgi ning kas selles osas ilmneb vanuseastmeti erinevusi. Empiirilises osas püstitati kaks hüpoteesi:

1. Noored ei tunneta virtuaalkeskkondades piire õiguspärase ja õigusvastase käitumise vahel ega ole teadlikud küberkiusamisega kaasnevatest võimalikest karistuslikest tagajärgedest.
2. Hoiakutes küberkiusamise suhtes esineb erinevus vanuseastmeti (klasside vaheline).

Püstitatud hüpoteesidest esimene leidis kinnitust osaliselt, kuivõrd noored on üldiselt teadlikud küberkiusamisega kaasneda võivatest karistuslikest tagajärgedest, ent õiguspärase ja õigusvastase käitumise ja tegevuste eristamine põhjustab segadust ning üldist ebakindlust. Püstitatud hüpoteesidest teine leidis aga täielikult kinnitust. Põhjenduseks võib siin tuua laste kasvamisega kaasnevat arengut ja silmaringi laienemist, mis ühtlasi mõjutavad ka isiksuse ja hoiakute kujunemist ning tekkinud hoiakute kinnistumist.

Vaatamata sellele, et üsna palju aega veedetakse virtuaalkeskkondades, hindavad noored üldiselt oma arvuti ja internetialaseid teadmisi pigem heaks või keskmiseks. Põhjus seisneb siin selles, et tegevused ning ka keskkonnad, mida külastatakse on üldpildis ühed ja samad mistõttu ei toimu õpilaste teadmistes olulist arengut ega õpita juurde uusi teadmisi arvuti ja virtuaalkeskkonna enda kohta. Seetõttu põhjustab noorte seas ka segadust ning ebakindlust küberkeskkonnas õiguspärase ja õigusvastase käitumise piiritlemine, mis võib äärmuslikumal juhul endaga kaasa tuua vastutuse ja karistuse põhiõiguste riive, andmekaitse või küberkuriteoalase õigusrikkumise eest. Üldiselt tajuvad aga noored, et sõltumata vahendist ja tegevusest jääb küberkeskkondades liikudes kõigist maha jälg, mida on võimalik hiljem tuvastada ning mis võib põhjustada küberkiusamisega vahele jäämist ja karistada saamist. Küll aga võib tõdeda, et üldine hoiak küberkiusamise suhtes Eesti noorte seas on pidev tauniv ning selle karistatavust toetatakse. Nii tuleb see välja ka hoiakus küberkiusajatest ja avalikes küberkeskkondades solvava ja alandava info levitajatest teavitamise suhtes, mida noorte arvates tuleks kindlasti teha.

Kõnealune teema on oluline ka küberkuritegevuse uurimise seisukohalt, kuivõrd tänased noorte seas kujunenud ja kinnistunud hoiakud on aluseks homse täiskasvanuks saanud noore tegudele. Mistõttu on oluline uurida ja olla kursis just noorte karistuslike hoiakutega, mida võib võtta ka kui ennetustööd küberkuritegude suhtes. Töö autor on seisukohal, et kuivõrd senini läbiviidud suhteliselt väikese valimiga uuringud kajastavad olulisel määral küberkiusamise esinemist Eesti laste/noorte seas, tuleks küberkiusamise temaatikat kindlasti veelgi intensiivsemalt ja ulatuslikumalt uurida ning seda ka just õiguslikust vaatenurgast.

Eesti kontekstis on küberkiusamise temaatikaga aktiivselt tegelema hakatud alates 2006. aastast, mil Eesti ühines üle-Euroopalise projektiga EU Kids Online, mille eesmärgiks on uurida ja kaardistada küberkiusamiskäitumist Euroopa laste ja noorte seas. Alates sellest ajast on kõnealune probleem aeg-ajalt saanud ka meedia poolset kajastust ning probleemi

olemasolu on teadvustanud ka mitmed organisatsioonid. Positiivse määrgina ennetustöö tegevuses võib tuua mitmeid küberkiusamise teemalisi veebilehekülgi, lasteabi telefoni ning veebikonstaabli ameti loomise, ent need on vaid üksikud abivahendid niivõrd suure probleemiga tegelemiseks ja selle ennetamiseks. Autor on seisukohal, et peamine rõhk ennetustöös tuleks siiski panna teavituse ja koolitustööle nii laste/noorte, vanemate kui ka õpetajate seas. Kuigi tänaseks on selles suunas väiksemaid samme juba astunud näiteks küberkiusamise teemalise tunnikava koostamise ja kasutamise näol koolides, ei saa seda siiski pidada piisavaks ning kõige tõhusamaks vahendiks.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et küberkiusamise näol on tegemist uue kiusamise liigiga, millel on kaugele ja sügavale ulatuvad juured selle mõjude näol. Noorte tänased hoiakud ja karistamatuse tunne küberruumis õigusvastaste tegude toimepanemisel loovad soodsa pinnase ka küberkuritegude arengule ja kasvule tulevikus, mistõttu tuleks sellesse uudsesse kaasaja probleemnähtusesse suhtuda äärmise tõsidusega.

JUVENILE CRIMINAL ATTITUDES REGARDING CYBERBULLING

SUMMARY

The aim of the current master's thesis was to give a review of Estonian youth's criminal attitudes regarding cyberbullying – to find out if and on what extent the Estonian youth feel responsible for their actions in virtual environments and do they take into account that different sanctions may follow for wrongful actions. In the author's opinion it is important to examine the current topic because the results of the study may give important information regarding future trends of cybercrimes. The trend of future cyber criminals may be based on youth's attitudes regarding the offenses in cyber spaces. If the sense of responsibility regarding one's actions and behavior in the Internet is lacking and the sense of impunity among youth is high, it may contribute the growth of future cyber criminals. The author proposes that the examination of the correlation between growth of cyber criminals and youth attitudes regarding cyberbullying could be done in future.

To fulfill the purpose of the current master's thesis a quantitative pilot survey was conducted based on Tallinn's three schools' fifth, seventh and ninth class students. The attempt to determine on what extent youths feel and understand the wrongful or even illegal element in cyberbullying and the possible sanctions following was based on the analyses of the results of the survey. It was also analysed whether there occurs any differences in results by age. In the empirical part two hypotheses were set:

1. Youth do not perceive the boundaries between legitimate and illegal behaviour and do not know about the possible sanctions which may follow.
2. The differences between attitudes occur by age.

The first hypothesis was confirmed partly as youth are generally aware of the possible sanctions which may follow the wrongful behaviour in cyber space but it is confusing to them to separate the wrongful and wrongful behaviour and actions. The second hypothesis was fully confirmed. The argument here may be the general growth of children's knowledge which comes with age and experiences and also affects the attitudes.

Although a lot of time is spent in virtual environments Estonian youth evaluate their knowledge about computers and Internet generally good or average. The reason here might be that the actions and places visited are generally the same or same type and therefore the growth of knowledge of computers and Internet itself is inhibited. This might be also the

reason why the confusion and uncertainty in defining rightful and wrongful behaviour and actions is caused. Nevertheless youth generally perceive that regardless of the instrument and action in the Internet the trail which allows to identify the person (e.g. cyberbully) is left behind – so the chance to get caught and punished afterwards is realistic to them. The survey showed that the general attitude of Estonian youth regarding cyberbullying is condemning and the criminality of such behaviour is supported. For example such an attitude came out in the survey regarding informing about the cyberbullies and persons who spread insulting and humiliating information about others in the Internet. Youth are in an opinion that such an informing should definitely be done by everyone.

In Estonia the topic of cyberbullying has been more actively dealt since the year 2006 when Estonia joined the pan-European project of EU Kids Online. This multi-national thematic network aims to stimulate and coordinate investigation into the use of new media by children. It employs qualitative and quantitative methods to map European children's and parents' changing experience of the internet, focusing on uses, activities, risks and safety. Since this time the current topic has been reflected by the media from time to time and several organisations have become aware of the problem. As a result of that several informative websites of cyberbullying have been created and also a helpline for children and a web constable have started its work. These are only few tools to deal with such an enormous and complex problem. The current master's thesis author is on an opinion that the main pressure in prevention should be put on educating children/youth, their parents and school officers about Internet itself (how the information spreads and what could be done for prevention) and ofcourse about cyberbullying.

In conclusion it could be said that as the information technology develops the risks and dangers in real life develop in parallel. Among other harassment forms the bullying among children and youth are increasingly moving to the world wide web and taking more and more dangerous forms. The attitude of impunity provides a good soil for growth of future cyber criminals and therefore it is important to understand youth's attitudes to be aware of in which direction the society is moving and what could be done for prevention.

KIRJANDUS

Kirjandusallikad:

1. Bachmann, T., Maruste, R. Psühholoogia alused. Tallinn: TEA Kirjastus, 2011.
2. Bandura, A., McDonald, F.J. Influence of social reinforcement and behavior of models on children's moral judgments. Journal of Abnormal and Social Psychology, 47, 1953.
3. Bruno, F. J. The family encyclopedia of child psychology and development. New York: John Wiley & Sons. Inc. 1992.
4. Crothers, L. M., Levison, E. M.. Assessment of bullying: A review of methods and instruments. Journal of Counseling and Development, 82, 2004.
5. D. O'Keefe. Persuasion. Newbury Park, CA: Sage. 1990
6. Eagly, A., Chaiken, S. The psychology of attitudes. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1993.
7. Eesti julgeolekupoliitika alused. Arvutivõrgus: <http://www.vm.ee/?q=node/9180> (24.04.2012)
8. Eesti keele seletav sõnaraamat, Arvutivõrgus: <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=internet&F=M> (04.04.2012)
9. Fishbein, M., Ajzen, I. Attitude intention and behavior: An introduction to theory and research. Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1975.
10. Hayes, N. Sotsiaalpsühholoogia alused. Tallinn: Külim, 2002.
11. Hinduja, S., Patchin, J.W. Cyberbullying: An Exploratory Analysis of Factors Related to Offending and Victimization, Deviant Behavior, 29:2, 2008. Arvutivõrgus: <http://dx.doi.org/10.1080/01639620701457816> (14.03.2012)
12. Hitchcock, J.A. Online harassment (cyberstalking): What it is and what to do if it happens to you. Retrieved February 27, 2009.
13. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. Kriminaalpoliitika uuringud 15. Kuritegevus Eestis 2010. Tallinn, 2011.
14. Jonas, K., Eagly, A.H., Stroebe, W. Attitudes and Persuasion. In Coleman, A. M. Companion Encyclopedia of Psychology (vol.2). Rutledge, London, New York, 1994.
15. Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: [www.riigikogu.ee/?...KarS%20seletuskiri%20\(167\)...](http://www.riigikogu.ee/?...KarS%20seletuskiri%20(167)...) (13.04.2012)
16. Kukrus, A. Küberkuritegevuse tõkestamine infoühiskonnas. Riigikogu Toimetised nr 9, 2004. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=11319#> (17.04.2012)

17. Kuusk, K. Küberkiusamine ja sellega seotud karakteristikud Tallinna koolide 7.-9. Klasside õpilaste seas. Magistritöö. Tallinn, 2010.
18. Kõiv, K. Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda, 2006.
19. LaPiere, R.T.. Attitudes vs. Actions. Social Forces, 13, 1934.
20. Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., Olafson, K. EU Kids Online. Results of Survey, September 2011. Arvutivõrgus: [http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineIIReports/Final%20report.pdf](http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20(2009-11)/EUKidsOnlineIIReports/Final%20report.pdf) (30.05.2012)
21. Loik, R. Väärtuskasvatus Õppekirjanduses. Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna väljaanne nr.8, Tartu 1999.
22. Luide, S. Interneti-teenuse pakkujate õiguslik staatus ja vastutus – Juridica nr 5, 2001.
23. Luide, S. Interneti teel au teotamine. Õiguslikud probleemid. – Juridica nr 8, 2003.
24. Lwin, M.O., Li, B., Ang, R.P. Stop bugging me: An examination of adolescents' protection behavior against online harassment. Journal of Adolescence 35, 2012.
25. Metusa, I. Telekommunikatsioonialased õigusrikkumised – Juridica nr 5, 2002.
26. Moessner, C. Cyberbullying. Trends Tudes 2007; 6:1– 4.
27. Männiko, M. Õigus privaatsusele ja andmekaitsele. Tallinn: Juura, 2011.
28. Naruskov, K. Küberkiusamine kolme Tartu linna ja kolme Tartu maakonna kooli näitel. Magistritöö. Tartu, 2009.
29. Patchin, J. W., Hinduja, S. Bullies Move Beyond the Schoolyard: A Preliminary Look at Cyberbullying. Youth Violence and Juvenile Justice. April 2006 vol. 4 no. 2. Arvutivõrgus: <http://yvj.sagepub.com/content/4/2/148> (12.03.2012)
30. Petty, R.E., Cacioppo, J.T. Attitudes and persuasion: Classic and contemporary approaches. Dubuque: WC Brown, 1981.
31. Simonson, M., Maushak, N. Instructional Technology and Attitude Change. The Handbook of Research fro Educational Communications and Technology. 2001. Arvutivõrgus: <http://www.aect.org/edtech/ed1/34/index.html#341> (01.05.2012)
32. Smith, M.B., Bruner, J.S., White, R.W. Opinions and personality. In J. Murphy et al. (Eds.), Dialogues and debates in social psychology, 1984. Hove, U.K.: Lawrence Erlbaum Associates Ltd. 1964
33. Smith, P.K. Bullying and harassment inschools and the rights of children. Children and Society, 14, 2000.

34. Sullivan, K. The anti-bullying handbook. Oxford and New York: Oxford University Press, 2001.
35. Sullivan, K., Cleary, M., Sullivan, G. Kiusamine koolis: mis see on ja kuidas sellega toime tulla. Tartu: Atlex, 2004.
36. Truuväli, E.-J. jt (koost). Eesti Vabariigi põhiseadus: Kommenteeritud väljaanne. Teine, täiendatud väljaanne. Tallinn: Juura, 2008.
37. Varul, P. jt (koost). Võlaõigusseadus III, 8. Ja 10. Osa (§-d 619-916 ja 1005-1067). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2009.
38. Wolak, J., J.D., Mitchell, Kimberly J., Ph.D., Finkelhor, D., Ph.D.: Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration of Online Harassment by Known Peers and Online-Only Contacts. Journal of Adolescent Health 41, 2007.
39. Willard, N., M.S., J.D. Cyberbullying Legislation and School Policies. Where are the Boundaries of the “Schoolhouse Gate” in the New Virtual World? Center for Safe and Responsible Use of the Internet, 2007.
40. Willard, N., M.S., J.D. Educator’s Guide to Cyberbullying and Cyberthreats. Center for Safe and Responsible Use of the Internet, 2007.
41. Willard, N., M.S., J.D. Educator’s Guide to Cyberbullying, Cyberthreats & Sexting. Center for Safe and Responsible Use of the Internet, 2005.

Õigusaktid ja muud õigusallikad:

1. Eesti Vabariigi põhiseadus – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 27.04.2011, 2
2. Võlaõigusseadus – RT I 2001, 81, 487 ... RT I, 08.07.2011, 21
3. Karistusseadustik – RT I 2001, 61, 364 ... RT I, 04.04.2012, 3
4. Alaealiste mõjutusvahendite seadus – RT I 1998, 17, 264 ... 01.09.2010 jõustunud redaktsioon (avaldamismärke puudub)
5. Isikuandmete kaitse seadus – RT I 2007, 24, 127 ... RT I, 30.12.2010, 11
6. Küberkuritegevuse konventsioon – European Treaty Series No. 185, Budapest 23.11.2001. Arvutivõrgus: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/185.htm> (21.04.2012)
7. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 95/46/EÜ, 24. oktoober 1995, üksikisikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise kohta. Arvutivõrgus:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0046:et:NOT>
(23.04.2012)

8. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2000/31/EÜ infoühiskonna teenuste teatavate õiguslike aspektide, eriti elektroonilise kaubanduse kohta siseturul. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:178:0001:01:ET:HTML>
9. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2002/58/EÜ, milles käsitletakse isikuandmete töötlemist ja eraelu puutumatuse kaitset elektroonilise side sektoris (eraelu puutumatust ja elektroonilist sidet käsitlev direktiiv). Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002L0058:ET:HTML>
10. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 95/46/EÜ, 24. oktoober 1995, üksikisikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise kohta. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0046:et:NOT>
11. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon ETS 5 ja selle uus redaktsioon – RT II 2000, 11, 57 ja RT II 2010, 14, 54.
12. Euroopa Nõukogu 1981.a. isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsioon ETS 108. Arvutivõrgus: <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/108.htm>
13. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 95/46/EÜ artikli 29 töörühma arvamused ja soovitused – seal hulgas arvamus 5/2009. Arvutivõrgus: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/index_en.htm
14. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 23.11.2010 soovitus CM/Rec (2010) 13 isikute kaitsest isikuandmete automatiseeritud töötlemise profiilide loomise kontekstis. Arvutivõrgus: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1710949&Site=CM>
15. RKKKo 3-1-3-9-98
16. RKTKo 3-2-1-63-02
17. RKTKo 3-2-1-11-04
18. RKTKo 3-2-1-161-05

LISA 1. UURINGU ANKEET

Alaealiste karistuslikud hoiakud küberkiusamise suhtes

Austatud vastaja!

Käesolev küsitlus viiakse läbi eesmärgiga saada teada koolinoorte karistuslikest hoiakutest küberkiusamise suhtes.

Küsitlus on anonüümne. Sellele ei ole vaja märkida vastaja nime. Vasta, palun, kõikidele küsimustele võimalikult täpselt ja ausalt, et hilisema ankeetide vastuste põhjal kokkuvõtte koostamisel oleksid tulemused tegelikku olukorda kirjeldavad. Küsitlusega saadud andmetest ja seisukohtadest teeb küsituleja analüüsi, mis lisatakse tema magistritööle.

Mis on küberkiusamine? See on kiusamise üks alaliikidest, mis võib toimuda nii Internetis kui ka mobiiltelefonide vahendusel ehk kübermaailmas. Küberkiusamine on näiteks see, kui saadakse või saadetakse Interneti või mobiiltelefonide teel korduvalt sõimavaid ja ahistavaid kirju, kommentaare, pilte, tekstisõnumeid või tehakse samateemalisi telefonikõnesid, levitatakse kuulujutte ja avaldatakse saladusi. Lisaks võib küberkiusamise alla lugeda ka seda, kui inimest jäetakse korduvalt (demonstratiivselt) välja Internetis toimuvatest mängudest või ignoreeritakse mõnel muul viisil.

Tänan Sind juba ette!

Reili Ebral

Tartu Ülikooli magistrant

Vastamisel tõmba palun sobiva(te)le vastusevariandile või -variantidele ring ümber. Sobivaid vastuseid võib olla ka rohkem kui üks! Paljude küsimuste korral on üks vastuse variantidest muu, mille valiku korral palun lühidat selgitust selleks ettenähtud punktiirjoonele. Mõnele küsimusele vastamiseks on jäetud vaba ruumi – palun kirjuta sinna oma arvamus.

I. TAUSTANDMED

1. **Sugu:** mees / naine
2. **Vanus:** .....
3. **Klass:** 5, 7, 9,
4. **Kas sul on kodus internetiühendusega arvuti?**
a) Ei   b) Jah
5. **Mitu tundi päevas viibid keskmiselt Internetis?**
a) Ei viibi üldse   d) 3-6 tundi
b) 1 või vähem tundi   e) 6-9 tundi
c) 2-3 tundi   f) Rohkem
6. **Kuidas hindad oma arvutialaseid teadmisi?**
a) Väga head   d) Alla keskmise
b) Head   e) Halvad
c) Keskmised
7. **Kuidas hindad oma Internetialaseid teadmisi?**
a) Väga head   d) Alla keskmise
b) Head   e) Halvad
c) Keskmised
8. **Millised on sinu põhilised tegevused Internetis? Märki kõik sobivad variandid!**
a) MSN-messengeris suhtlemine   g) YouTube'is aja veetmine
b) E-kirjade saatmine/lugemine   h) Jututubades käimine
c) Skype'i kasutamine   i) Foorumite külastamine
d) Suhtlusportaal Rate.ee   j) Blogide kirjutamine/lugemine
külastamine   k) Info otsimine õppetöös
e) Suhtlusportaal Orkut   l) Mängimine
külastamine   m) Muu (palun täpsusta)
f) Suhtlusportaal Facebook   .....
külastamine
9. **Kas sul on mobiiltelefon?**
a) Jah   b) Ei
10. **Mille jaoks sa oma mobiiltelefoni kõige enam kasutad?**
a) Helistamiseks   f) Filmimiseks
b) Sms-ide saatmiseks   g) Internetis käimiseks
c) Mängimiseks   h) Muu (palun täpsusta)
d) Muusika kuulamiseks   .....
e) Pildistamiseks

II. KÜBERKIUSAMISEST

1. **Kas oled kunagi kedagi Interneti või mobiiltelefoni vahendusel kiusanud või olnud kaaskiusajaks?**
a) Mitte kunagi
b) Vahel harva
c) Jah, iga päev

Kui valisid variandi b) või c) siis palun täpsusta lühidalt, milliseid vahendeid kasutades ja kuidas kiusamine toimus või toimub:

.....
.....

.....

.....

2. Kas oled ise sattunud küberkiusamise ohvriks?

- a) Mitte kunagi
- b) Jah, paar korda
- c) Jah, pidevalt

Kui valisid variandi b) või c) siis palun täpsusta lühidalt, milliseid vahendeid kasutades ja kuidas kiusamine toimus või toimub:

.....

.....

.....

.....

3. Kas sinu tutvusringkonnas esineb küberkiusamist?

- a) Ei
- b) Pigem ei
- c) Pigem jah
- d) Jah
- e) Ei oska öelda

4. Millist kiusamise viisi kasutavad sinu arvates kiusajad kiusamiseks kõige enam? Märki kõik sobivad variandid!

a) E-kirjade saatmist	h) Veebilehtedel (nt klassi kodulehekülgedel, personaalsetel kodulehekülgedel) avalikult kiusatava kohta halvustava info levitamist, kiusatava kommenteerimist
b) MSN-Messengeris suhtlemist	i) Veebikaameratega filmimist
c) Skype'is suhtlemist	j) Telefonikõnede tegemist
d) Suhtlusportaalid (Facebook, Orkut, Rate.ee jne) avalikult kiusatava kohta halvustav info postitamist ja piltide üleslaadimist või tema kontole kirjutamist, kommenteerimist	k) Teksti- ja multimeediasõnumite saatmist
e) Jututubades suhtlemist	l) Muud (palun täpsusta)
f) Virtuaalsetes mängutubades suhtlemist, ignoreerimist	.....
g) Halvustavate blogide koostamist kiusatava kohta	

Palun põhjenda lühidalt oma valikut, miks kasutatakse just neid vahendeid sinu arvates kõige sagedamini:.....

.....

.....

.....

5. Kas Interneti ja/või mobiiltelefoni vahendusel kiusajat on sinu arvates võimalik hiljem tuvastada ehk saada teada, kes kiusas (saatis sõnumeid, pilte jne)?

a) Ei	d) Jah
b) Pigem ei	e) Ei oska öelda
c) Pigem jah	

6. Kas küberkiusamine võib sinu arvates kaasa tuua mõne karistuse või piirangu kooli õpetajate või kooli juhtkonna poolt?

a) Ei	c) Pigem jah
b) Pigem ei	d) Jah

- e) Ei oska öelda
7. **Kas küberkiusamine võib sinu arvates kaasa tuua mõne karistuse või piirangu koduste (perekonna) poolt?**
- a) Ei d) Jah
b) Pigem ei e) Ei oska öelda
c) Pigem jah
8. **Kas küberkiusamine peaks olema sinu arvates karistatav?**
- a) Ei d) Jah
b) Pigem ei e) Ei oska öelda
c) Pigem jah
9. **Kas sinu tutvusringkonnas on kedagi küberkiusamise tõttu ükskõik millisel viisil karistatud?**
- a) Ei d) Jah
b) Pigem ei e) Ei oska öelda
c) Pigem jah

Kui märkisid vastuseks variandi d) siis palun kirjelda lühidalt, milles karistus seisnes (millega, kuidas karistati):

.....

.....

.....

.....

10. **Kas küberkiusajatest tuleks sinu arvates üldiselt kedagi teavitada?**
- a) Ei d) Jah
b) Pigem ei e) Ei oska öelda
c) Pigem jah
11. **Keda tuleks sinu arvates küberkiusajatest teavitada? Märki kõik sobivad variandid!**
- a) Mitte kedagi f) Virtuaalkeskkonna administraatorit
b) Kiusatava vanemaid (ema, isa)
c) Kiusaja vanemaid (ema, isa) g) Politseid
d) Klassijuhatajat h) Kedagi muud (palun täpsusta)
e) Kooli direktorit .....

Palun põhjenda lühidalt oma valikut:

.....

.....

.....

.....

12. **Kas avalikes küberkeskkondades (nt facebook, jututoad, blogid jms) solvava ja alandava info levitajaid tuleks sinu arvetes avalikult korrale kutsuda (nt kirjutada kõigile nähtavalt ja paluda neil oma solvav tegevus lõpetada vms)?**
- a) Ei d) Jah
b) Pigem ei e) Ei oska öelda
c) Pigem jah
13. **Kes peaks küberkeskkondades solvava ja alandava info levitajaid sinu arvates korrale kutsuma?**
- a) Mittekeegi d) Politsei
b) Teised kasutajad e) Keegi muu (palun täpsusta)
c) Administraatorid .....

Palun põhjenda lühidalt oma valikut:

.....

.....

.....

.....

- 14. Kas oled ise kedagi küberkeskkondades kiusamise pärast korrale kutsunud (nt palunud tal oma solvav või alandav tegevus lõpetada)?**

- a) Ei
- b) Jah
- c) Ei oska öelda

Kui valisid vastusevariandi jah, siis palun põhjenda lühidalt, miks otsustasid nii käituda:

.....

.....

.....

.....

- 15. Kas tead, mida tähendab SPAM'imine?**

- a) Ei
- b) Jah
- c) Aiman teadvat

Palun selgita lühidalt, kui valisid vastusteks b) või c):

.....

.....

.....

.....

- 16. Kas SPAM'imine on sinu arvates karistatav?**

- a) Ei
- b) Pigem ei
- c) Pigem jah
- d) Jah
- e) Ei oska öelda

- 17. Kas küberkeskkondades kasutatavad paroolid ja kasutajanimed kuuluvad sinu arvates isikliku teabe või isikuandmete (ehk mistahes andmete milliste järgi on võimalik selgitada välja, millise inimesega on tegemist) alla?**

- a) Isikliku teabe alla
- b) Pigem isikliku teabe alla
- c) Pigem isikuandmete alla
- d) Isikuandmete alla
- e) Ei oska öelda

- 18. Kas küberkeskkondades enda kellegi teisena esitlemine (kasutades kellegi teise nime, pilte jne) kuulub sinu arvates identiteedi ehk isikusamasuse varguse alla?**

- a) Ei
- b) Pigem ei
- c) Pigem jah
- d) Jah
- e) Ei oska öelda

- 19. Kas küberkeskkondades käimine jätab sinu arvates kuskile nõ jälje (mingisuguse märgi sellest, et oled seal käinud)?**

- a) Ei
- b) Pigem ei
- c) Pigem jah
- d) Jah
- e) Ei oska öelda

- 20. Kas küberkeskkondades käimine jätab sinu arvates jälje ka siis, kui sa midagi üles ega alla ei lae, ei kommenteeri jne?**

- a) Ei
- b) Pigem ei
- c) Pigem jah
- d) Jah
- e) Ei oska öelda

21. Kui tihti avastatakse maailmas üldiselt sinu arvates küberkurjategijaid ehk isikuid, kes panevad virtuaalkeskkondades toime seadusevastaseid tegusid (seal hulgas kuritegusid) kasutades selleks nt arvutit?

- a) Pigem harva
- b) Harva
- c) Ei Avastatagi
- d) Pigem tihti
- e) Tihti
- f) Pidevalt
- g) Ei oska öelda

22. Kui tihti avastatakse sinu arvates Eestis küberkurjategijaid ehk isikuid, kes panevad virtuaalkeskkondades toime seadusevastaseid tegusid (seal hulgas kuritegusid) kasutades selleks nt Interneti ühendusega arvutit?

- a) Pigem harva
- b) Harva
- c) Ei avastatagi
- d) Pigem tihti
- e) Tihti
- f) Pidevalt
- g) Ei oska öelda

23. Kas küberkiusamine võib sinu arvates kuidagi mõjutada kiusatava elu tulevikus?

- a) Ei
- b) Pigem ei
- c) Pigem jah
- d) Jah
- e) Ei oska öelda

Palun põhjenda lühidalt oma valikut:

.....

.....

.....

.....

24. Kas küberkiusamine võib sinu arvates kuidagi mõjutada kiusaja elu tulevikus?

- a) Ei
- b) Pigem ei
- c) Pigem jah
- d) Jah
- e) Ei oska öelda

Palun põhjenda lühidalt oma valikut:

.....

.....

.....

.....

25. Kas küberkeskkondade administraatorid teevad sinu arvates üldiselt tõhusat (head) tööd?

- a) Ei
- b) Pigem ei
- c) Pigem jah
- d) Jah
- e) Ei oska öelda

26. Kas sinu kasutaja konto(sid) või telefoninumber on kunagi suletud või hoiatatud, et seda tehakse?

- a) Ei
- b) Jah

Kui valisid vastuse variandi b) siis kirjelda palun lühidalt, mis selle põhjustas, miks seda tehti:

.....

.....

.....

.....

27. Palun märgi, kas alljärgnevad käitumisviisid on sinu arvates võimude (nt politsei, kohus) poolt seadusega karistatavad, kui nende teostamiseks ei ole antud omaniku poolt otsest luba:

27.1. seoses e-postiga:

	Ei ole karistatav	Pigem ei ole karistatav	Pigem on karistatav	Karistatav	Ei oska öelda
a. Teise isiku e-kirjade lugemine	1	2	3	4	5
b. Teise isiku e-postist kirjade saatmine, edasisaatmine	1	2	3	4	5
c. Teise isiku e-kirjade kustutamine	1	2	3	4	5
d. Teise isiku e-kirjade töötlemine	1	2	3	4	5
e. Kellelegi e-posti konto loomine ja selle kasutamine eesmärgiga talle ebamugavust, pahandusi, piinlikkust jne põhjustada	1	2	3	4	5
f. SPAM'i saatmine	1	2	3	4	5

27.2. seoses telefoniga:

	Ei ole karistatav	Pigem ei ole karistatav	Pigem on karistatav	Karistatav	Ei oska öelda
a. Korduvate vastamata kõnede tegemist ühele ja samale numbrile	1	2	3	4	5
b. Vaikivate või nilbete häälsustega kõnede tegemine	1	2	3	4	5
c. Teksti- ja multimeediasõnumite, mis võivad saaja tundeid riivata, korduv saatmine	1	2	3	4	5
d. Korduvalt ühelt ja samalt võõralt telefonilt kõnede tegemine	1	2	3	4	5
e. Korduvalt ühelt ja samalt võõralt telefonilt eritariifsetele numbritele kõnede tegemine	1	2	3	4	5
f. Võõrasse telefoni mobiilirakenduste ja -teenuste (nt mängude jms) tellimine	1	2	3	4	5

27.3. seoses muu kübermaailmaga (YouTube, Facebook, blogid jne):

	Ei ole karistatav	Pigem ei ole karistatav	Pigem on karistatav	Karistatav	Ei oska öelda
--	--------------------------	--------------------------------	----------------------------	-------------------	----------------------

a. Kellegi pildi kommenteerimiseks ja jagamiseks üleslaadimine internetikeskkondadesse	1	2	3	4	5
b. Kellestki video üleslaadimine internetikeskkondadesse	1	2	3	4	5
c. Libakonto tegemine	1	2	3	4	5
d. Kellegi teise nime all internetis esinemine (kommenteerimine, postitamine jne)	1	2	3	4	5
e. Kellegi teise kontodesse sisenemine	1	2	3	4	5
f. Tahtlik võõra konto kasutajanime ja salasõna levitamine	1	2	3	4	5
g. Kellestki avaliku blogi või kodulehe tegemine	1	2	3	4	5
h. Paha- või nuhkvara saatmine, paigaldamine jne kellegi kontole või arvutisse	1	2	3	4	5

28. Oletame, et oled ise käitunud või on sinuga käitunud mõnel või kõigil eeltoodud viisidel. Palun märgi, kui tõenäoline sinu arvates on sellise tegevusega vahelejäätmine?

a) Ei ole tõenäoline	d) Tõenäoline
b) Pigem ei ole tõenäoline	e) Ei oska öelda
c) Pigem on tõenäoline	

Palun põhjenda lühidalt oma valikut:

.....

.....

.....

.....

29. Kui tõenäoline sinu arvates on eeltoodud tegevuste eest ükskõik mil viisil karistada saamine?

- a) Ei ole tõenäoline
- b) Pigem ei ole tõenäoline
- c) Pigem on tõenäoline
- d) Tõenäoline
- e) Ei oska öelda

Palun põhjenda lühidalt oma valikut:

.....

.....

.....

.....

Küsimustiku lõpp.

Aitäh!